

629.

Ex-käyttäjän ekspertiisi

- kokemuksellinen asiantuntijuus kristillisessä päihdetyössä

Tarja Lehikoinen

pro gradu -tutkielma

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Jyväskylän yliopisto

Jyväskylän yliopisto / Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

Ex-käyttäjän ekspertiisi - kokemuksellinen asiantuntijuus kristillisessä päihdetyössä

Pro gradu -tutkielma, 105 sivua

Syksy 1997

Tarja Lehikoinen

Tutkimuksen kohteena on päihderiippuvuus, siitä toipuminen ja näiden kokemusten hyväksikäyttö kristillisessä päihdetyössä. Aineistona ovat kristillistä päihdetyötä tekevien henkilöiden elämäkerralliset haastattelut. Haastateltujen työpaikkana on Jyväskylän Katulähetys r.y., joka organisatorisesti sijoittuu virallisen ja epävirallisen sektorin välimaastoon.

Kristillisessä päihdetyössä työntekijöinä on usein henkilöitä, jotka ovat itse toipuneet päihderiippuvuudesta ja siirtyneet sen jälkeen päihdetyöntekijöiksi. Vaikka kysymyksessä on epävirallisen sektorin toiminta, tutkimuksessa mukana olleet tekevät työtä ammattimaisesti. Tutkimuksen tarkoitus on etsiä tämänkaltaisen ei-professionaalisen päihdetyön ominaispiirteitä. Oletuksena on, että elämäkertojen kautta välittyvät työhön siirtymisen motiivit ja tavoitteet.

Kerrotut elämäntarinat kuvasivat päihderiippuvuutta yksilöllisenä, omaan elämäntilanteeseen liittyneenä ongelmana, jolle selityksiä löydettiin kasvuoloista, perinnöllisestä taipumuksesta ja elämän kriisitilanteista. Taustalla on nähtävissä myös suomalaisen alkoholinkäyttökulttuurin vaikutus. Useimpien haastateltujen toipumiseen liittyi kristillinen kääntymys, jota seurasi elämämaailman merkityssuhteiden uudelleen muotoutuminen. Toisten haastateltujen toipuminen lähti liikkeelle oman elämäntilanteen parantamisesta, mikä vähitellen johti oman elämän merkityksellisuuden pohdintaan. Kaikkien toipumista edelsi ns. 0-piste, kokemus juomisuran pohjan saavuttamisesta.

Työn tekemisestä löytyi maallikkoauttamisen periaatteita, mutta myös professionaaliseen auttamiseen liitettyjä ominaisuuksia. Työntekijät pyrkivät samastumaan päihdeongelmaisiin, auttamaan olemalla ”rinnallakulkijana”. Työkokemuksen kartuttua tuli tarve laajentaa ammattitaitoa hakemalla työhön teoreettisia näkemyksiä. Oma toipumiskertomus antoi kullekin mallia siitä, miten päihderiippuvuutta voitiin parhaiten käsitellä. Koettua päihderiippuvuutta hyödynnettiin esimerkkinä ja työvälineenä, jonka avulla luotiin luottamusta ja vuorovaikutusta asiakkaiden kanssa sekä hankittiin uskottavuutta toiminnalle.

Avainsanat: päihdetyö, päihderiippuvuus, maallikkoauttaminen ja kokemuksellinen asiantuntijuus

SISÄLLYS

Johdannoksi	1
1. Päihdetyön asiantuntijuus	2
1.1. Tiedon lajeja	3
1.2. Professionaalista asiantuntijuudesta	5
1.3. Sosiaalityöntekijän ekspertiisi päihdetyössä	7
1.4. Asiantuntijuuden erilainen määrittely	9
1.5. Ammatilliset ja maallikot sosiaalityön kentällä	11
1.6. Kokemuksellista asiantuntijuutta oma-apuryhmissä	14
2. Tutkimuksen taustafilosofiasta ja toteutuksesta	18
2.1. Fenomenologis-hermeneuttinen tutkimusote	18
2.2. Fenomenologis-eksistentiaalinen ihmiskäsitys	20
2.3. Elämäkertatutkimuksesta	21
Elämäkerrallinen teemahaastattelu	
tiedonhankintatapana	21
Elämäntarina koettuna ja kerrottuna	22
Menneisyyden muistelu aineistona	25
2.4. Haastattelujen toteutus	26
2.5. Jyväskylän Katulähetys r.y:n toiminta	28
Toiminnan periaatteet	30
3. Tutkimustehtävä	32
4. Näkökulmia riippuvuuden tarkasteluun	33
4.1. Riippuvuus kulttuurisena ilmiönä	34
4.2. Suomalainen humala	36
4.3. Riippuvuus yksilön elämässä	40
4.4. Päihderiippuvuus	42

5. Koettu päihderiippuvuus	46
5.1. Nuoruudenaikainen päihteidenkäyttö	46
5.2. Työpaikkakulttuuri päihdeongelman edistäjänä	48
5.3. Päihteet ja perhe-elämän karikot	49
5.4. Juovan naisen ahdistus	51
5.5. Pohjanoteerauksia	54
5.6. Yrityksiä katkaista riippuvuus	57
6. Toipumiseen johtaneita käännteitä ja kääntymyksiä	59
6.1. Kristillinen kääntymys	61
6.2. Toipumisen vaiheet	65
Valmistava vaihe	65
Murrosvaihe	68
Tiedollinen rakentumisvaihe	72
Vakauttava ja tukeva vaihe	74
6.3. Elämän merkityksellisyyden tasot	75
7. Ex-käyttäjän kokemuksellinen ekspertiisi	77
7.1. Päihdetyöhön siirtymisen motiiveja	77
Kutsumus työhön	77
Itsehoitoa ja kiitollisuudenvelkaa	80
Olla omiensa parissa	81
7.2. Kokemuksellinen asiantuntijuus käytännössä	81
Käsitykset päihdeongelmasta	81
Työntekijän ja asiakkaan kohtaaminen	83
Oman taustan hyödyt ja haitat	84
Miehet ja naiset auttajina samalla viivalla	86
Suhtautuminen koulutukseen ja julkisen sektorin sosiaalityöhön	87
Työn tavoitteet ja periaatteet	89

Keinot	92
Johtopäätöksiä	95
Kirjallisuus	99
Muut lähteet	105

Eläminen on kysymisen kohteena olemista, ja ihminen vastaa vastaamalla omasta olemassaolostaan. Elämä ei ole enää oleilemista, vaan käytettävänä olemista, joka hetkellä on tehtävänsä.

Viktor E. Frankl

Johdannoksi

Virallisen sosiaalityön professionaalisuuden perusteista on keskusteltu vuosikymmeniä ja työn sisältöä tutkittu monelta näkökulmalta. Se on saavuttanut professionaalisen asemansa työn ja ammatin akatemisoitumisen myötä. Sosiaalityö on kuitenkin pluralisoitumassa, ja myös epävirallisen ja välitason sektoreiden merkitys sosiaalityön kentällä on sekä kulttuurin muutoksesta johtuen että taloudellisistakin syistä käynyt merkittävämmäksi. 1990-luvulla myös epävirallisen sektorin toimintaa on alettu selvittää, mutta lähinnä siitä näkökulmasta, miten erilaiset järjestöt ja ryhmät toimivat, ja miten ne sijoittuvat hyvinvointivaltiolliseen järjestelmään.

Tämän tutkimuksen aiheena on kristillinen päihdetyö, mutta tutkimus kohdistuu ensisijaisesti työn tekijöihin: sekä heidän elämänsä historiaansa että nykypäiväänsä, jotka mielenkiintoisesti kytkeytyvät toisiinsa. Kristillinen päihdetyö ei sinänsä ole uusi ilmiö yhteiskunnassa, päinvastoin sillä on pitkät perinteet, mutta aihe on ajankohtainen, koska päihdepalveluista huomattava osa on kristillisten järjestöjen tuottamaa.

Kiinnostustani päihdetyöhön herätti ensinnäkin Juhani Lehdon väitöskirja ”Juoppojen professionaalinen auttaminen”, jossa etsitään niitä ammatillisia välineitä, joilla mm. sosiaalityöntekijät työskentelevät päihdeongelmien parissa. Lehto päätyy tutkimuksessaan siihen, että professionaalisen auttamisen käytäntö ei kuitenkaan ole suoraa teorioiden ja koulutuksen soveltamista, vaan sellaiset ominaisuudet, joita ei perinteisesti mielletä professionaaliksi, kuten mm. persoonallisuus, ”terve järki”, käytännön kokemus ja kokonaisvaltaisuus, olivat tärkeimpiä työvälineitä päihdeongelmia hoidettaessa. Toisin sanoen professionaaliseen päihdetyöhön päteväidytään koulutuksen kautta, mutta käytäntöön liittyy silti paljon sellaisia maallikkoauttamiseen yhdistettyjä ominaisuuksia, joita koulutuksella ei voida tuottaa. Ns. maallikkoauttamisessa puolestaan lähdetään tietoisesti liikkeelle käytännön kokemuksista.

Kristillisessä päihdetyössä melko tavallista on se, että työntekijöinä on henkilöitä, jotka itse ovat toipuneet päihdeongelmasta. Monet toimivat vapaaehtoisina, mutta jotkut hyvinkin ammattimaisesti, vaikkakin ilman virallista koulutuksen kautta saatua pätevyyttä. Koska Katulähetys on tutkimuspaikkakunnalla verrattain suuri päihdetyöjärjestö, se tuli mieleeni tutkimuskohteeksi ”ei-professionaalista juoppojen auttamisesta”; halusin selvittää sitä, miten työntekijät ovat työhönsä pätevöityneet ja millaista tietoa he käytännössä hyödyntävät. Katulähetysten tai muiden kristillisten päihdetyöjärjestöjen työntekijät eivät toki läheskään kaikki ole entisiä päihdeongelmaisia, eivätkä kaikki toimi maallikkoina, mutta tutkimukseen halusin nimenomaan ”ex-käyttäjiä”, koska heidän elämäntarinansa kertovat samalla siitä, mitä päihderiippuvuus on omakohtaisesti koettuna, ja miten he ovat siitä toipuneet.

Päihdeproblematiikkaan halusin perehtyä myös syventääkseni sosiaalityön opintojani. Päihteet ja sosiaaliset ongelmat liittyvät usein toisiinsa joko välittömästi tai välillisesti, joten riippuvuusongelman kohtaamista tuskin voi välttää millään sosiaalityön sektorilla. Toiseksi, sosiaalityön opinnot suuntautuvat edelleen julkisen sektorin työhön, joten olen halunnut tämän tutkimuksen kautta saada tietoa epävirallisen sektorin toiminnasta, jonka kanssa kuntien palkkaamat sosiaalityöntekijät tulevat todennäköisesti yhä enemmän olemaan yhteistyössä.

1. Päihdetyön asiantuntijuus

Suomalaisen päihdetyön ammattilaisia ovat sosiaalityöntekijät, lääkärit, sairaanhoitajat ja eräässä mielessä myös poliisit. Heidän asiantuntijuutensa perustuu koulutukseen ja luonnollisesti ajan myötä syntyvään työkokemukseen. Koulutus on kuitenkin ensisijainen ekspertiisyyden lähtökohta, joka pätevöittää heidät toimimaan päihdetyön ammattilaisina. Juhani Lehto (1991) on tutkinut näiden ammattiryhmien professionaalista otetta juoppojen auttamisessa, siihen liittyviä odotuksia, ihanteita ja edellytyksiä. Päihdepalveluista huomattava osa tuotetaan kuitenkin ns. kolmannella sektorilla, vapaaehtoisvoimin, oma-apuryhminä tai järjestöjen organisoimana palkallisena työnä. Tällä sektorilla monia työntekijöitä voidaan pitää

kokemuksiin perustuva asiantuntijuus sitten sisältää, mitkä ovat työn periaatteet, tavoitteet ja edellytykset? Vastauksia näihin kysymyksiin etsitään tarkastelemalla ensinnäkin asiantuntijuuden taustalla olevaa tiedon muodostusta, asiantuntija-käsitettä ja kokemustietoon pohjautuvan päihdetyön elementtejä mallikkoauttamisen ja oma-aputoiminnan kautta.

1.1. Tiedon lajeja

Tieteellistä tietoa pidetään asiantuntijuuden perustana, mutta ihmistyössä tarvitaan muunkinlaista tiedonmuodostusta, mikä länsimaaisessa rationaalisuutta korostavassa kulttuurissa on jäänyt vähemmälle huomiolle. Seuraavassa tarkastellaan suuntaa antavasti asiantuntijuutta legitimoivan tiedon olemusta tiedonsosiologian näkökohdista.

Tiedon lajeja on luokiteltu tiedonsosiologiassa useilla tavoilla. Gurvitch on erotellut tiedonlajeja funktionalistisesti (Aittola & Pirttilä 1989). Hänen mukaansa tiedon ja sosiaalisten rakenteiden välinen yhteys on funktionaalinen, minkä vuoksi ei sosiologian kannalta ole syytä keskittyä tiedon pätevyyden arvioimiseen, vaan sen sosiaalisten funktioiden tutkimiseen. Tiedolla on integroiva merkitys sosiaalisten rakenteiden kannalta. Eri yhteiskunnalliset ryhmät tai luokat hyödyntävät kullekin ominaista ja tarpeellista tietoa.

Luokittelussa ensimmäisenä tiedonlajina on havaintotieto ulkomaailmasta, joka on sosiaalisille rakenteille välttämätön ajan ja tilan jäsentämiseksi. Toinen tiedonlaji on tieto toisista ihmisistä, meistä, ryhmistä, luokista ja kollektiiveista. Tämä on erityisen tärkeää sosiaalisten ryhmien toimimisen kannalta. Kolmantena lajina on arkielämän tieto, joka on historian myötä menettänyt merkitystään. Neljänneksi on määritelty tekninen tieto, joka merkitsee tietoa, jolla tuotetaan, organisoidaan, suunnitellaan, kommunikoidaan ja tuhotaan. Viidentenä on poliittinen tieto, joka on yhteiskunnallisen ja poliittisen taistelun strategioiden tuntemista. Kuudentena on tieteellinen tieto, joka on syrjäyttänyt filosofisen tiedon, ja on intressiltään yhteydessä tekniseen tietoon. Filosofinen tieto on viimeinen laji, jonka funktio on muiden tiedon lajien analysointi. (Aittola & Pirttilä 1989, 35-36.)

Arkitieto koostuu Gurvitchin mukaan kolmesta muusta tietotyypistä: havaintotiedosta ulkomaailmasta, toiseksi tiedosta toisista ihmisistä, meistä, kollektiiveista ja ryhmistä, kolmanneksi teknisestä tiedosta (mt. 59).

Arkitietoa ohjaavat Hellerin mukaan erilaiset skeemat. Arkitieto voi määräytyä ensinnäkin pragmatistisesti, jolloin tieto on välittömässä suhteessa käytäntöön. Toiseksi arkitieto nojaa todennäköisyyksiin. Kolmanneksi arkitieto perustuu imitaatioihin, eli erilaisista ilmiöistä muodostetaan stereotyyppioita. Neljänneksi arkiset päätöksenteot pohjautuvat analogioihin, jolloin oletetaan, että jonkin ongelmanratkaisun yhteydessä voidaan tukeutua johonkin aiempaan vastaavanlaiseen tilanteeseen. Tämän analyysin mukaan arkitieto on olemukseltaan ”doxa” eli uskoa. Teoreettinen tai tieteellinen tieto puolestaan ”epistemeä”. Doxaan liittyy ajatus siitä, että suuri osa tiedosta otetaan annettuna, kun taas episteme kyseenalaistaa koko doxan. (Aittola & Pirttilä 1989, 58-58.)

Scheler ottaa jaottelussaan huomioon myös myyttisen ja metafysisen tiedon osuuden. Hänen mukaansa tiedon päälajeja ovat uskonnollinen, metafysisinen ja tieteellinen tieto. Uskonnollinen tieto tähtää ihmisen pelastukseen, metafysisinen tieto tyydyttää ihmisen älyllistä uteliaisuutta, ja tieteellinen tieto selvittää yhteiskunnan ja luonnon todellisuutta. (Aittola & Pirttilä 1989, 38.)

Arkitieto ja teoreettinen tieto on sosiologiassa nähty erilaisina tietosisältöinä. Arkitiedossa asiat jäsennetään teoreettista epäsystemaattisemmin, ja tieto otetaan enemmän annettuna. Teoreettinen tieto problematisoi ja systematisoi todellisuutta (mt. 60). Yhteiskunnan kehityksen myötä arkielämä on niin pluralisoitunutta, että perinteinen arkitieto ei riitä elämänhallintaan, vaan tarvitaan spesiaalitietoa hallitsevia asiantuntijoita. Tämä suuntaus on korostanut arkitiedon ja teoreettisen tai tieteellisen tiedon eroja. Toisaalta taas postmodernisoituminen on sekoittanut arkitiedon ja teoreettisen tiedon rajoja. Aittola & Pirttilä (1989, 63) toteavat, että uutta kehkeytyvää tietostruktuuria voitaisiin kuvata ”katujen teatterin tiedoksi”, jossa kaikki osallistuvat entistä visuaalisemmaksi ja keinotekoisemmaksi käyvän

tiedon ja erilaisten merkitysten tuottamiseen; tällaisella tiedolla ei ole enää tarkkaa suuntaa ja rajoja .

Arkitiedon sijasta voitaisiin puhua myös praktisesta tiedosta. Praktinen tieto ilmenee taitoina, traditioina ja osaamisen äännettöminä komponentteina. Praktisen tiedon lähteenä on elämyksellisiä, kokemuksellisia ja subjektiivisia dataa, joita hankitaan omakohtaisesti kokemalla ja tuntemalla. Kokemuksellinen tieto on subjektiivista ja tilannesidonnaista. Praktinen tieto on subjektille itselleen todentuntuista ja luotettavaa, mutta ongelmana on sen heikko kommunikointavuus. (Eteläpelto 1992, 27.)

1.2. Professionaalista asiantuntijuudesta

Asiantuntija, ekspertti tai professionaali merkitsevät kaikki koulutuksen kautta saatua pätevyyttä toimia alallaan pätevänä työntekijänä. Asiantuntijoiden merkitys on korostunut modernin aikakaudella, kun tietomäärä on lisääntynyt ja toisaalta sirpaloitunut. Asiantuntijuus saavutetaan pitkän koulutuksen kautta, ja ammattitaito muodostuu Parsonin mukaan (Pirttilä, 1993, 202) seuraavaa kaavaa noudattaen:

tutkimus ---> opetus ---> praktiikka

Teoreettinen tieto on professioiden toiminnan ydin. Tieteellinen toiminta toimii välineenä ratkottaessa erityisiä asiantuntijuutta vaativia ongelmia. Usein on kuitenkin todettu se, että käytännössä kohdattavat ongelmat ovat niin monimuotoisia, että tieteellistä tutkimusta soveltamalla niitä ei voida ratkaista. On jopa sanottu, että tieteellinen tieto toimii asiantuntijoiden käytössä ensisijaisesti symbolisessa merkityksessä: tiedolla legitimoidaan asiantuntijuus (Pirttilä 1993, 203- 204.)

Traditionaalisissa yhteiskunnissa voidaan puhua tiedon vartijoista, jotka ohjasivat tiedon kulkua kollektiivisen muistin, rituaalien ja kaavamaisten totuusmallien mukaan. Modernit

rationaalisuuden ja totuuden edustajana. Vaikka asiantuntijuuden sisältö ja merkitys muuttuvatkin postmodernin myötä, voidaan olettaa, että asiantuntijoiden asema ”tiedon vartijana” säilyy pitempään.

Karkeasti luokitellen voitaisiin sanoa, että professionaalinen sosiaalityö nojautuu teoreettiselle tiedolle ja maallikkojen tekemä työ pääasiassa arkitiedolle. Todellisuus ei liene näin mustavalkoinen. Sosiaalityön kohdealueena olevat ilmiöt ja asiakkaiden ongelmat ovat niin monisäikeisiä, että sosiaalityön tiedollinen pohja ei voi olla pelkästään teoreettinen.

Sosiaalityön asiantuntijuuden erityispiirre onkin se, että tieteellisen asiantuntijuuden lisäksi työntekijältä odotetaan ihmisläheisyyttä ja toisen ihmisen intuitiivista ymmärtämistä, toisin sanoen edellä mainittua praktista tietoa. Lehto puhuukin ”ekspertiisin toisesta elementistä”, johon kuuluu sellaisia ominaisuuksia kuten ”terve järki”, luovuus, persoonallisuus ja vakaumus (Lehto, 1991, 107).

Suomalaisessa sosiaalityössä teoreettisen tiedon korostumiselle löytyy syitä ammatin historiasta. Sosiaalityö tieteellistyi vaiheittain: 1930-luvun laman ja kansalaissodan jälkeen sosiaalityö oikeudellistui, sodan jälkeen sosiaalisten ongelmien monimutkaistuttua haettiin apua psykologisista teorioista. 1970-luvun tutkinnonuudistuksien yhteydessä sosiaalityö kiinnitettiin yhteiskuntatieteelliseen tiedeperustaan ja koulutusalaan, jolloin tavoitteeksi sosiaalityössä tuli soveltaa sosiaalipoliittista tiedettä ja tutkimusta. Sosiaalityön tieteellistymiseen vaikutti siten tarve akatemisoida sosiaalityön koulutus. Lisäksi teoreettisen puolen painottumiseen katsotaan vaikuttaneen sen, että alussa alan kehittämisen portinvartijuutta hallitsivat miespuoliset yhteiskuntatieteilijät. Tilanteessa korostui asetelma, jossa vastakkain olivat naisten käytännöllinen kokemustieto ja miesten tieteelliset ideaalit. Kuten Satka toteaa: ”sosiaalityön kokemustiedon vaientamisessa ja tieteen auktorisoimisessa kietoutui kiinnostavilla tavoilla yhteen sukupuolijärjestelmän ja professioiden keskinäisen kamppailun logiikat.”(Satka 1997.)

Aiemmin mainitut tiedon lajien luokittelut ovat jokseenkin riittämättömiä kuvaamaan kaikkea

arkitietoon sisältyy esimerkiksi kokemustietoa, intuitiivista ja kommunikatiivista tietoa. Sosiaalityön asiantuntijuutta tutkinut Ulla Mutka onkin sanonut, että rationaalinen järjenkäyttö ei ole ainoa sosiaalityön asiantuntijuuden tiedonhankinnan muoto, vaan tietoa voidaan hankkia aistien ja tunteiden kautta, kokemuksellisesti. Hänen mielestään tällaisen tiedon tärkeyttä ei ole tiedostettu, ja kokemuksellisen tiedon syrjään työntäminen on vaikeuttanut lopulta jopa sosiaalityön profession tunnustamista (Mutka, 1995).

Professionaalit asiantuntijat ovat kollektiivisen tiedon kantajia. Eräsaaren mukaan (1996, 11) sosiaalityössä on tähän liittyen keskusteltu myös siitä, mikä on yksilöllisen ja kollektiivisen tiedon suhde. Hänen mielestään ihmissuhde- ja opetusalan professiot kamppailevat teknistymistä vastaan ja pyrkivät välttämään tulevista ”indifferenttiä auttamista harjoittaviksi teknoasiantuntijoiksi”.

1.3. Sosiaalityöntekijän ekspertiisi päihdetyössä

Koska tarkoitus ei ole tehdä vertailevaa tutkimusta professionaalisen ja ei-professionaalisen päihdetyön välillä, en ole tarkemmin perehtynyt ensin mainittuun. Mutta otan tässä lyhyesti esille ydinasioita tutkimuksesta, josta sain virikkeen tutkia ei-professionaalista päihdetyötä.

Lehdon tutkimuksessa (1991) haastateltiin sosiaalityöntekijöitä, jotka työskentelivät sosiaalitoimistossa, mielenterveystoimistossa ja A-klinikalla, joten vain osa teki ensisijaisesti päihdetyötä, mutta tutkimuskohteena oli kuitenkin päihdetyön osuus työnkuvassa. Yleisellä tasolla sosiaalityön ekspertiisin ideaaliksi hahmottui kokonaisvaltaisuus.

Kokonaisvaltaisuuteen pyrkiminen oli tutkimuksen sosiaalityöntekijöille eräänlainen ekspertiisin työväline, jolla erottauduttiin professioista, jotka olivat rajoittuneita tiettyyn osaamisalueeseen. Päihdetyössä kokonaisvaltaisuuden tavoittelu merkitsi esimerkiksi sitä, että juoppouden syitä ja olemusta ei haluttu luokitella tai selittää, vaan pyrittiin olemaan neutraaleja jotta vältettäisiin asiakkaan leimaaminen. Käytännön työssä oli kuitenkin rajoituttava joihinkin alueisiin, joita Lehto analysoi sijoittamalla työotteet pääasiassa neljään tulkintakehykseen.

saattoi tarkastella tilannetta eri kehyksistä, mikä sopii kuvaan päihdeongelman moniselitteisyydestä.

1. Huolenpidon tulkintakehyksessä työ on ensisijaisesti asiakkaan perusturvasta huolehtimista ja tilanteen kriisiytymisen estämisestä. Juoppoutta selitetään pitkäaikaisella epäonnistuneella sosialisatiolla, esimerkiksi huonoilla kasvuolosuhteilla. Juoppouden juuret ovat siten niin kaukana, ettei niihin sosiaalityön keinoin voida vaikuttaa, eikä juoppoutta parantaa. Juoppo asiakas hahmottui ristiriitaiseksi persoonallisuudeksi, joka voi olla kiltti ja herkkä ihminen, mutta toisaalta työntekijää huijaava sosiaalipummi. ”AA, uskonto ja nainen” olivat realistisimpia riippuvuuden hoitokeinoja tässä tulkintakehyksessä. Työntekijä mielsi oman roolinsa lähinnä hoivaajaksi tai ”junailija-kontrolloijaksi”.
2. Juoppouden parantamisen tulkintakehyksessä juoppoutta voidaan sosiaalityöntekijän avulla lievittää tai poistaa. Keinoina ovat keskustelu ja perusturvallisuuteen auttaminen. Tässä tulkintakehyksessä juoppouden syyt ovat aikuisiän ongelmissa, ihmissuhteissa tai mielenterveysongelmissa. Riippuvuus on rajatumpi ilmiö, jonka hoidossa työntekijällä on jonkinlainen terapeutin rooli.
3. Akuutin auttamisen tulkintakehyksessä työn kohteena ovat vain juoppouden akuutit ilmenemismuodot, kuten esimerkiksi itsemurhayritys, rajut vieroitusoireet tai asunnottomaksi jääminen. Työntekijän rooli on sosiaalivaltion asiantuntija, joka järjestää ”ensiapua” puuttumatta varsinaisesti päihdeongelmaan.
4. Uhrien auttamisen tulkintakehyksessä päihdeongelma ei ole työn kohteena, vaan juopon toisille aiheuttamat ongelmat tai vahinkojen estäminen.

(Lehto 1991, 120-123.)

Lehdon haastattelemat sosiaalityöntekijät korostivat päihdeongelman moniselitteisyyttä ja sen yhteiskunnallisia yhteyksiä, mutta käytännön työ kohdistui yksilöihin ja lähiympäristöihin. Muuta kuin välttämätöntä advokatorista toimintaa muihin sosiaalivaltiollisiin toimijoihin vältettiin päihdeongelman käsittelyssä, jotta asiakas ei leimautuisi tarpeettomasti. Varsinaista ekspertiisimallia päihdetyössä muistutti tutkimuksessa lähinnä A-klinikan työntekijöiden

terapeuttisesti suuntautunut työote. Toinen eksperttiisiä lähentelevä työskentelymalli oli sosiaalivaltion asiantuntijuus. (Mt.127-129.)

Laaja-alainen eksperttiisi tai asiantuntijuus on ristiriitainen käsite jo sinänsä, ja nimenomaan laaja-alaisuus kuvaa päihdetyötä ja sosiaalityötä. Niin myös Lehdon tutkimuksessa käytännön työtä kuvasivat eksperttiin ja kokonaisvaltaisuuden tavoittelun ristiriidat. Eksperttiin täydennykseksi työntekijät ottivat käyttöönsä arkisempia välineitä, kuten ”terve järki”, käytännön kokemus ja asiakkaan hoivaaminen. Laaja-alainen asiantuntijuus vaatisi ”eksperttiin toisen elementin”, erityisen persoonallisuuden, luovuuden, vakaumuksen tai kokonaisvaltaisuuden sisällyttämistä eksperttiin, mikä on mahdotonta, koska niitä ei voida koulutuksella tuottaa. (Lehto 1991, 159.)

1.4. Asiantuntijuuden erilainen määrittely

Asiantuntijuudesta voidaan puhua myös ei-professionaalisisessa merkityksessä. Seuraavaan Pirttilän asiantuntijuutta koskevaan määrittelyyn on mahdollista soveltaa myös kokemuksellisen asiantuntijuuden rakenne. Pirttilän (1993, 200) mukaan asiantuntijoiden tieto on sisäisessä suhteessa asiantuntijoiden toimintaan. Asiantuntijatieto tulee nähdä asiantuntijoiden tavoitteellisen käytännön eli praxiksen osana. Lisäksi asiantuntijoiden tieto on funktionaalista asiantuntijoiden toiminnan kannalta, tieto mahdollistaa toiminnan. Asiantuntijuuden määrittelyssä voidaan korostaa myös koulutuksen antaman pätevyyden sijasta asiaa, aihetta, tehtävä- tai ongelma-alueita, johon tietynlaista asiantuntijuutta tarvitaan; erityisosaaminen voi määrittyä ongelma-alueittain (Eteläpelto 1992, 21).

Tässä tutkimuksessa käytän asiantuntijuuden käsitettä sen tavanomaista käyttöyhteyttä laajemmassa merkityksessä. Korostan käsitteen sananmukaista merkitystä ”asian tuntija”. Tässä yhteydessä selvitetäessä päihdeongelmasta toipuneiden henkilöiden toimintaa päihdetyöntekijöinä, heitä voidaan pitää oman alansa tuntijoina. Asiantuntemus on muodostunut vain toista tietä kuin koulutettujen ammattilaisten. Pelkistäen edellä kuvattua asiantuntijuuden tutkimus- ja käytännön-

kokemustieto ---> praktiikka

Käytän jatkossa tämänkaltaisesta asiantuntijuudesta käsitettä *kokemuksellinen asiantuntijuus*. Tutkimuksen kohteena olevat työntekijät ovat toki opiskelleet päihdetyötä erilaisissa koulutuksissa, mikä antaa myös perinteistä tietoteoreettista asiantuntemusta työlle, mutta tärkeimpänä lähtökohtana ovat olleet omat kokemukset päihdeongelmasta.

Miksi käytän uutta käsitettä, johtuu yksinkertaisesti siitä, että sopivaa nimeä ilmiölle ei löytynyt. Useimmiten epävirallisen sektorin tutkimuksessa käytetään käsitettä ”maallikkous” puhuttaessa ei-koulutetuista epävirallisen sektorin toimijoista. Mielestäni käsite luo kuitenkin asetelman, jossa virallinen sektori irtisanoutuu epävirallisesta sosiaalityöstä; maallikkous antaa mielikuvan innostuneesta, mutta epäpätevästä, ei-organisoidusta harrastelusta hyvän asian puolesta. Tässä sosiaalipoliittisessa tilanteessa, kun sosiaalityö on pluralisoitumassa ja hajautumassa, voitaisiin pyrkiä eroon asetelmasta, jossa virallinen sosiaalityö on tunnustettua ja legitiimiä ja epävirallisen sektorin toiminta lähinnä avustavaa ja täydentävää. Jos kaupungin päihdepalveluista puolet tuotetaan tällä epävirallisella sektorilla, sen osuus palveluiden tuottajana on huomattava. Kun päihdehuollon resursseja on viime vuosina karsittu, ei voida puhua enää epävirallisesta tai vapaaehtoisesta ”vaihtoehdosta”, jos julkisen palvelut eivät ole riittäviä. Virallisenkin sosiaalityön juuret ovat maallikkoauttamisessa, eikä professionaalisen sosiaalityön historia ole kovin pitkä.

Eräs sosiaalipoliittiseen kehitykseen ja samalla asiantuntijuuden käsitteen muuttumiseen liittyvä ilmiö on epävirallisen professionalisoituminen. Formaalin ja informaalin toiminnan raja alkaa sumentua ja tiukat kategorisoinnit käyvät mahdottomiksi. Ammatillisen ja ei-ammattillisen työn erot pienenevät, kun palkallisen ja palkkatyön rajat muuttuvat liukuviksi. Suuntaus voi johtua yhtäältä siitä, että koulutetut ammattilaiset osallistuvat epävirallisen sektorin toimintaan, tai toisaalta siitä, että alunperin vapaaehtoistoimintana alkanut aktiviteetti edellyttää käytännössä enemmän professionaalisuutta kuin jokin professio virallisessa

järjestelmässä (Mathias 1994: 61)

Vapaaehtoistyön professionalisoitumisessa on myös riskejä. Gisela Jakobin mukaan ammattilaisten kanssa tiiviisti tehtävä vapaaehtoistyö alkaa suuntautua professionaalisten mittojen mukaan ja omaksua professionaalisia käsitteitä, jolloin se menettää alkuperäiseen toimintaan liittyneitä vapauksia ja omaehtoisia toimintamalleja. Toisaalta epävirallisen professionalisoimiseen pyritään tarkoituksena saada toiminnalle arvostusta ja taloudellista tukea (Matthies 1994, 62-65.)

1.5. Ammattilaiset ja maallikot sosiaalityön kentällä

Matthies on vertaillut ammattilaisuutta ja maallikkoutta. Hän korostaa, että eri sektoreiden reflektiivinen toiminta edellyttää toistensa tuntemista, jotta kumpikaan ei alista toista eikä heikennä toisen toimintamahdollisuuksia. Toisaalta hän myös toteaa, että ammattilais- ja amatööriavun väliin piirretty raja hämärtyy, kun maallikot saavat tehtäviinsä jatkuvaa koulutusta. Julkisissa järjestelmissä puolestaan osa toiminnasta tapahtuu epävirallisten koodien mukaan, ja ”puhtaimmankin byrokratian sisällä kukkii epävirallisuuden rikkaruohoja” (Matthies 1993, 110-111.)

Organisatorisesti maallikkoauttamista luonnehditaan heikosti rajatuksi toiminnaksi, jonka tunnuspiirteet ovat epäselviä. ”Tuottaja-kuluttaja” -suhde on samoin epäselvä. Amatööriapua ei yleensä tehdä kokopäiväisenä työntekona, eikä sitä voida sovittaa tiettyihin työehtoihin. Jos korvausta saadaan, se ei ole suhteessa toiminnan määrään. Työhönottokäytännöt ovat epämääräisiä, ja toiminta on sidoksissa erityisiin sosiaalisiin organisoitumismuotoihin (Matthies 1993, 112-113.)

Monenlaiseen vapaaehtoistyöhön edellä luetellut määritelmät sopinevat, mutta virallista sosiaalityötä lähempänä oleva järjestäytyneempi toiminta, kuten kyseessä oleva päihdetyö, on kuitenkin selkeästi rajattua toimintaa, toisin kuin edellä määritellään. Osa siinä toimivissa saa työstään myöskin korvauksen, joskaan se ei yllä julkisen sektorin palkkatasolle. Toiminnan

erikoistumattomuus ja heikompi järjestäytyneisyys voivat olla resursseja ja voimavaroja tuhlaavaa, mutta toisaalta se voi vastata joustavammin havaittuihin tarpeisiin.

Beckman on käyttänyt käsitettä ”amatööri” vastinparina ammattilaiselle etsiessään virallisen ja epävirallisen auttamisen ominaispiirteitä (Beckman, 1981, 10). Amatööri merkitsee sananmukaisesti ”se, joka rakastaa”. Ammattiauttajan katsotaan tekevän työtä ”palkkansa eteen”, joskin ammatinvalinnalle on voinut olla kutsumuksellisia motiiveja. Mutta sosiaalityön ”amatööriydessä” kutsumuksen, emotionaalisen sitoutumisen osuus voi olla olennaisempi, varsinkin, jos on kyse vapaaehtoistyöstä.

Marjo Immonen haastatteli vapaaehtoisia työntekijöitä kristillisessä päihdetyöjärjestössä, jossa haastateltujen auttaja-identiteetti oli selkeästi maallikkoauttajan. Heidän suhtautumisensa työhön oli tunteenomaista, ja käytännön työtä ohjasi arjen järki, intuitio sekä tässä ja nyt -perspektiivi. Samaistuminen asiakkaisiin oli ilmeistä, samoin työhön sitoutuminen vahvaa. Työssä korostuivat käytettävissä oleminen ja luottamuksellisten ihmissuhteiden rakentaminen. Maallikkoavun eduiksi voidaankin laskea mahdollisuus käyttää hyväksi henkilökohtaisia näkemyksiä, olla subjektiivinen. Yksilötasolla vapaaehtoistyö voi pitää sisällään sekä egoismia että altruismia. (Immonen 1996, 49, 63-64.)

Epävirallisen ja virallisen sektorin identiteetit perustuvat myös paljolti niiltä odotettuihin lupauksiin ja rajoituksiin, joihin kiinnitytään haluttaessa luokitella niiden hyviä ja huonoja ominaisuuksia. Tällaisten lupauksen merkitykset ovat kuitenkin ristiriitaisia, kuten Matthieskin toteaa, ja ne perustuvat paljolti mielikuvien varaan. Termeihin liittyy usein tunteenomaisia arvolatauksia, joilta puuttuu faktinen peruste. Epävirallisen sektorin lupaamia hyveitä ovat kutsumuksellisuus, henkilökohtainen sitoutuminen, aatteellinen into, omakohtainen kokemus, ongelman ja kokemuksen jakaminen, henkilökohtaisuus, moraalinen arvoyhteisö ja arjen yhteisyys. Viralliselta odotetaan puolestaan mm. ammatillisuutta, kontrolloituja käyttäytymisnormeja, alueellista ja yhteiskunnallista universaalisuutta, tieteellisyyttä ja rationaalisuutta sekä julkisesti taattua laatua ja jatkuvuutta. Sektoreiden toimintojen rajoitukset löytyvätkin lupauksen kääntöpuolelta. Epävirallisen heikkoutena voi olla maallikkous sinänsä

joka merkitsee asiantuntemuksen puutetta, laadun ja jatkuvuuden takeettomuutta, naisten ilmaistyön hyväksikäyttöä sekä alistussuhteita, epävarmuutta ja alueellista epätasaisuutta. Virallisen rajoituksina pidetään ammatillisuuden negatiivisia ominaisuuksia: palkkatyöläismotivaatiota, aatteellista innottomuutta, ulkokohtaisuutta ja organisaatiokeskeisyyttä. (Matthies 1993, 110-111.)

Ne asiat, joita sosiaalipalveluilta odotetaan, jakautuvatkin joidenkin tutkimusten mukaan sen perusteella, mitä ominaispiirteitä kunkin tahon toimintaan kuuluu. Saksalaisessa tutkimuksessa kysyttiin avun hakijoiden odotuksia erilaisten auttajien suhteen. Tulos oli odotettu: virallisilta organisaatioilta odotettiin taloudellista tukea, keskisuurilta palveluja ja pieniltä itseapuryhmiltä rakkautta ja informaatiota. Samansuuntaisia tuloksia on saatu suomalaisessa väestötutkimuksessa. (Sihvo 1990, 71.)

Sosiaalityön alueella auttamisen laadusta tai vaikuttavuudesta ei voida vetää johtopäätöksiä sen perusteella, onko auttaja koulutettu vai maallikko. Maallikoiden apu voi olla jopa tehokkaampaa omien erityispiireidensä vuoksi. Ammatillisessa sosiaalityössä hyödynnetään monitieteistä tietoa, ja laajaa yhteiskunnan ja palveluiden tuntemusta. Asiakkaan tilanne pystytään näkemään laajemmissa yhteyksissä. Toisaalta maallikkoapu pystyy vastaamaan kenties paremmin sellaisiin vaikeuksiin, joihin liittyy esimerkiksi yksinäisyyttä. Muller-Kohlenbergin tutkimuksen mukaan maallikkoavulla on saatu parempia tuloksia kuin ammatillisessa. Laatu perustuu tällöin maallikkoauttajan pitkään kokemukseen auttamistyöstä tai omakohtaiseen kokemukseen kohteena olevasta ongelmasta. Auttajan ja autettavan välinen kontakti voi olla intensiivisempää ja aikaa yksilöä kohti on runsaammin käytettävissä kuin virallisella taholla. (Matthies 1993, 113-114.)

Vaikka ammattiauttaja pyrkisikin henkilökohtaisuuteen ja inhimilliseen kohtaamiseen asiakassuhteessa, voi etäisyydenotto tapahtua myös asiakkaan taholta. Ammatillinen toiminta perustuu kaupallisuuteen: auttaja saa työstään maksun. Sen vuoksi autettavan ei ole helppo luottaa siihen, että auttaja on ensisijaisesti hänestä kiinnostunut. (Lehtinen, 1997, 48.)

Ammatilliseen työotteeseen kuuluu tietynlainen neutraalius ja etäisyydenotto asiakkaaseen, osittain asiakkaiden runsauden vuoksi. Amatööriauttamisessa tehokas subjektiivisuus voi ammattiauttamisessa jopa estää tehokkuutta. Virallisessa järjestelmässä työntekijän on periaatteessa oltava vaihdettavissa. Epävirallisella sektorilla toiminta voi olla hyvin henkilöitynyttä; rooli ja henkilöllisyys eivät ole erotettavissa. (Beckman 1981, 26; Matthies 1993, 115-116.)

1.6. Kokemuksellista asiantuntijuutta oma-apuryhmissä

Kokemuksellista asiantuntijuutta hyödynnetään oma-apuryhmissä, joita on viime vuosina syntynyt mitä erilaisimpien ongelmien tai yhteisten intressien tiimoilta. Oma-apuryhmät eivät sinänsä ole uusi asia, vaan voidaan sanoa, että lähes kaikki julkiset järjestelmät ovat syntyneet oman avun perinteestä (Lehtinen 1997, 38). Nykyisessä merkityksessään oma-apuryhmiä on ollut toiminnassa jo 1800-luvun loppupuolelta asti. Monissa Euroopan maissa esimerkiksi siirtolaiset muodostivat keskinäisen avun ryhmiä taloudelliseksi ja sosiaaliseksi tueksi. Erilaiset veljeysjärjestöt ja killat olivat myös eräänlaisia oma-apuryhmiä. (Nylund 1996, 195-196.)

Toisaalta oma-apuryhmiä voidaan pitää osana uusia yhteiskunnallisia liikkeitä. Mäkelä painottaa sitä, että modernilla oma-apuryhmällä tarkoitetaan sellaista toimintaa, joka koetaan vaihtoehdoksi jollekin muulle, esimerkiksi julkiselle avulle. Perheen tai sukulaisten tuki ei ole tässä mielessä oma-aputoimintaa. (Nylund 1996, 196.)

Oma-apuryhmien määritelmistä voidaan nostaa esille esimerkiksi seuraava, joka on peräisin Bayersin ”International Network of Mutual Help Centres” -raportista (Lehtinen, 1997, 40):

Oma-apuryhmä on prosessi, jonka sisällä ihmiset - jäsenet, joilla on samankaltaisia kokemuksia ja ongelmia, antavat toisilleen ainutlaatuisen näkökulman. Sitä eivät voi antaa henkilöt, jotka eivät ole kokeneet samoja asioita.

Oma-apuryhmien yleistymisen yhtenä vaikuttimena ovat elämäntapojen muutokset. Ammattiapu ei paranna ihmisen lähimmäisenkaipua tai johonkin yhteisöön tai ryhmään kuulumisen tarvetta. Katzin mukaan oma-apuryhmistä ihmiset hakevat nimenomaan ”face-to-face” -kontakteja ihmisten kanssa, jotka ovat kokeneet samoja asioita kuin he itse. Oma-apuryhmään kuulumiseen voi liittyä myös modernin elämäntavan yksilöitymisen ja irrallisuuden vastustamista; ryhmä voi kompensoida perhettä tai muuta lähiyhteisöä. (Uusi-Piuhari 1987, 16.)

Oma-apuryhmät ovat nimensä mukaisesti omaehtoista toimintaa, joka koetaan todelliseksi ja kilpailukykyiseksi vaihtoehdoksi julkisen järjestelmän tarjoamalle avulle. Elämäntavan yksilöllistymisen myötä kaivataan myös yksilöllisiä palveluja ja toimintamalleja yleisten ja yhtäläisten lisäksi. Hatfieldin mukaan myös eräänlainen ammatillistumisen tai instituutioiden kritiikki voi osaltaan olla syynä oma-apuryhmän syntyyn. Vaikka toiminta perustuisikin traditionaalisiin malleihin, ne esittävät antibyrokraattista ja ei-professionaalista tapaa tehdä asioita. (Uusi-Piuhari, 1987, 16.)

Oma-apuryhmien toiminta voi olla yhtäältä terapeutista, jolloin keskitytään ongelman lievittämiseen keinolla, joka on vaihtoehtoinen tai jotain muuta terapiaa täydentävä. Toisaalta se voi olla sosiaalista toimintaa, jonka ensisijainen tarkoitus on olla virkistävää yhdessäoloa. Yksi oma-apuryhmien elementti on myös koulutuksellinen: pyritään levittämään tietoa ja vaikuttamaan yksilöihin tai instituutioihin oman asian ajamiseksi. Tällöin se on myös kansalaisaktiivinen, ”social- action”-liike. Jotkut oma-apuryhmät osallistuvat myös alansa tutkimukseen. (Adams 1994, 13-14.)

Oma-apuryhmään liitytään kun ongelma omassa elämässä on havaittu ja tunnustettu, ja sille etsitään helpotusta. Elämän kriisitilanne voi aiheuttaa vieraantumisen ja leimautumisen tunnetta, tai todellista eristäytymistä muusta yhteiskunnasta, jolloin vertaisryhmä voi tarjota keinon integroitua jälleen sosiaaliseen toimintaan. Liittymisen jälkeen seuraa vaihe, johon kuuluu mm. samaistumista ryhmän jäseniin, tunnustautumista yhteisen ongelman tai tavoitteen ympärille, kääntymistä tai perantamista. Tämän vaiheen jälkeen ryhmän jäsen alkaa auttaa

toisia ryhmään tulevia kertoen omista kokemuksistaan. Oma-aputoiminnassa tunnustetaan se seikka, että auttaessa toista tulee itse autetuksi; samoin kuin toista opettaessa myös itse oppii. Auttajan ja autettavan roolit sekoittuvat (Adams 1994, 15-16; Self-Help Groups in Canada 1984, 20.)

Oma-aputoiminnan etuina pidetään elämänhallinnan paranemista. Toiminnassa mukana oleminen on vapaamuotoista ja yksilöllistä, mutta kuitenkin tukea antavaa. Antibyrokrattisuus on ryhmille leimallista. Ryhmässä tehtävä yhteistyö rajoittaa kuitenkin individualismin korostumista; ainakin periaatteessa jäsenet ovat tasavertaisia, ja vastuuta on mahdollista jakaa. (Adams 1984, 18.)

Yksilöllisen toiminnan varjopuolena saattaa olla se, että siihen osallistuvan ongelmakin nähdään pelkästään tämän omana, pelkästään itse aiheutettuna eikä huomioida laajempia asiayhteyksiä. Toiminta voi muuttua sisäänlämpiäväksi ja ongelmakeskeiseksi. Yksilön ongelmaan keskittyminen häivyttää taustalle esimerkiksi yhteiskunnan rakenteista johtuvat syyt (Robinson & Henry 1977, 126).

Ryhmätoiminnan riskinä voi olla myös ryhmän muuttuminen moraalisesti painostavaksi; mitä pienempi yhteisö, sen tiukempaa voi olla käyttäytymisen kontrollointi tietoisesti tai tiedostamatta. Riippuvuus ryhmästä voi muodostua voimakkaaksi. (Uusi-Piuhari 1987: Gartner & Riesman 1979, 21.)

Jos professionaalien taholla on ennakkoluuloja maallikko- tai oma-aputoimintaa kohtaan, niin asetelma voi olla myös toisensuuntainen: oma-aputoiminta voi korostaa erottautumistaan ammattilaisista, ja luoda ennakkoluuloja, jolloin yksilön tarve professionaalisen avun saamiseen voi estyä, vaikka se olisi välttämätöntä (Robinson & Henry, 129). Rakentavan yhteistyön sijasta luodaan vastakkaisasetelmia. Ryhmillä on myös taipumusta pitäytyä erillään toisista oma-apuryhmistä, jolloin kenties hyödyllinen yhteisten etujen tavoittelemine tai kokemusten vaihto ei ole mahdollista.

Auttajalla on aina vaarana kuvitella liikojia sen suhteen, mitä toisen elämälle voi tehdä. Oma-aputoiminnassa sen vaara voi olla suurempi kuin muualla, koska auttaja voi kokea olevansa oikeutettu antamaan neuvoja, terapiaa ja ohjausta yli tarvittavan, vedoten siihen, että ”olen itse käynyt sen läpi”. Autettavalle ei jää tilaa prosessoida omaa tilannettaan ja etsiä siihen parasta mahdollista ratkaisua. Auttaja voi yliarvioida omaa tietoaan, jolloin subjektiivista tietoa pidetään objektiivisena. (Self- Help Groups in Canada, 1984, 45-49.)

Oma-apuryhmissä on myös mahdollista, että rikkinäistä tai moniongelmaista elämää eläneiden joukosta nousee eri tavoin dominoivia persoonallisuuksia, jotka hallitsevat ryhmän toimintaa. Ei voida todistaa, onko ilmiö tällaisissa ryhmissä yleisempää kuin muuallakaan yhteiskunnassa, mutta ainakin riski on olemassa. Rikkinäisestä elämästä toipuminen saattaa ”haurastuttaa” ihmistä pitkäksi ajaksi, jolloin alttius dominoivuuteen tai toisaalta toisista tai ryhmästä ylikorostuneeseen riippuvuuteen voi muodostua helpommin. (Emt. 47.)

Pirjo Uusi-Piuhari (1987) tutki A-kiltaa oma-apuryhmänä. Tutkimuksen perusteella ryhmän etuina pidettiin joustavuutta, horisontaalista kommunikaatiota ja hyvää, omatoimisuuteen aktivoivaa ilmapiiriä. Ammattiapuun suhtauduttiin kriittisesti pääasiassa yleisellä tasolla, ”systeemiä” arvotellen. Tutkimus vahvisti silti Beckmanin toteamusta, jonka mukaan ammattiauttajalta ja asiakkailta puuttuu yhteinen viitekehys, mikä aiheuttaa todellista ymmärtämättömyyttä, tai ainakin asiakkaan luottamuksen puutetta ammattiauttajan vilpittömään auttamishaluun (Beckman 1981, 61).

Tutkimuskohteena olevaa toimintaa ei voida sanoa varsinaisesti oma-aputoiminnaksi, paremminkin sitä voitaisiin kutsua vertaisavuksi. Yhtäläisyyksiä oma-apuryhmien toiminnan ja haasteteltujen työntekijöiden toiminnassa kuitenkin löytyy. Työntekijät mielsivät itsensä ”rinnallakulkijaksi”. Auttajan ja autettavan rooleja ei pyritty tarkasti pitämään erillään. Jotkut haastatelluista myös asuivat samassa yhteisössä, missä tekivät työtä. Työnteolla oli joillekin myös itsehoidollisia motiiveja. Oletettavasti myös Katulähetykseen tulevat päihdeongelmaiset odottavat saavansa sieltä erilaista apua kuin julkisista päihdepalveluista.

2. Tutkimuksen taustafilosofiasta ja toteutuksesta

2.1. Fenomenologis-hermeneuttinen tutkimusote

Lehtovaaran mukaan kaikki inhimillinen toiminta perustuu aina käsitykseen siitä, millainen toiminnan kohde ontologisesti on, ja sen vuoksi tieteellisessäkin tutkimuksessa on selvitettävä ja ilmaistava käsitys tutkimuskohteen perusluonteesta ja varmistettava, että tutkimusratkaisut ovat sopusoinnussa tehdyn ontologisen ratkaisun kanssa (Lehtovaara 1993, 6). Se, millaista tietoa tuotetaan, on suorassa suhteessa siihen, millaiseen todellisuuskäsitykseen tutkija on sitoutunut tietoisesti tai tietämättään.

Berger ja Luckman (1995, 12) puhuvat siitä, että todellisuuden ja tiedon käsitteiden pohtiminen on filosofien aluetta, mutta sosiologisesti käytettynä käsitteet sijoittuvat jonnekin maallikon ja filosofin välimaastoon. Arkiajattelussa ei kysellä tietämisen ja todellisuuden perustoja, mutta sosiologisesti tarkastellen voidaan löytää erilaisia todellisuuksia, joissa ihmiset elävät. ”Sosiologinen todellisuus” on sosiaalisesti rakentunut, mutta mitä jokin todellisuus sisältää, on tutkimuksen aihe. Ja jotta sisältöön voidaan päästä käsiksi, on siihen suhtauduttava sitä kunnioittaen. Tässä tutkimuksessa pyrin huomioimaan ensisijaisesti yksilön kokemuksia ja niiden merkityksiä, mutta yhteiskunnallisten ilmiöiden kaksoisluonteeseen kuuluu se, että subjektiiviset kokemukset muuttuvat objektiivisiksi tosiasioiksi (Berger & Luckmann 1995, 28).

Fenomenologinen analyysi on kuvailevaa, eikä sen avulla ole tarkoitus selittää syy-yhteyksiä tai tarkasteltavien ilmiöiden perusluonnetta. Elämismaailma koostuu erilaisista todellisuuden tasoista, ja tietoisuus on aina intentionaalista, eli se on johonkin kohteeseen ja todellisuuden tasoon kohdistunut (Berger & Luckmann 1995, 28-38). Arkielämän taso on yleensä

elämismaailmaan voi olla suuri. Uskonnollinen vyöhyke saattaa olla arkielämästä etäällä, mutta hengellinen kokemus voi ratkaisevasti vaikuttaa arkielämän todellisuuteen, kuten tutkimuksen empiirisestä osasta voidaan huomata. Dilthey on käyttänyt elämyksen käsitettä ihmiselämän kuvaamisen peruskäsitteenä. Ihminen on ensisijaisesti elämysten kautta tekemisissä todellisuuden kanssa; ajatukset, tunteet ja tahtominen tapahtuvat elämyksessä. Elämyksille ihminen antaa merkityksiä, jotka liitetään elämänsä kokonaisuuteen. Merkitysten merkityksellisyys voi paljastua vasta jälkeenpäin. (Kusch 1986, 63-64.)

Ideaalisiksi tavoitteiksi fenomenologisessa metodissa on asetettu kolme periaatetta:

Avoimuusperiaate tarkoittaa sitä, että haastattelija pyrkii mahdollisimman vähän vaikuttamaan haastateltujen kerrontaan. Kuvailun periaate merkitsee sitä, että haastattelija ei kysy haastateltavan tulkintoja, ”miksi”-kyvymyksiä, vaan tarvittaessa pyytää lisää informaatiota asiasta. Yhtäläisyysperiaatetta tavoiteltaessa vältetään painottamasta elämän eri alueita tutkijan lähtökohdista. (Öberg 1991, 299.)

Aidosta ”husserlilaisesta” fenomenologiasta ei tämän tutkimuksen yhteydessä voida puhua. Husserlin fenomenologinen reduktiohan tarkoitti prosessia, jonka avulla epäolennaisuudet siirretään syrjään ja tavoitellaan itse toiminnan sisäistä rakennetta (Esim. Saarinen, 1987, 121-122). Fenomenologisessa sulkeistamisessa irrottaudutaan tietoisesti arkiajattelun hahmotustavoista ja todellisuuden jäsentämismuodoista jotta löydettäisiin ”puhdas fenomenologinen tietoisuus”, joka paljastaa henkisten toimintojen rakenteen (mt.). Tällaiseen puhtaaseen tietoisuuteen lienee mahdotonta päästä, mutta sitä voidaan pitää eräänlaisena ohjenuoranas suhtautumisessa tutkimuskohteeseen. Tutkimusprosessi on toisen ihmisen merkityssuhteiden kohtaamista, joka ei voi tapahtua ilman tutkijan omien ymmärtämysyhteyksien vaikutusta prosessiin, mutta fenomenologisesti suuntautunut tutkimus pyrkii kuvaamaan ihmisen elämismaailman ilmiöitä sellaisina kuin ne on koettu (Perttula 1995, 104-105).

2.2. Fenomenologis-eksistentiaalinen ihmiskäsitys

Vaikka tutkimus on yhteiskuntatieteellinen, aineisto sisältää uskonnollisten ilmiöiden kuvaamista, minkä vuoksi käsittelen tässä myös fenomenologis-eksistentiaalista ihmiskäsitystä ja siihen liittyvää merkityskenttää. Tässä ihmiskäsityksessä huomioidaan ihmisen olemuksen monitasoisuus, jolloin esimerkiksi hengellisiä kokemuksia ei pyritä selittämään jonkin muun tason kautta.

Kristillisen päihdetyön perustana on kristillinen ihmiskäsitys, mutta tutkimuksen näkökulman avaajaksi otan esille eksistentiaalis-fenomenologista ihmiskäsityksen. Ihmiskäsityksellä ei tässä tarkoiteta kaikenkattavaa ontologista selitystä ihmisen olemassaolosta, minkä kristillinen ihmiskäsitys sisältää, vaan sitä, miten ihmiselämä näyttäytyy tutkimukselle fenomenologis-eksistentiaalisesta näkökulmasta. Fenomenologis-eksistentiaalinen ihmiskäsitys on holistinen, ja implisiittisesti holistinen ihmiskäsitys on vallitseva sosiaalitieteellisissä tutkimuksissa, mutta tässä tuon sen esiin eksplisiittisesti.

Lauri Rauhalan tavoin voidaan ajatella, että ihminen todellistuu, eli tulee olemassaolevaksi kolmessa olemisen perusmuodossa, joita ovat tajunnallisuus, kehollisuus ja situationaalisuus (Perttula 1995, 16). Holistisuus merkitsee sitä, että kukin näistä muodoista edellyttää toisensa ollakseen olemassa, eikä mikään niistä ole kokonaisuuden kannalta ensisijaisempi. Kullakin olemisen muodolla on oma toisiinsa palautumaton perusrakenne, mutta ne toimivat kietoutuneena toisiinsa. Kehollisuus on ihmisen olemassaoloa orgaanisena toimintana. Situationaalisuus on ihmisen koko elämäntilanne elinympäristöstä ja kulttuurista perheeseen tai sukupuoleen. Jokaisen situaatio on yksilöllinen, ja kunkin kehollisuus ja tajunnallisuus ovat siihen omalla tavallaan yhteydessä ja vaikuttamassa. Tajunnallisuus on inhimillisen kokemuksen kokonaisuus, jonka perusrakenne on mielellisyys tai intentionaalisuus. Tajunnallisuus on ymmärtämysyhteys, jonka kautta merkitykset jäsenyivät. Rauhala erottelee vielä psyykkisen ja henkisen, jolloin psyykkinen alue on tiiviimmässä yhteydessä orgaaniseen, ja henkinen alue puolestaan tajunnallisuuden itsetiedostava toiminto (Rauhala 1983: 24-36; Perttula 1995: 16-23)

Fenomenologis-eksistentiaalinen ihmiskäsitys on rationalistinen tapa hahmottaa ihmisen olemusta, mikä merkitsee sitä, että tajunnallisuus on käsityksen mukaan aivosidonnaista. Sellaisenaan siihen ei kuulu esimerkiksi kristinuskon mukaista kuolemattoman sielun olemassaoloa. Rauhala kuitenkin käyttää käsitettä ”uskon laajentama ihmiskäsitys” kuvaamaan uskoa elämän jatkuvuuteen ja hengelliseen todellisuuteen. Kun tämä alue liitetään mukaan, ihmisen tiluatioon kuuluu ”maallisten” rakenteiden lisäksi hengellinen elementti. Ihminen on tajunnallisuuden kautta suhteessa hengellisyyteen jo tämän elämän aikana, jolloin elämä todellistuu myös sen ehdoilla. (Rauhala 1983, 70-73.)

2.3. Elämäkertatutkimuksesta

Elämäkerrallinen teemahaastattelu tiedonhankintatapana

Tutkimusaineisto koostuu kerrotuista elämäntarinoista, joiden kautta halusin saada tietoa päihderiippuvuudesta ja siitä, miten haastateltavat olivat päätyneet nykyiseen työhönsä. Oletin, että elämäntarinat selittävät myös sitä, millä periaatteilla he päihdetyössä toimivat. Parhaiten elämäntarinoiden kokoamista voisi kuvata käsitteellä *elämäkerrallinen teemahaastattelu*, joka on tavallaan kompromissi vapaasti kerrotun omaelämäkerran ja strukturoidun teemahaastattelun välillä (Öberg, 1991, 303-304; Raehalme 1996, 80). Fenomenologiseen lähestymistapaan sopisi parhaiten elämäntarinan vapaa kertominen, mutta tämänkaltaiseen tutkimukseen tarvittavan informaation kokoaminen olisi hankalaa. Toisaalta teemahaastattelu rajoittaisi informaation keskittymistä tutkijan näkökulmiin ja ennakko-oletuksiin. Elämäkerrallisessa teemahaastattelussa haastattelija ja haastateltava toimivat yhteistyössä siten, että haastateltava ohjataan ottamaan elämänsä haastattelijan perspektiivi, ja kertomaan elämästään sen mukaisesti (Öberg 1991, 306).

Matti Hyvärinen on käyttänyt elämäkerrallisesta haastattelusta käsitettä ”narratiivinen haastattelu”. Siinäkin tarkoitus on viedä haastattelua eteenpäin hyvin yleisten, kertomusta läsentävien käsitteiden avulla. Tutkimuksenä on nivoa yhteen ”koettu elämä” ja ”kerrottu

elämä”. Elämä on kertomuksellista ja kertomus on elämää, mikä on olennaista ihmisen identiteetin muodostukselle. (Hyvärinen 1994, 48-51.)

Tässä tutkimuksessa kerrontaa rajattiin keskittymään ensinnäkin päihde-temaan: riippuvuuteen, siitä toipumiseen ja päihdetyön tekemiseen. Näiden aiheiden rajoissa haastateltavat kertoivat kuitenkin vapaasti oman elämänsä vaiheista, kokemuksistaan ja heille merkityksellisistä asioista. Toiseksi kerrontaa rajasi juoni: tarkoitus oli edetä kronologisesti alkaen kuitenkin kysymyksestä, joka on nyt-hetkessä: ”Miten minusta tuli päihdetyöntekijä?”. Kolmas rajaava tekijä oli kontekstuaalinen: kysymyksessä on tutkimus, jossa haastatteluaineistoa käytetään tutkimuksen tarpeisiin. (Ks. Hyvärinen 1994, 49-51.)

Elämäntarina koettuna ja kerrottuna

Elämäkerrat ovat aina subjektiivisia tekstejä todellisuudesta, kertomuksia, joilla on myös oma narratiivinen logiikkansa. Kertomuksella on juoni, alku ja loppu, ja tarina kerrotaan jollekin todelliselle tai kuvitellulle kuulijalle tai lukijalle jossain tilanteessa. (Roos 1988, 146.) Ne ovat subjektiivisia todellisuuksia, mutta kuten Carr on todennut, että ”todellista elämää tämän tarinan ulkopuolella ei voi olla, so. elämäntarinoita vailla subjektia, kertojaa” (Roos 1988, 147). Voidaan myös ajatella, että ero kertomuksen ja inhimillisen toiminnan välillä ei ole niin suuri. Carr on edelleen sanonut, että ”kertomuksen muoto ei ole puku, joka peittää jotakin muuta, vaan inhimillisen kokemuksen ja toiminnan sisäinen struktuuri” (Roos 1988, 147).

Elämäkertaa voisi jaotella myös elettyyn, koettuun ja kerrottuun. Eletty on sitä, mikä todella on tapahtunut, koettu koostuu tunteista, toiveista, ajatuksista, tarkoituksista jne. Elämäkertaa voidaan pitää ikkunana yksilön elämään, kokemusmaailmaan ja samalla kulttuuriin. Elämä kerrottuna on narraatio, johon vaikuttavat kulttuuriset konventiot, yleisö ja sosiaalinen konteksti. (Denzin 1989, 30.) Elämäkertoja käsitellessä yhtenä äärlaitana on faktuaalisuuden ja kokemuksellisuuden korostaminen, toisena taas elämäntarinan narratiivisuuden korostaminen, missä korostetaan kertomuksen todellisuutta muokkaavaa ja jopa sitä luovaa

ominaisuutta (Aro, 1996, 44-45). Tässä tutkimuksessa painopiste on kuitenkin kokemusten ja eletyn elämän sisällöissä eikä elämäntarinan narratiivisuudessa.

Elämäntarina on prosessi, jossa uudet tilanteet tulkitaan ja niihin reagoidaan entisen pohjalta, niin että tulkintakehikko ja toimintamalli muotoutuvat uudelleen. Alasuutari on käyttänyt sanaa "mutaatio" kuvaamaan joko henkilökohtaisista tai ulkoisista tekijöistä aiheutuneista käännteistä, jotka saavat ihmisen valitsemaan uuden elämänstrategian. (Alasuutari 1986, 23.) Bourdieu on puhunut "biografisesta illuusiosta" tarkoittaen sitä, että yksilön elämä ei oikeasti ole yhtenäinen jatkumo, jossa tapahtumat muodostavat saumattoman, kausaalisen kokonaisuuden. Vasta kertomuksen liittäminen historialliseen ja yhteiskunnalliseen kontekstiin luo siitä kokonaisuuden. Roosin mukaan tällainen dualistinen jako todellisuuteen ja kertomuksellisuuteen ei ole elämäkerroissa oleellista, mutta molemmat puolet on huomioitava (Roos 1988, 150).

Pohjola (1994, 24) on jäsentänyt elämänkulun logiikkaa "aika + paikka + politiikka" -kolminaisuuden avulla. Aika luo omat jännitteensä kerrotulle, paikka viittaa olosuhteisiin, jotka luovat toimintaedellytyksiä. Poliitikalla Pohjola tarkoittaa monikerroksisia tulkinnallisia kehyksiä. Tulkinnallinen kehys arvottaa kohdettaan johonkin suuntaan. Kehyksiä luovat sekä elämänkulun kertoja, tutkija että lukija. Kukin tuottaa lopullisen tulkinnan kertomuksesta lukien sitä oman elämänsä "läpi".

Elämäkerran ominaisuuksia ovat myös elämän kuvailu ja arvioiminen. Labov ja Waletzky ovat erottaneet kertomuksen kaksi funktiota: referentiaalisen, tapahtumia selostavan, ja evaluatiivisen, kerrotun merkitystä arvioivan funktion. Referentiaalisuus viittaa kerrontaan, jossa pyritään totuudellisuuteen ja tapahtumien selostamiseen annetuissa rajoissa. Evaluatiivisuuden avulla täydennetään edellistä; annetaan merkityksiä ja arvioidaan tapahtumia. Tapahtumia myös valitaan kerrottavaksi omien arvojen ja tärkeysjärjestyksen kautta. (Vilkko, 1990, 84.)

Yksi näkökulma elämäntarinaa on sen identiteettiä luova ominaisuus. Laura Aro tuo tutkimuksessaan esille sen, että elämänkertomus on samalla identiteettikertomus. Riippumatta siitä, kertovatko ihmiset tarkoituksellisesti elämäntarinaansa, he kuitenkin ”kerrontavat” (narrativize) elämäänsä jatkuvasti eri tavoin. Joku kertoo elämästään rikkaasti ja yksityiskohtaisesti, toinen muistaa siitä vain vähän. Ja vaikka omasta elämästä kerrotaan kontekstista riippuen eri tavoin eri tilanteissa, se muodostaa jatkumon, kerronnallisen identiteetin. Elämänkertomus voi siten olla joko ”kertomus elämästäni” tai ”kertomus minusta”. (Aro 1996, 51-52.)

Elämäkertatutkimuksessa tutkijan on määriteltävä positionsa suhteessa tutkimuskohteeseen ja tutkittaviin (Pohjola 1994, 27). Tutkimusasetelma luo lähtökehyksen. Derrida on Denzinin (1989, 14) mukaan todennut siitä näin:

“There is no clear window into the inner life of a person, for any window is always filtered through a glaze of language, signs, and the process of signification. And language, in both written and spoken forms, is always inherently unstable, in flux, and made up the traces of other signs.”

Elämäntarinan tulkinnallisuus herättää kysymyksen fenomenologisen lähestymistavan relevanttiudesta elämänkulun tutkimiseen. Fenomenologiassahan pyrittiin tutkittavan ilmiön olemuksen ja mielen löytämiseen sellaisena kun ne näyttäytyvät ja ilmenevät. Ihmistä ja hänen toimintaansa tutkittaessa on kuitenkin selvää, että ihminen ei ole pysyvä rakenne, vaan tuottaa itseään jatkuvasti ja luo uutta. Ilmiön olemusta tutkitaan fenomenologiassakin aina situaatiossaan.

Fenomenologisessa tutkimuksessa voidaan erottaa myös deskriptiivinen ja tulkinnallinen korostus, jotka eivät ole toisiaan poissulkevia. Deskriptiivisessä, ns. puhtaassa fenomenologiassa halutaan pysyä tiukasti evidenssissä, todistettavasti annettussa ja välttää analyttisiä ja selittäviä käsitteitä. Tulkinnallinen näkökulma perustuu siihen, että ihmistä tutkittaessa merkitykset eivät ole yksiselitteisiä, joten ei ole mahdollista kuvata ainoaa oikeaa merkitystä. Tulkinta on myös välttämätöntä iotta näestään aineiston ”taakse”. Merkityksetkin

ovat sinällään jo tulkintoja, ja ihmiset ovat itseään tulkitsevia olentoja. Deskriptiivisyyttä voidaan tavoitella tiedostaen merkitysten tulkinnallisuus jo lähtökohdissaan. (Perttula 1995, 32-35.)

Menneisyyden muistelu aineistona

Elämäntarinan kertomisen tapaan vaikuttaa se, että puhutaan menneisyydessä tapahtuneista asioista elämänvaiheessa, joka on entisestä poikkeava. Muistot voivat olla värittyneitä ja rakennettu osaksi myöhempää tarinaa. Rikosuraa tutkiessaan Juha Kääriäinen haastatteli sekä rikoskierteessä olevia että sen taakse jättäneitä henkilöitä. Hän tuli siihen tulokseen, että näiden kahden ryhmän kokemukset olivat niin yhtenäisiä, poikkeavan alakulttuurin normit ja arvot niin hyvin opittuja, että kertojan elämäntilanteen muutokset eivät selvästi vaikuttaneet niiden tiedostamiseen. Tutkittavat pystyivät ottamaan etäisyyttä identiteettinsä kehittymiseen.

(Kääriäinen 1994, 87.) Omassa tutkimuksessani haastateltavat ovat keskenään suurin piirtein samassa elämänvaiheessa, joten siinä mielessä menneisyyden muisteleminen tapahtui samalta viivalta; elämäntilanne oli selkeytynyt, ja menneisyyttä oli läpikäyty jo aikaisemmin, tai tavallaan sen reflektointi nykyisyyteen oli jatkuvaa päihdetyötä tehtäessä.

Matti Hyvärinen (1994, 113-122) vertailee tutkimuksessaan poliittista ja uskonnollista kääntymystä, vaikka ei väitäkään niitä toisiaan vastaaviksi. Hän tuo esille sen seikan, että tällaiset kääntymiskertomukset ovat tavallaan ristiriidassa sen kanssa, että elämäntarinan tulisi muodostaa yhtenäinen, koherentti kuva elämänkaaresta. Hyvärinen katsoo, että nimenomaan kääntymys luo koherenttiutta elämäntarinalle. Kääntymyksen perspektiivistä elämä näyttää loogiselta jatkumolta; on asioita, jotka tapahtuivat ennen sitä ja sen jälkeen. Hyvärinen toteaa tähän liittyen, että ”kääntymyksen tekijän muisti on äärimmäisen valikoiva: kaikki muistetaan vain kääntymyksen kurkistusaukosta” (mt. 120). Tämänkin tutkimuksen empiirisestä osuudesta voidaan havaita se, että menneisyyttä muistellaan nykyisyydestä käsin, mutta en usko, että kääntymys sinänsä tekee muistista erityisen valikoivaa. Kääntymyksen ei tarvitse välttämättä olla ”kurkistusaukko”, vaan se voitaisiin mieltää myös selitysjärjestelmän (ks.

Hyvärinen 1994, 54-56) muuttokseksi. Kääntymyksen yhteydessä omakseen esimerkiksi

kristillisen uskon mukainen selitysjärjestelmä, jonka sanastoa käyttäen elämänhistoriaa kerrotaan.

Myös Kirsi Juhila (1996, 185-187) puhuu muistin valikoivuudesta ja elämän muokkaamisesta johdonmukaiseksi kokonaisuudeksi tarkastellessaan muistamista sosiaalisena tapahtumana. Entisten asunnottomien menneisyyspuheita tutkiessaan hän huomasi, että muistikuvia muokataan jatkuvasti uudestaan suhteuttaen niitä omaan elämäntilanteeseen ja ympäröivään sosiaaliseen järjestykseen. Muistikuvat ovat valittuja tulkintoja, konstruktioita eletystä tapahtumasta.

Muistikuvien analysoinnissa voidaan erottaa kaksi ulottuvuutta: *muistamisen rajat* ja *muistamisen pragmaattisuus*. Muistaminen on institutionalisoitunutta siinä mielessä, että asioita muistetaan merkitysten kautta, jotka ovat yhteisesti jaettuina. Yhteiset merkitykset rajaavat muistamista. Muistamisella on ensinnäkin kulttuurinen aspekti, koska muistellessa käytetään yleistä tietopohjaa. Kulttuurinen järjestys myös rajoittaa ja sallii sitä, mitä käsitteitä käytetään ja mistä voi puhua. Toiseksi yhteisesti jaetut vuorovaikutuksen käytännöt ja kertomisen tavat asettavat muistamiselle rajoja. Muistamisen pragmaattisuus tarkoittaa sitä, että “mennyt rakennetaan nykyisyyden funktioista käsin” (Juhila, 1996, 187). Vaikka elämä ei itsessään muodostaisikaan johdonmukaista kausaalista tapahtumaketjua, sellaiseksi se voidaan muistoissa rakentaa selittäen nykyisyyttä menneisyydellä. Muistoista voi muotoutua positiivinen voimavara, resurssi, jonka avulla selviydytään nykyisyydestä (mt. 185).

2.4. Haastattelujen toteutus

Aineistoa varten haastattelin kahdeksaa Jyväskylän Katulähetys r.y:ssä toimivaa henkilöä. Osa heistä oli ollut palkattuna päihdetyöntekijänä useita vuosia, osa toimi asumisyksikön vastuuhenkilönä, jotkut oli palkattu päihdetyöntekijäksi työllistämistuella. Haastateltavista kaksi oli naisia. Iältään kaikki haastateltavat olivat n. 35-45 -vuotiaita. Päihdetyön tekemisen lisäksi yhteistä kaikille oli oma kokemus päihderiippuvuudesta. Muutamiin haastateltaviin tutustuin sosiaalityön opintoihin liittyvän orientoivan käytännönjakson aikana keväällä 1996 tutustumiseni Katulähetysten tekemään päihdetyöhön. Tuolloin tein myös pari haastattelua

lopun keräsin seuraavana syksynä. Toisista haastateltavista sain tietää ns. lumipallomenetelmän avulla; kukin haastateltava ehdotti mahdollista seuraavaa ”uhria”. Poikkeuksetta kaikki haastateltavat suhtautuivat myönteisesti tutkimukseen, eikä vaikeuksia haastateltavien löytämisessä ollut.

Haastattelut olivat elämäkertahaastatteluja, joita edellä luonnehdin. Pyysin haastateltavia kertomaan oman elämäntarinansa keskittyen siinä heille itselleen merkityksellisempiin asioihin. Pääteidenkäyttö muodosti punaisen langan alkaen riippuvuuden kehittymisestä siitä toipumiseen ja kokemusten hyödyntämiseen nykyhetkessä. Elämäntarinoista nousi esiin kolme päävaihetta: entinen elämä, käänne ja nykyinen, uusi elämä, ja siinä päihdetyön tekemisen tavoitteet ja merkitys. Haastattelut suoritettiin Katulähetyksen yksiköissä tai haastateltavien kotona, ja ne kestivät 1-3 tuntia.

Haastattelijan positio, mikä tässä tapauksessa tarkoittaa sekä haastattelun tutkimuksellista luonnetta että persoonaani, rooliani opiskelijana ja tutkimusaineiston hankkijana, vaikuttaa osaltaan siihen, mitä hänelle kerrotaan. Joissakin haastatteluissa alku saattoi olla hieman varauksellinen siksi, että esittäydyin sosiaalityön opiskelijaksi, joka haluaa tutkia vaihtoehtoisia sosiaalityötä. Kenties joku epäili, että tarkoitukseni on kritisoida ja asettaa heidän työnsä kyseenalaiseen valoon. Tilanne kuitenkin laukesi siltä osin nopeasti, ja kun haastateltavat alkoivat kertoa värikästä elämäntarinaansa, haastattelijan läsnäolo vaikutti sivuseikalta. Joissakin haastatteluissa tuli esille oma kristillinen vakaumukseni, jolla epäilin olevan vaikutusta kerrottuun, koska hengelliset asiat olivat vahvasti esillä useimmissa elämäntarinoissa. Mutta vertaillessani haastatteluja tästä näkökulmasta, en huomannut mitään merkittävää eroa sisällön tai kielen suhteen. Luultavasti kielellinen yhteisymmärrys uskonnollisella alueella myös antoi sujuvuutta haastattelulle ja merkitysten ymmärtämiselle.

Haastattelutilanteissa oli yllättävää, miten avoimesti useimmat kertoivat elämänsä kipeistäkin vaiheista. Tunsin oloni joskus tunkeilijaksi toisen ihmisen elämässä; koin saavani käyttöön sellaisia kallisarvoisia muistoja ja kokemuksia, joita pitäisi käsitellä varovasti. Aivan kuten Anneli Pohjola sanoo haastattelutilanteen muodostuvan helposti ”riistosuhteeksi”: ”Tutkijalla

ei ole paljoa annettavaa tutkittavilleen, jotka lahjoittavat hänen käyttöönsä koko elämäntarinansa” (Pohjola 1994, 41). Tämän tutkimuksen haastateltavat olivat toki siinä mielessä hyvässä asemassa, että oma päihdeongelma ja siihen liittyneet vaikeat asiat eivät enää olleet pinnalla, vaan kukin oli jo aikaisemmin tehnyt tiliä menneisyytensä kanssa.

Haastatteluaineisto on aina runsas ja rönsyilevä, mutta tässä tapauksessa se oli helposti jaksoteltavissa, koska haastattelut etenivät kronologisesti elämänkulkua kuvatessa. Useaan kertaan aineistoa lukiessa siitä nousivat esiin mielestäni olennaisimmat asiat tutkimuksen kannalta, joita jäsentelin luettavaan muotoon yhdistäen lukuihin teoreettisen osuuden. Suorilla sitaateilla on tutkimuksessa merkittävä osuus. Pysin valitsemaan ne siten, että niissä tiivistyy esille otettu ilmiö tai näkökohta. Paitsi luettavuuden helpottamiseksi, myös sitaattien sisällöllisen painoarvon korostamiseksi siteerattuja tekstejä ei ole kursivoitu.

Tarkoitukseni on pitää haastateltavien identiteetti niin tunnistamattomana kuin se tällaisessa tutkimuksessa ja tietyn järjestyksen ollessa kyseessä, on mahdollista, vaikka useimmat haastateltavat eivät sitä itse pitäneetkään tärkeänä. Tämän vuoksi en esitä elämäntarinoita kokonaisuuksina, vaikka ne siinä muodossa olisivatkin paljon puhuvia.

2.5. Jyväskylän Katulähetys r.y:n toiminta

Haastateltujen toiminnan kontekstina on Jyväskylän Katulähetys r.y., joka on perustettu jo viitisenkymmentä vuotta sitten, mutta nykyiseen muotoonsa toiminta alkoi kehittyä v. 1981, jolloin kaupunki antoi päiväkeskuskäyttöön kaksihuoneisen mökin Omakotikadulta. Päiväkeskus oli auki joka päivä klo 9-23, ja sinne tuli ihmisiä, jotka eivät olleet löytäneet raittiuspyrkimyksilleen kiinnekohtaa muualta. Päiväkeskuksessa ainoa rajoitus oli, että sen alueelle ei saanut tulla päihtyneenä. Asiakkaiden toivomusten mukaan päiväkeskuksessa järjestettiin vapaa-ajan toimintaa, mikä on niiden tehtävä edelleenkin.

Vähitellen toiminta on laajentunut niin, että päiväkeskuksia on nyt kaupungin ja

maalaiskunnan alueella yhteensä viisi. Näiden yhteydessä on myös tukiryhmiä. Esimerkiksi

asumisyksiköissä on n. 130 asukasta. Katulähetys organisoii myös työllistämiprojekteja, joissa kerrallaan on paikkoja n. 60 työllistettävälle vastaavien työntekijöiden lisäksi.

Jyväskylän kaupungin ja maalaiskunnan päihdepalveluista Katulähetys tuottaa noin puolet.

Katulähetyksen eri yksiköt toimivat melko itsenäisesti, ja niiden ”toiminnallinen identiteetti” on yksilöllinen yhteisesti tunnustetuista periaatteista ja yhteisestä hallinnosta huolimatta.

Seuraavassa lyhyt kuvaus niiden toiminnoista.

Ensiaskel -yksikössä sijaitsevat kaksi päiväkeskusta (erikseen selville ja päihtyneille), 50 vuokra-asuntoa, selviämisasema päihtyneille ja ensisuojatilat asunnottomille. Vastaavia, palkattuja työntekijöitä on viisi, jotka tekevät kolmivuorotyötä. Asiakkaina ovat yleensä juovat, asunnottomat päihdeongelmaiset, joille pyritään tarjoamaan ihmisarvoiset elämisen puitteet. Varsinaista hoitoa tai kuntoutusta ei Ensiaskeleessa ole tarjolla, vaan raittiimpaa elämäntapaa haluavia ohjataan muihin yksiköihin tai hoitolaitoksiin. Päiväkeskuksissa järjestetään virkistys- ja vapaa-ajan toimintaa, ja itsenäistä asumista sekä ”kuivilla oloa” pyritään tukemaan.

Puolimatkatkodit (Kalliomäki, Etappi, Takalaiton ja Myllyjärvi) tarjoavat väljästi yhteisöllistä ja tuettua asumista niille, jotka ovat pyrkimässä kohtuullisempaan päihteidenkäyttöön, tai muuten haluavat asua puolessa välissä itsenäistä ja yhteisöllistä elämää. Jokaisen puolimatkatkodin yhteydessä toimii päiväkeskus. Yhteensä puolimatkatkankodeissa on asuntoja 56, joista suurin osa on 1-2 hengelle tarkoitettuja. Puolimatkatkankodeissa asuvat myös yksiköiden vastuuhenkilöt perheineen. Heidän lisäksi niissä työskentelee palkattuja ohjaajia. Kaikissa muissa, paitsi Takalaittomassa, asumisen ehtona on ns. 0-raja, mikä tarkoittaa, että asuntoon ei saa tulla päihtyneenä. Myös Takalaittomassa päihteiden tuonti alueella ja asuntoihin on kielletty. Päiväkeskukset ovat päihteettömiä tiloja kaikissa yksiköissä. Niissä järjestetään harrastusmahdollisuuksia ja toimintaa, sekä luodaan yhteisöllisyyttä, mikä voi myös korvata perheen ja kodin elementtejä niille asukkaille jotka ne aikaisemmin menettäneet.

Nurmelan kristillinen hoitokoti pyrkii kuntouttamaan kristilliseltä pohjalta tarjoamalla asumisen lisäksi tukiryhmätoimintaa, psykologin palveluja, työterapiaa, sekä tukea erilaisten sosiaalisten ja käytännöllisten taitojen opettelussa. Nurmela on tarkoitettu hengellisistä asioista kiinnostuneille päihdeongelmallisille ja vankilasta vapautuville henkilöille. Se on Katulähetyksen yksiköistä ainoa, jossa tavoitteena on asiakkaan vapautuminen päihdeistä tai vankilakierteestä, ja tukea uuden elämäntavan opettelua kristillisen elämännäkemyksen ja ihmiskäsityksen pohjalta. Nurmelassa toteutetaan selkeimmin em. soteriologista hoitomallia. sNurmelaan tulijan kanssa tehdään hoitosuunnitelma, ja hoito kestää 1-6 kk. Hoitojakson jälkeen on mahdollisuus tuettuun asumiseen puolen vuoden ajan.

Päättymätön tarina on RAY:n tukema nuorisoprojekti, joka käynnistyi v. 1995. Projektilla on käytössään kaupungin keskustassa sijaitseva pienkerrostalo, joka on auki ympäri vuorokauden tiistaista sunnuntai-iltaan. Projektin avulla halutaan tavoittaa kaikenlaisia nuoria, mutta erityisesti niitä, jotka ovat vaarassa syrjäytyä. Päättymätön tarina myös työllistää parikymmentä nuorta kerrallaan.

Työllistämiprojektit (käsityö- ja kierrätyskeskus) tarjoavat työpaikkoja n. 40 henkilölle kerrallaan. Työhön pääsee työvoimaviranomaisten tai sosiaalitoimen kautta, tai itse hakeutumalla. Periaatteena on, että työ räätälöidään työntekijän tarpeiden mukaan. Työpaikat on etupäässä tarkoitettu vaikeasti työllistettäville, päihde- ja mielenterveysongelmista kärsiville sekä vankilasta vapautuville miehille ja naisille. Käytännössä töissä on myös monia pitkäaikaistyöttömiä, joilla ei ole em. ongelmia. Lisäksi työllistämistuella on Katulähetyksen päiväkeskuksissa työllistettynä useita henkilöitä ohjaajan tehtävissä.

Toiminnan periaatteet

Katulähetyksen toiminnanjohtajan mukaan yhdistys tekee sellaista työtä, jota muut tahot eivät juuri tee, joten toimintaa on kehitetty tarpeen mukaan. Hänen mielestään yhteiskunta ei ole vastannut riittävästi alkoholin tuomista haitoista, vaikka toistaiseksi valtio kerää alkoholin myynnistä saatavan tuoton. Esimerkiksi nuovan alkoholistin oikeutta asumiseen ei ole turvattu

Katulähteyksen kohderyhmänä ovatkin sellaiset juovat ihmiset, jotka ovat muun avun ulkopuolella. Toiminnanjohtajan mukaan tavoitteena ei ole muuttaa ihmistä normeihin sopivaksi, vaan tarjota puitteet ihmisarvoiselle elämiselle. ”Välittämisen välittäminen” on hänen mielestään tärkein periaate toiminnassa.

Katulähetys on yhteiskristillinen järjestö, mikä tarkoittaa sitä, että yhdistyksessä voivat toimia eri seurakuntiin kuuluvat ihmiset. Vastuussa olevilta työntekijöiltä edellytetään joko omaa kristillistä vakaumusta, tai ainakin myönteistä suhtautumista hengellisiin asioihin ja kykyä ohjata hengellisistä asioista kiinnostunut asiakas sellaisen henkilön luo, jolla on valmiuksia häntä niissä ohjata. Katulähetys ei tee lähetystyötä siinä mielessä, että pyrkisi käännyttämään ihmisiä, vaan se haluaa toteuttaa kristinuskon mukaista lähimmäisenrakkautta toimintansa kautta.

Ominaista Jyväskylän Katulähteykselle on se, että lähes puolet työntekijöistä on ns. ex-käyttäjiä, eli raitistuneita päihteidenkäyttäjiä. Toiminnanjohtajan mukaan koulutettuja ja samalla motivoituneita työntekijöitä ei tähän työhön ole juuri tarjolla, siksi työhön otetaan ”kouliintuneita” ja motivoituneita henkilöitä.

Yhteisöllisyys on olennainen osa Katulähteyksen toimintaa hoitokodissa ja puolimatrankodeissa. Periaate lähtee siitä, että täysin itsenäinen asuminen ei välttämättä ole kaikille paras elämisen muoto. Yhteisöllinen asuminen voi joillekin olla välivaihe, esimerkiksi vankilasta vapautumisen jälkeen, toisille se antaa tukea päihteidenkäytön hallinnassa. Jotkut hakeutuvat ensisijaisesti yhteisölliseen asumiseen, kuten vastuussa olevat tukiperheet.

3. Tutkimustehtävä

Selkeästi ideologiselta pohjalta nousevaa sosiaalityötä tekevät Suomessa ja muuallakin maailmassa pääasiassa kristilliset järjestöt. Niiden toiminta on yleisesti hyväksyttyä ja jossain määrin julkisin varoin tuettua. Suomessa toimii tällä hetkellä 67 järjestöä, jotka kuuluvat kristillisten päihdetyöjärjestöjen keskusorganisaatioon, Sininauhahaliitton. Lisäksi on olemassa liittoon kuulumattomia päihdepalveluita tuottavia järjestöjä, kuten esimerkiksi Pelastusarmeija. Päivittäin kristillisiä päihdepalveluita esimerkiksi päiväkeskuksia ja hoitokoteja käyttää yli kaksituhatta henkilöä (Sininauhaliiton www-sivu). Kuitenkin järjestöjen toimintaa on Suomessa tutkittu melko vähän. Tämän tutkimuksen tarkoituksena on osaltaan tuottaa tietoa kristillisestä päihdetyön sisällöstä sen tekijöiden näkökulmasta.

Kristillisessä päihdetyössä, kuten muuallakin sosiaalityön epävirallisella sektorilla työskentelee paljon vapaaehtoistyöntekijöitä. Laajentunut toiminta ei kuitenkaan pyöri pitkään vapaaehtoisten varassa, vaan tarvitaan kokoaikaisia ja palkattuja työntekijöitä. Epävirallisen sektorin toiminta poikkeaa virallisesta kuitenkin siinä suhteessa, että ainakaan toistaiseksi pätevyysvaatimukset palkalliseen työhön eivät ole tarkkaan säädetty. Erityisesti päihdetyössä monet ovat siirtyneet vakituisiksi työntekijöiksi oltuaan ensin asiakkaan roolissa. Myös tämän tutkimuksen haastateltavat työskentelevät ammattimaisesti päihdetyöntekijöinä toivuttuaan itse päihderiippuvuudesta. Tällaisen ”kokemuksellisen asiantuntijuuden” olemuksen selvittäminen on tämän tutkimuksen ensisijainen tehtävä: miksi tutkimuksen päihdetyöntekijät ovat valinneet tehtäväkseen kristillisen päihdetyön, ja millaiset periaatteet työn tekemistä ohjaavat? Toimivatko työntekijät maallikkoauttajina vahvan kutsumuksen varassa, vai ”palkkansa eteen”?

Tutkimusta suunnitellessani oletin ensinnäkin, että elämänhistoria selittää sitä, miksi entinen käyttäjä haluaa auttaa päihdeongelmaista. Toiseksi, oma kokemus riippuvuudesta ja siitä toipumisesta antaa varmasti oman värinsä sille, miten auttaa toista käsittelemään ongelmaansa; omat muistot voivat olla sekä hyöty että rajoite. Kolmanneksi, kristillisen päihdetyön ollessa luonnossa uskonnollisuuden vaikutus toipumisessa ja työn periaatteissa on oma teemansa

Tutkimusaineistona elämäntarinat ovat laajoja sisällöltään. Niistä löytyy useita teemoja, jotka yksistään riittäisivät tutkimuskohteeksi, esimerkiksi naisen päihdeongelma, alkoholismi perheessä tai uskonnollinen kääntymys päihdeongelmasta toipumisen yhteydessä. Tässä niiden käsittely jää pinnalliseksi. Mutta toisaalta pelkästään haastattelututkimus ja nykyhetkessä pysytteleminen olisi antanut tutkimustehtävän kannalta kapean näkökulman. Tässä pyrkimyksenä on hahmotella eräänlainen kehityskaari autetun siirtymisestä auttajaksi, vaikkakaan haastateltavat itse eivät välttämättä korosta muuttunutta rooliaan.

Tämä tutkimuksen merkitys on ensinnäkin siinä, että se tuo lisätietoa riippuvuuskokemuksesta ja siitä nousevasta päihdetyöstä sosiaalityön kentällä. Monipuolisemmaksi kuva lunnollisesti muodostuisi, jos esimerkiksi etnografisesti tai havainnoimalla ja asiakkaita haastatteleamalla selvitettäisiin tällaista päihdetyötä käytännössä. Myös muita vastaavanlaisia ulkomaisia tutkimuksia olisi hyvä löytää uusien näkökulmien avaamiseksi. Toiseksi, yhteiskunnallisessa tutkimuksessa harvoin huomioidaan uskonnon vaikutuksia yhteisöjen ja yksilöiden elämään. Tässä uskonnollisuus on näkyvästi mukana; yksilöiden uskonnollisten kokemusten vaikutukset heijastuvat yhteisöjen toimintaan ja siihen, millaisia päihdepalveluita on tarjolla.

4. Näkökulmia riippuvuuden tarkasteluun

Tutkimuksessa keskitytään yksilöiden kokemuksiin päihderiippuvuudesta, mutta kuten muillakin yksilöön ja yhteisöön liittyvillä ilmiöillä, riippuvuudellakin on laajemmat kytköksensä ympäröivässä kulttuurissa. Riippuvuus käsitetään tässä nimenomaan negatiiviseksi, yksilön ja yhteisön elämää rajoittavaksi ilmiöksi. Sille voidaan löytää hyvin monia erilaisia selityksiä, mikä sinänsä kertoo jo siitä, että riippuvuusongelma ei ole helposti tai yhteen oireeseen puuttuen ratkaistavissa.

4.1. Riippuvuus kulttuurisena ilmiönä

Nyky-yhteiskunnassa ja ainakin sosiologisissa teorioissa ovat viime aikoina olleet esillä yksilöllistyminen, elämänhallinta ja elämänpolitiikka. Moderni kansalainen tietää, mitä haluaa, tekee emansipoituneita valintoja ja päätöksiä sekä solmii ihmissuhteensa aidon tunteen ohjaamana. Riippuvuudet, addiktiot eivät sovi ihanteeseen, mutta niistä puhutaan kuitenkin entistä enemmän, ja erilaisiin riippuvuusongelmiin keskittyviä itsehoitoryhmiä perustetaan jatkuvasti. Riippuvuudet seuraavat kuin varjo modernin, itsenäisen, elämäänsä hallitsevan ihmisen kannoilla. ”Hyvä elämä” ja ”huono elämä” eroavatkin toisistaan tässä arvomaailmassa sen perusteella, miten hyvin elämäänsä hallitsee (Roos, 1996, 213). Negatiivisiksi koetut riippuvuudet liittyvät sekä niiden ihmisten elämään, joiden kohdalla voidaan puhua elämänpolitiikasta, joilla on periaatteelliset mahdollisuudet ”minän refleksiiviseen projektiin”, itsensä toteuttamiseen, että sellaisten ryhmien elämään, jotka ovat olosuhteiden vuoksi irrotettuja perinteistään ja yhteisöstään, eivätkä ole varsinaisen elämänpoliittisen tutkimuksen piirissä (Vähämäki 1996, 409). Riippuvuutta ei jouduta enää kohtaamaan vain satunnaisesti torin kulmilla, vaan yhä useampi oivaltaa olevansa sille altis.

Giddensin (1995, 103) mukaan riippuvuus on postmodernissa yhteiskunnassa lisääntynyt ilmiö, joka liittyy yhteiskunnan detraditionalisoitumiseen. Riippuvuuksista on muodostunut eräällä tavalla traditioita korvaava ilmiö. Traditiot olivat perinteisessä yhteiskunnassa osa kollektiivista muistia; totuuskäsityksiä ja rituaaleja, joiden avulla menneisyys liitettiin nykyisyyteen. Traditiot olivat normatiivisia ja moralistisia, ja niiden psykologinen perusta oli hyvin affektiivinen. Ne toimivat Giddensin mukaan ahdistuksen säätelämismekanismena siten, että traditioita toistamalla on ratkaistu erilaisten arvojen ja elämäntapojen välisiä konflikteja. Pakonomaisiksi toiminnoiksi traditiot muodostuvat silloin, kun ne alkavat hallita elämää autonomian edistämisen sijasta, eikä niiden tarkoitusta voida enää järkevästi perustella. Silloin voidaan puhua traditioista ilman traditionalismia. (Emt. 90-103.)

Giddens viittaa Freudiin, joka tutki pakkojen psykologiaa aikana, jolloin yhteiskunta oli voimakkaassa modernisoitumisvaiheessa. Freud omalla tavallaan paljasti tuon muutoksen pohjavirran: traditiot olivat alkaneet muuttua toistamisen pakoksi. Tieteen ja rationaalisen järjen piti korvata uskomukset, mutta ”tradition emotionaalinen muotti jäi enemmän tai vähemmän koskemattomaksi” (Giddens 1995, 98). Giddensin mielestä Freudin käyttämää termiä pakkomielle tai pakko, vastaa nykyajan käsite riippuvuus. Laajasti määritellen ”riippuvuutta on kaikki, mistä koemme olevamme pakotettuja valehtelemaan” (mt. 102). Se on toistamista, jonka alkuperäinen totuus tai tarkoitus on hämärtynyt, tai sitä ei haluta tunnustaa. Riippuvuus etäännyttää ihmisen omasta itsestään ja sen tunteiden ja kokemusten tiedostamisesta.

Giddens korostaa sitä, että jälkitraditionaalinen yhteiskunta on yhden ajanjakson loppu, mutta samalla alku: aidon toiminnan ja kokemuksen maailma. Tällainen elämä kuitenkin vaatii yksilöltä paljon; oma elämäntapa on luotava aina uudestaan ilman perinteiden antamaa turvaa ja ohjeistoa. Ihmissuhteiden tulisi perustua aitoon kokemiseen ja tuntemiseen. Kuitenkin menneisyys vaikuttaa joka tapauksessa nykyisyyteen, joten pakonomaisen toistamisen ehkäisemiseksi tarvitaan ”vanhojen luiden esiinkaivamista”, mitä edustavat esimerkiksi monenlaiset terapiat. Nykymaailmassa vallitseva valintojen runsaudenpula ja yksilön singularisoituminen edesauttavat riippuvuuksien syntymistä lähes mihin tahansa. Riippuvuus on yksi tapa, jonka avulla tullaan toimeen mahdollisuuksien moninaisuuden kanssa ja säädellään siitä aiheutuvaa ahdistusta. Riippuvuuksista on tullut ”ahdistuksen säätelymekanismeja” traditioiden purkautuessa. (Giddens 1995, 149.)

Pertti Alasuutari (1986, 1990) on tutkinut alkoholismia kulttuurisesta näkökulmasta. Norbert Eliaksen teorioiden pohjalta Alasuutari lähtee liikkeelle siitä, miten yhteiskunnan modernisoituminen ja yksilöiden individualisoituminen saivat aikaan itsekurin merkityksen esiinnousemisen. Keskiajan ihminen eli teorian mukaan luonnonlapsen tavoin vaistoja ja viettiensä ohjaamana; itsekuri tai sisäistynyt käyttäytymisen kontrolloiminen eivät kuuluneet senaikaiseen elämään. Taloudellisten rakenteiden muuttuminen, vaihtotalouden korostuminen, vaikutti ihmisten arkiseen elämään siten, että oman käyttäytymisen ja toiminnan kontrolloiminen

tulivat tärkeiksi toimeentulon ja taloudellisen menestymisen kannalta. Tähän tarvittiin itsekuria ja halujen ja viettien hallintaa. Juopottelusta tuli siten paheksuttava asia, synty, joka oli voitettava. Ihmisluonto käsitettiin dualistiseksi paheellisen ja rationaalisen puolen ilmentymäksi. Perinteisistä juomatavoista tuli individualisoitumisen ja taloudellisen muutoksen myötä tuomittavia, synnillisiä tai hedonistisia sekä uskonnollisten että maallisten standardien perusteella. ”Luonnosta” ja kulttuurista tuli ikäänkuin vastakohtia toisilleen. Itsekurin ja -kontrollin avulla tuo luonto oli saatava hallintaan. (Alasuutari 1990, 12-30.)

Suomalaisen yhteiskunnan kehityksessä korostui raittiuden ideologia 1800-luvun loppupuolelta alkaen. Fennomaanit ohjasivat kansalaisia sivistyksen piiriin ja vastuulliseen elämään pois primitiivisyydestä. Samoihin aikoihin syntyi monia järjestöjä ja herätysliikkeitä, joille yhteistä oli ideologia yksilön vastuusta ja itsereflektiivisestä käyttäytymisestä: ulkoisesta käyttäytymisen kontrolloinnista tuli pyrkiä kontrollin sisäistymiseen. Raittiusliike oli tuohon aikaan voimissaan, ja sen ideologian taustalla oli myös em. luonnon/primitiivisyyden ja sivistyksen vastakohtaisuus. Hyvän elämän tavoittelemisen tarkoitti primitiivisen luonnon hallitsemista. (Alasuutari 1990, 32-40.) Raittiusliikkeille antoi voimaa myös työväen oma raittiimman elämäntavan tavoittelu olojensa parantamiseksi: juopottelu kurjisti oloja entisestään ja heikensi työväestön asemaa (Virtanen, 1982, 81).

Edelleenkin vastakkainasettelu on Alasuutarin mukaan olemassa, mutta käsitteet ovat vaihtuneet. Luonnon ja sivistyksen tilalle on tullut normaalin ja epänormaalin/ patologisen asettaminen vastakkain määriteltäessä hyvää elämää ja käyttäytymistä. Juopottelu ei enää ole synty tai paha tapa, vaan sairaus tai muu patologinen häiriö yksilön elämässä. Yleisemminkin on sosiaalisen kontrollin ja poikkeavuuksien määrittelemisen tilalle tullut monien ilmiöiden, kuten esimerkiksi riippuvuuden, medikalisaatio. (Alasuutari 1990, 40-44.)

4.2. Suomalainen humala

Suomalaista alkoholinkäyttöön liittyvää tutkimusta ei voi tehdä viittaamatta suomalaiseen alkoholinkäyttökulttuuriin jota on paljon tutkittu ja joka on aina otsikoissa tavalla tai toisella.

Alkoholin kokonaiskulutus ei Suomessa ole muita maita suurempaa, mutta ainakin toistaiseksi alkoholin kulutus on kasautunutta. Eniten käyttävä kymmenen prosenttia kuluttaa yli puolet kaikesta alkoholista, tai eniten juova viidennes kuluttaa 3/4 kaikesta alkoholista. Tähän ryhmään kuuluvien keskimääräinen kulutus oli 80-luvun lopulla n. 40 litraa puhdasta alkoholia vuodessa. (Manninen 1987, 200.) 90-luvulla alkoholin kokonaiskulutuksen mittaaminen, joka aiemmin on perustunut pääasiassa myyntitilastoihin, on vaikeutunut, koska ns. tilastoimaton alkoholinkulutus on kasvanut (Simpura ym. 1997, 103). Tehdyt tutkimukset osoittavat kuitenkin kokonaiskulutuksen lisääntyneen viime vuosina, mikä on merkinnyt myös suurkuluttamisen lisääntymistä (Metso ym. 1997).

Alasuutari tarkastelee suomalaista alkoholinkäyttöä Goffmanin kehittämän kehysanalyysin avulla. Suomalainen alkoholinkäyttö määrittyy kahdella tavalla: alkoholismien kehuksesta (alcoholism frame) ja arkipäiväisestä kehuksesta (everyday life frame) katsottuna (Alasuutari 1990, 6-8). Arkipäiväisen elämän kehuksesta tarkasteltuna alkoholinkäyttö on sellaista, jota pidetään normaalina, erilaisiin tilanteisiin liittyvänä, itesestänselvänä tapana, johon ei erityisemmin kiinnitetä huomiota. Alkoholinkäyttö saattaa olla mukana monissa tilanteissa, mutta siihen ei suhtauduta refleksiivisesti, eikä siitä edes puhuta ”normaalina alkoholinkäyttönä”. Alkoholismien kehukseen siirrytään silloin, kun juomatavasta tai juojasta tulee huomion kohde, tai kun juomista arvioidaan asteikolla ”normaali-patologinen”. Alkoholismilla ei tässä tarkoiteta diagnosoitua tilaa, vaan alkoholismi kehystenä myös tuottaa käyttäytymistä ja tilanteita, empiirisen ilmiön nimeltä alkoholismi. Alkoholismi on uudelleentulkinta juomisesta, joka ei ole sosiaalisesti hyväksyttävää. Alkoholismien kehuksesta katsottuna alkoholisti ei voi olla juomatta, koska halu (desire) juoda on muuttunut himoksi (craving). Alkoholismien kehys voi toimia myös itseään toteuttavana ennustuksena: jos ihminen on saanut sen leiman juomiselleen, se alkaa määrittää sosiaalisia tilanteita ja suhteita antaen niille oman merkityksensä. ”Desire” kuuluu huomaamattomana elementtinä arkipäiväisen elämän kehukseen, mutta kun käytetään kehystä, puhutaan halusta, himosta tai riippuvuudesta. Paradoksaalista alkoholismi-käsitteessä onkin sen dualistisuus: tautia pyritään parantamaan määrittelemällä oireyhtymä alkoholismiksi, mutta samalla määritelmä vahvistaa yksilön kokemusta kyvyttömyydestä hallita omaa elämäänsä. Aikaisemmin inonaa vritettiin

parantaa vaikuttamalla hänen synnintuntoonsa ja moraaliinsa. Myöhemmin kaikenlaista leimaamista on pyritty välttämään ja on korostettu alkoholismien sairausluonnetta. Mutta länsimainen kulttuuri ja elämänmuoto vahvistaa alkoholismien kehyksen osuvuutta painottaessaan yksilön henkilökohtaisia ominaisuuksia ja kykyjä. Alkoholismi tai riippuvuus yleensäkin kiteytyy persoonallisuuden patologiaksi vallitsevasta alkoholismien sairausmallista huolimatta. (Alasuutari 1990, 6-8, 147-153.)

Vertaillessaan ranskalaista ja suomalaista alkoholinkäyttöä Gaela Keryell on tullut siihen tulokseen, että suomalainen humala on kansallinen instituutio (Keryell 1997, 167-184). Suomalainen humala on puoliritualistista, runsasta ja epäsäännöllistä, ja sille on olennaista se, että humalatilaa siirrytään tietoisesti ja sitä korostaen. Ranskalaiselle kulttuurille tyypillisempää on se, että humalatila huomioidaan vasta, kun kohtaus on ylitetty. Toisin sanoen suomalainen siirtyy em. alkoholismien kehykseen huomattavasti aikaisemmin kuin ranskalainen, jolle alkoholinkäyttö pysyy pitempään ”arkipäivän kehyksessä”. Ranskassa alkoholinkäyttö liittyy tiiviimmin sosiaaliseen elämään, ja se on osa sosiaalisia käytäntöjä. Suomessa alkoholinkäyttö on ajoitettu tiettyihin tilanteisiin, ja humalan näyttäminen on sallittua ja kuuluu asiaan (mt.).

Alkoholin runsasta käyttöä on selitetty myös siten, että se on yksi keino, jonka avulla suomalainen mies pakenee ”miehisen vapauden valtakuntaan”. Vapauden logiikka kuuluu palkkatyöläisen elämänmuotoon, joka voi ilmetä muutenkin kuin juomalla, mutta juodessaan mies ”ulkoistaa itsekurinsa ja alistuu miehen luonnon vaatimuksiin” (Alasuutari 1986, 130). Ryyppääminen voi olla kapinaa keskiluokkaista elämänmuotoa, ja sen mukanaan tuomia itsekontrollina vaatimuksia vastaan (mt. 1990, 138-145).

Suomalaisesta viinapäästä on puhuttu jo 40-luvulla, mutta Virtasen mukaan se on edelleenkin olemassa: se vain ei välity biologisesti vaan kulttuurisesti. Jonkinlainen uhma auktoriteetteja kohtaan on ollut juomisen syy työväestöllä, mutta ulkoisen vallan murentuessa alkoholinkäytöstäkin tulee säyseämpää. Samalla alkoholin rooli muuttuu uhman voimistajasta

ihmissuhteiden voiteluaineeksi ja apukeinoksi yhteisyyden tavoittelulle. (Virtanen, 1982, 13-29).)

Sulkunen määritteli sodan jälkeen syntyneen sukupolven märkeksi sukupolveksi (mm. Simpura 1983, 79). Alkoholinkäyttö lisääntyi ja täysin raittiiden määrä väheni samalla kun elämäntavat joutuivat muutenkin murrokseen. Haastateltavat kuuluvatkin tähän sukupolveen, jossa ”suomalainen viinapää” periytyi juuri yhteiskunnan suurten muutosten aikana ja kansalaisten oli opeteltava uusia elämäntapoja. Eivätkä suomalaisten juomatavat toistaiseksi ole suuresti muuttuneet. Viimeisimmästä juomatapatutkimuksesta käy ilmi, että päivittäinen alkoholinkäyttö ei ole lisääntynyt, eli alkoholia ei juuri käytetä ruokajuomana. Humalahakuisesti juovat edelleenkin eniten nuoret ja keski-ikäiset miehet, ja nuorten aikuisten humalahakuinen juominen näyttää jopa tihentyneen. (Metso ym. 1997, 98.)

Myös naisten alkoholinkäyttö on lisääntynyt viime vuosina, mitä pidetään eräänä osana naisen muuttunutta roolia yhteiskunnassa. Alkoholinkäyttö sopii itsenäisen, koulutetun ja hyvätuloisen kaupunkilaisnaisen elämäntyyliin (Jalovaara 1995, 41). Samalla kuitenkin myös runsaasti alkoholia käyttävien naisten määrä on lisääntynyt, joskin heidän määränsä riskikuluttajista on ”vain” viisi prosenttia (Holmila 1994). Kun on tutkittu naisten juomisen, käytettävissä olevien tulojen, sosioekonomisen aseman ja elämäntyylin välisiä yhteyksiä, on päätelty, että enemmän ansaitsevat, ylemmät toimihenkilöt ja ”korkeakulttuurin kuluttajat” käyttävät alkoholia enemmän kuin muut, mutta juominen on silloin pääasiassa hallittua tapajuomista (Holmila 1989b). Juomistapoja ja -tilanteita tutkittaessa kävi ilmi, että naisten juominen oli kotikeskeistä: yli puolet juomiskerroista tapahtui kotona ja huvittelutilaisuuksissa 1/5 (Holmila 1992a). Selitykset naisten juomisen rajoituksille ovat yleensä sosiaaliseen kontrolliin, kulttuuriin, naisen asemaan ja äitimyyttiin liittyviä, mutta asiaa voitaisiin lähestyä myös toisenlaisesta näkökulmasta. Rakentuuko naisen elämismailman merkityskenttä siten eri tavalla kuin miesten, että alttius päihteiden riskikäyttöön olisi vähäisempää, ja missä määrin merkitykselliset ja elämän mielekkääksi tekevät ovat sosiaalisten odotusten ja kontrollin kautta valikoituneita?

Jos siirrytään ns. normaalista alkoholinkäytöstä runsaampaan, voidaan käyttää käsitettä ”juoppokulttuuri”, josta Toiviainen (1996, 412) on kirjoittanut. Päihdehuoltolaitoksessa tekemänsä työn ja tutkimuksen perusteella hän tuli siihen johtopäätökseen, että juova ihminen on läpitunkevan juoppokulttuurin ympäröimä, eikä ns. erakkojuoppoja ei ole olemassa. Hän kuvaa juoppokulttuuria renkaana, jonka sisään ihminen-pullo -suhde sijoittuu. Juoppokulttuuri determinoi alkoholin suurkuluttajia, mutta koskettaa myös juoppokulttuurin reunalla eläviä. Tällä juoppokulttuurilla on eri ilmenemismuotoja, jotka voidaan luokitella kolmeen sosiaalis-taloudelliseen tasoon: kabinetti, kantapöytä ja leiri. Solidaarisuuden katsotaan kuuluvan näihin yhteisöihin, mutta kirjoittajan mielestä asetelmia kuvaa paremminkin ”solitaarisuus”, joka on yksinäisten ihmisten kulttuuria. ”Vapauden valtakunnassa” hän näkee enemmän valtakuntaa kuin vapautta. Tässä valtakunnassa saattaa olla enemmän konformistisuutta kuin ulkopuolisessa elämässä. (Toiviainen 1996, 418-424.)

4.3. Riippuvuus yksilön elämässä

Negatiivisen riippuvuuden vaikutukset tuntuvat lopulta kipeimmin yksilön ja hänen läheistensä elämässä, mikä käy ilmi tutkimuksen empiirisestä osuudesta. Riippuvuuden kokenut ei ensimmäiseksi kytke ongelmaansa yhteiskunnallisiin ja kulttuurisiin syihin, vaan omiin elämänvalintoihin ja lähiympäristöön.

Hyvin laajasti ymmärrettynä riippuvuuden kohde voi olla lähes mikä tahansa shoppailusta huumeisiin. Karkeasti jakaen riippuvuus voidaan jakaa aine- ja systeemiriippuvuuteen, mikäli siihen on tarvetta (Heikkilä 1995, 9). Riippuvuuden juuret ja vaikutukset saattavat olla kuitenkin hyvin samanlaiset, olipa kyseessä päihde- tai valtariippuvuus.

Riippuvuus rajoittaa valinnanmahdollisuuksia ja itsensä toteuttamista, mutta voi itsessään olla tilapäistä helpotusta antava keino selvitä elämästä. Riippuvuuksille yhteistä on se, että aluksi toiminta tuo nautintoa, mutta jatkuessaan elämysten tavoittelusta tulee itsetarkoitus. Sisäinen pakko alkaa hallita elämää ja ihminen on sen edessä voimaton (Heikkilä 1995, 10-12).

Alkoholismi on helposti havaittavissa oleva riippuvuuden muoto, mutta monien riippuvuuksien tunnistaminen voi olla vaikeaa. Toisaalta rajaa riippuvuuden ja ns. normaalin käyttäytymisen välille ei voida tarkasti vetää. Kaikki ovat ihmisistä ja järjestelmistä riippuvaisia. Patologiselle riippuvuudelle tunnusomaista on kuitenkin se, että muut toiminnot jäävät riippuvuuden varjoon. Sairas riippuvuus eristää, kun taas terve riippuvuus luo yhteyttä ja vuorovaikutusta. Sairaalla riippuvuudella on myös taipumus pahentua; ainetta tarvitaan aina enemmän saman tunteen saavuttamiseksi. (Heikkilä 1995, 16-17.)

Klaus Weckroth on todennut, että riippuvuuden olemassaolo ei merkitse välttämättä jokapäiväistä näkyvää pelaamista tai juomista. Olennaista negatiivisessa riippuvuudessa on se, että riippuvuudesta kärsivän ajatukset ja mielenkiinto ovat keskittyneet riippuvuuden kohteeseen. Elämä tuntuu aidolta vain esimerkiksi pelatessa muiden elämänalueiden jäädessä sivuseikaksi. Weckroth on tarkastellut myös AA-liikkeen toimintaa, ja hänen mukaansa AA:ssa juominen pysyy keskeisellä paikalla, mutta sen merkitys muutetaan miinusmerkkiseksi; juomisen välttämisestä tulee jokapäiväinen ajattelun kohde itse juomisen sijasta. (Murto & Niemelä 1993, 35; Weckroth 1984, 108.)

Peliriippuvuus on yksi riippuvuuden muoto, jota siinä kiinni olevat ovat kuvanneet addiktiksi, sairauden kaltaiseksi tilaksi, joka vastaa päihderiippuvuutta (Murto & Niemelä 1993, 46). Jotkut pelaajat pitivät sitä persoonallisuuden kehitykseen liittyvänä häiriönä, jolloin pelaaminen oli primääriongelmaksi määrittävälle mielenterveysongelmalle alisteinen. Osalle pelaaminen oli yksi toiminto muiden joukossa, joka oli vähitellen saanut hallitsevan otteen. Tästä seurasi sosiaalinen ja eettinen konflikti, jonka aiheuttama syyllisyys puolestaan lisäsi halua pelata, jolloin negatiivinen kierre jatkui. Riippuvuus voi olla myös moniriippuvuutta. Tutkimuksessa todettiin, että puolella peliriippuvaisista oli tai oli ollut vaikea päihdeongelma (mt. 26). Pelaaminen ja juominen tapahtuivat vuorotellen, tai päihteistä raitistuminen oli merkinnyt uuden kohteen löytymistä riippuvuudelle. Sosiaalisena toimintana alkanut pelaaminen oli muuttunut päihdeongelman ”koteloiduttua” ongelmapelaamiseksi (mt. 47).

Kaikenlaisiin riippuvuuksiin liittyy eräänlainen illuusio oman elämän hallitsemisesta, jos-maailmasta: ”lopetan pelaamisen, jos....en joisi näin paljon, jos..., olisin enemmän kotona, jos...”(Heikkilä 1996). Bauman puhuu modernista ihmisestä, joka pyhiinvaeltajan tavoin kulkee kohti toista, parempaa todellisuutta (Karisto, 1996, 246). Moderni ihminen pyrkii elämänhallintaan uskoen omaan kaikkivoipaisuuteen. Elämä on saatava hallintaan, kaikki hallitsemattomuus on pahasta. Samalla hallitsemisenpakko alkaa hallita elämää.

Riippuvuuden hyväksyttävyyden määrittelevät lopulta yhteiskunnassa vallitsevat moraalikäsitteet ja lainsäädäntö (Heikkilä, 1995, 14-15; Murto & Niemelä, 1993, 37). Eitoivottu riippuvuus voi johtaa rangaistukseen, kun taas jotain muuta riippuvuuden kaltaista asiaa ei huomioida, vaikka sen seuraukset olisivat perheelle ja lähiyhteisölle yhtä haitalliset. Erot eri riippuvuutta aiheuttavien aineiden hyväksyttävyydessäkin ovat suuret. Kahvi, tupakka, alkoholi, lääkeaineet ja huumeet ovat kaikki riippuvuutta aiheuttavia aineita, mutta aikojen kuluessa vain joidenkin aineiden käyttö on kriminalisoitu huolimatta siitä, miten vahingollisia seurauksia puolestaan sallitut aineet aiheuttavat ihmisten terveydelle, hyvinvoinnille ja kansantaloudelle sosiaali- ja terveydenhuoltokulujen muodossa (Christie & Bruun 1986).

4.4. Päihderiippuvuus

Olipa kyse aine- tai systeemiriippuvuudesta, kohteena on aina elämys tai kokemus, jota aineen tai toiminnan kautta tavoitellaan. Päihderiippuvuudessa jokin kemiallinen aine muodostuu välineeksi, jonka avulla pyritään sovittamaan elämän ristiriitoja, poistamaan ahdistusta tai saavuttamaan tasapainoa. Vakavassa riippuvuudessa päihtymystilasta tulee itseisarvo, tavoiteltu tila, johon pitää päästä millä keinolla tahansa (Koistinen 1994, 113).

Alkoholiriippuvuuden tai alkoholismin kriteereitä, joista useimmat sopivat myös muiden aineriippuvuuksien kuvaamiseen, ovat aineen patologinen käyttö, ammatillisen tai muun sosiaalisen toiminnan häiriintyminen alkoholin tai muun aineen käytön vuoksi, toleranssin väheneminen ja riippuvuustiloiden esiintyminen. Patologiseen käyttöön kuuluvat esimerkiksi

tarve käyttää alkoholia riittävän suoriutumisen takaamiseksi arkielämässä, kykenemättömyys vähentää tai lopettaa juomista, toistuvat yritykset vähentää juomista, juomaputket, muistinmenetykset ja korvikkeiden käyttö. Sosiaalisen tai ammatillisen toiminnan häiriintymistä ovat mm. väkivaltaisuus, rokulpäivät tai irtisanomiset juomisen takia, harrastusten lopettaminen, pidätykset, jne. Kriteereiden mukaan oireet ovat ilmenneet joko jatkuvasti vähintään kuukauden tai toistuvasti ainakin kuuden kuukauden ajan. (Björqvist 1989; Huttunen 1987, 148.)

Aine- tai päihderiippuvuuden selitysmalleja on useita vaihdellen tarkastelijan oman näkökulman mukaan. Onkin sanottu, että syyteoriat liikkuvat ”äidinrinnasta yhteiskunnalliseen epäoikeudenmukaisuuteen ja hoidolliset näkemykset varhaislapsuuden traumojen korjaamisesta poliittiseen toimintaan” (Auvinen, 1989, 19). Ihmisen toiminta on kuitenkin aina kokonaisuus, joten yksittäisten syiden hakeminen on turhaa, mutta joitakin näkökulmia voidaan ottaa esille. Ronald Wiman on tiivistänyt alkoholin merkityksen näin: “Alkoholin funktiona, tehtävänä on toimia elämän yhteensovittamattomuuksien eli ristiriitojen `ratkaisijana` kokemuksen tasolla” (Wiman 1986, 19). Selitysmallit voidaan Wimanin mukaan jakaa karkeasti kolmeen luokkaan:

- 1) Psykiatrinen malli, jossa korostetaan psykoanalyttisesti lapsuuden aikana kehittyneitä persoonallisuuden häiriötä. Koistinen onkin kuvannut humalahakuisuutta siten, että humala ilmentää pienen pojan kaipuuta päästä äidin syliin. Humalan avulla hakeudutaan turvalliseen olotilaan, jossa ei ole vastuuta eikä erillisyyden tunnetta (mt. 1994, 118).
- 2) Sosiaalinen malli, jossa päihdeongelman taustalla nähdään ristiriidat ihmisen ja hänen ulkoisen maailmansa välillä. Joko sosiaalisilta lähtökohdiltaan tai kriisin seurauksena huonompiosaiset ihmiset kokevat ristiriitaa yleisten menestysnormien ja omien mahdollisuuksien välillä, minkä vuoksi paetaan päihteiden avulla ristiriitoja, tai kapinoidaan normeja vastaan. Tämä johtaa puolestaan huono-osaisuuden syvenemiseen. Wimanista poiketen sosiaaliseen malliin voidaan liittää myös alkoholisti ja perhe -kuvio, jossa päihdeongelma on muokannut perheen toimimaan sen ehdoilla, ja raitistuminen on eräänlainen

3) Behavioristisessa eli oppimismallissa alkoholismi tai päihderiippuvuus nähdään opittuna elämäntapana. Se on kehittynyt vähitellen ratkaisumalliksi ulkoisiin tai sisäisiin ristiriitoihin. (Wiman 1986, 26-28.)

Luokitteluun voitaisiin lisätä vielä eksistentiaalinen malli, jossa elämän tarkoituksettomuuden kokemus, tyhjiys tai syyllisyys pyritään ratkaisemaan "pseudouskonnolla" eli humalatilalla (Niemelä 1996). Näkyvien ongelmien taustalla voi olla syvä kokemus elämän merkityksettömyydestä, mitä ei välttämättä voida redusoida psykologiselle tasolle.

Eksistentiaalista näkemystä edustaa Franklin perustama logoterapia, jossa tarkoituksettomuuden tunteen katsotaan olevan suurin syy myös riippuvuusongelmiin (Frankl 1986, 27-28). Myös AA-liikkeen ideologia perustuukin pitkälle siihen näkemykseen, että alkoholismi on ns. eksistentiaalinen sairaus (Söderling 1995, 37), jonka hoitamiseen tarvitaan puuttumista ihmisen hengellisiin ja eksistentiaalsiin kysymyksiin. Söderlingin mukaan alkoholismi ja hengellisyys liittyvät toisiinsa siten, että sairauden kehittymisen aikana niiden välillä vallitsee kielteinen ja paranemisen aikana myönteinen yhteys. Alkoholien vaikutuksille alttein kohta ihmisessä ovat juuri sellaiset inhimilliset prosessit, jotka liittyvät ylimpiin tietoisuuden kerroksiin: tunteisiin, itsetiedostukseen, moraaliin jne. Karl Gustav Jung onkin sanonut alkoholismin olevan kamppailua kahden voiman välillä: spiritus contra spiritum (Söderling 1995, 62-63).

Alkoholismin sairausluonne riippuu siitä, miten sairaus käsitetään. Oireittensa puolesta se voidaan rinnastaa johonkin tautiin, ja jatkuvasti etsitään geenimuutoksia tai aineenvaihduntaan liittyviä tekijöitä, joilla esim. alkoholismia voidaan selittää biologisesti. Kuitenkin voidaan Wimanin sanoin todeta, että "alkoholinkäyttö on osa ihmisen elämäntapaa, ja alkoholinkäyttöön voi vaikuttaa vain ihmisen toimintaan vaikuttamisen kautta" (Wiman 1988, 33).

Juoppouden hoitoa tutkinut Juhani Lehto (1991, 104) määrittää juoppouden yleisimmällä tasolla erilaisiksi häiriöiksi sosiaalivaltion ja kansalaisten vuorovaikutuksessa. Määritelmä ei

sinänsä kerro juuri mitään itse ongelmasta, mutta kuvaa päihderiippuvuuden “moni-ilmeisyyttä”. Lehto selittää sen näin:

“Juoppous on tyypillisesti sellainen ilmiö, josta on vaikea puhua osuvasti sosiaalivaltion sektorien kielillä. Vaikka siinä on taudin piirteitä, sitä on vaikea käsitellä vain tautina. Vaikka siinä on psyykkisen häiriön piirteitä, se ei ole vain psyykkinen häiriö. Vaikka siinä on pahantapaisuuden piirteitä, se ei ole vain paha tapa. Vaikka rikokset ja järjestyshäiriöt usein liittyvät siihen, se ei ole vain rikollisuutta ja järjestyshäiriöitä. Täten sosiaalivaltion sektorien ja juopoiksi luokiteltujen kansalaisten elämismaailman suhde on helposti täynnä ristiriitoja ja kommunikaatiokatkoksia.” (Emt. 104.)

Klaus Weckroth edustaa ns. sosiologista sosiaalipsykologiaa, jossa ihminen käsitetään ennenkaikkea aktiivisena subjektina ja toimijana. Päihderiippuvuutta selitettäessä lähdetään yleensä siitä, että alkoholi tai huume vastaa johonkin ihmisen tarpeeseen; riippuvaisella ihmisellä on sisäänrakennettu tarve, johon alkoholi tai huume tuo tyydytyksen. Weckroth kyseenalaistaa tällaisen alkoholitutkimuksessa esiintyvän pyrkimyksen selittää alkoholismia syytä deterministisellä periaatteella, lainalaisuuksilla. Alkoholitutkimus lähtee usein tarkastelemaan alkoholisoituneen yksilön kehityshistoriaa etsien sieltä tietoa yleisestä alkoholisoitumisprosessista. Yliyksilöllistä selitystä etsittäessä tutkimus etenee ”nurinpäin”; lopputulos tiedetään, ja sen perusteella etsitään sitä punaista lankaa, jonka avulla kaikki tapahtumat liittyvät toisiinsa loogisesti. Alkoholisoituminen on tämän näkemyksen mukaan prosessi, jossa muut toiminnot vähitellen jäävät syrjään päihteidenkäytön tieltä. (Weckroth 1984, 4-17.)

Biologisten ja ympäristötekijöiden vaikutus ihmisen elämänsä kulkuun on kiistaton, mutta Weckroth korostaa toiminnallista näkökulmaa. Ihmisen ”subjektiiivisen kehityksen käyttövoima on ristiriita yksilön hallitsemien ja hallitsemattomien tapahtumien välillä” (mt. 1984, 13). Ristiriidat ajavat eteenpäin, eivätkä valinnat aina ole parhaita mahdollisia

suuntautumista eteenpäin, tuntemattomaankin hyppäämistä:”Palavasta talosta on pakko hypätä ulos, samantekevää, minne”(mt. 15-16). Myös sattumilla ja sattumanvaraisilla valinnoilla on osuutensa elämänkulussa tietoisien valintojen ja sisäisten tarpeiden tyydyttämisen lisäksi.

Tässäkään tutkimuksessa ei pyrkimyksenä ole hakea syitä riippuvuuden kehittymiseen, mutta on luonnollista, että joutuessaan vaikeaan elämäntilanteeseen, ihminen hakee sille selityksiä. Sairauden oireetkin ovat helpommin hyväksyttävissä, kun niiden syyt löytyvät. Niin myös elämäntarinoissa kerrotaan päihderiippuvuuden kehittymisestä ja sitä edistäneistä tekijöistä yksilöiden näkökulmasta. Nykyinen elämäntilanne vaikuttaa kerrottuun, mutta se ei heikennä kokemusten autenttisuutta. Tutkimuksen elämäntarinat ovat yksilöllisiä, mutta tuskin ainutlaatuisia. Heidän kokemuksensa eivät ole suoraan yleistettävissä, mutta niitä tarkastelemalla riippuvuuden monisyisyydestä ja siitä toipumisesta voidaan löytää uusia näkökohtia.

5. Koettu päihderiippuvuus

Kaikilla haastateltavilla oli takanaan suhteellisen pitkä ja raskas elämänvaihe, johon kuului runsas päihteiden, pääasiassa alkoholin, mutta joillakin lisäksi lääkkeiden tai huumeiden käyttö. Alkoholinkäyttö oli alkanut jo nuorena, mutta riippuvuusvaihekin kesti kaikilla useita vuosia. Päihderiippuvuuden myötä kuvioihin kuului perheiden hajoamisia, työstä irtisanomisia, itsemurhayrityksiä, rikoksia ja väkivaltaa, toisin sanoen koko ongelmien kirjo, joka päihteiden ongelmakäyttöön yleensäkin liittyy.

5.1. Nuoruudenaikainen päihteidenkäyttö

Aineen käyttäminen on ensimmäinen ehto siihen kiinnijäämiseen. Haastateltujen päihteidenkäyttö alkoi kaikilla jo nuorena, useimmilla alle 16-vuotiaana. Poikkeuksetta juominen, pilven tai lääkkeiden käyttö tapahtui kaveripiirissä. Moni on nyt jälkeenpäin sitä

mieltä, että heillä on ollut selvä taipumus alkoholisoitumiseen jo silloin, vaikka varsinainen riippuvuus kehittyikin pitkän ajan kuluessa.

Sillon, kun 14-vuotiaana ensimmäisen kännin otin, ni sanotaan, että joillakin ihmisillä on lahjoja joihinkin asioihin, vaikka urheiluun tai taiteisiin, ni mä olin lahjakas heti ensimmäisestä humalasta. Vaikka se oli inhottava kokemus, ni mä rupesin siitä huolimatta kaipaamaan heti seuraavaa tilannetta, millon se olis mahdollista. (T 7)

Mulle jäi mieleen, että kun otettiin kiljua porukassa, että yks vanhempi mies sano, kun niitä viimesiä ryyppyjä otettiin, että sinusta tulee alkoholisti. Se näki, millaset otteet mulla oli. (T 6)

Varhaislapsuudesta haastateltavat puhuivat verrattain vähän. Useimmat olivat kokeneet kodin tavallisena kasvuympäristönä, jota ei voi syyttää päihdeongelman aiheuttajaksi. Kolme haastateltavaa piti kotiaan turvallisenä paikkana, jossa alkoholiakaan ei juuri käytetty. Kolme muuta löysi omaan päihdeongelmaansa vaikuttaneita tekijöitä myös kotitauasta: isän alkoholismi, muutto maalta kaupunkiin tai vanhempien ero oli ollut vaikea kokemus.

Alkoholismin geneettistä periytyvyyttä ja aineenvaihdunnallisia tekijöitä on tutkittu runsaasti, ja todettu alkoholisoitumisriskin olevan jonkin verran suuremman niillä, joiden vanhemmat ovat olleet alkoholin väärinkäyttäjjiä (esim. Sher 1991, 3-5). Mutta päihderiippuvuus ei kuitenkaan ole tahdosta riippumaton sairaus, biologiset tekijät eivät yksin selitä monimutkaisia psykologisia tapahtumia ja riippuvuuteen johtanutta pitkää prosessia (Weckroth, 1987, 46-47).

Kaveripiirin merkitys on kaikkien kohdalla ollut tärkeä. Omassa kaveriporukassa koettiin yhteenkuuluvuutta ja turvallisuutta, ja sen myötä päihteiden käytöstä tuli olennainen osa vapaa-ajan viettoa. Kaksi haastateltavaa oli ollut myös porukassaan johtavassa asemassa, mikä

koulukiusaamista, osittain hyvän menestymisensä vuoksi, mikä hänen mielestään oli ratkaiseva tekijä ajautumisessa rikoksia harrastavaan jengiin, jossa hän sai arvostusta.

Siihen aikaan valtakunnan lehdissäkin puhuttiin sen alueen mätäpaiseesta, et siellä oli siihen aikaan semmonen jengi. Mä siihen mukaan, ja mä olin semmonen luonne, etten kestäny olla kakkosena, vaan halusin olla ykkösenä ja sitä kautta menin voimakkaasti mukaan. Siitä alko liuottimien haistelu. Sit siihen tuli näpistelyä, ja hyvinki tossa 12-13 -vuotiaina tehtiin murtoja, ihan yöllä käytiin kun kunnonki ryövärit, käytiin varkaissa. Meitä oli yks kaveri, joka oli armeijassa, sotilaskarkuri, joka johti ja vei kamat, ja käytti meitä niinku hyväks. Se oli semmosta kovaa koulua. (T 3)

5.2. Työpaikkakulttuuri päihdeongelman edistäjänä

Alkoholinkäyttö kuuluu vapaa-ajanviettoon ja juhliin, mutta työpaikkakulttuurikin sinänsä voi suosia alkoholinkäyttöä; juomisesta puhutaan ihannoivasti ja hauskanpitoon luontevasti kuuluvana asiana. Työpaikan juhlissa kuuluu tarjota alkoholia, ja alkoholin vaikutuksenalaisuutta työpaikalla saatetaan katsoa sormien lävitse. Aiemmin mainittu ”juoppokulttuuri” on läsnä työelämässäkin. Alkoholi voi toimia työpaikoilla yhteisöllisyyden luojana, kaupunkilaiselämäntapaan kuuluvan ihmisten välisten julkisivujen murtajana (Virtanen 1982, 31).

No sit työkavereiden kanssa alko se rajumpi alkoholinkäyttö. Sitä oli työpaikalla ja kaikki vapaa-ajat. Se oli tosi viikottaista, ja pitkiä sairaslomia ja sillä lailla, että viikko ja parikin meni juhliessa... Sit tuli sellasia kavereita, joilla oli lääkkeitä, ja niiltä sai apua siihen, et vähän rauhattu ennenku meni töihin. Sellasenaan se jatku, 15 vuotta olin siinä työpaikassa - olin, miten olin - mutta onneks en saanu lopputiliä. Kyllä se oli silloisen työnjohtajan ansiota, se katto sormiensa läpi. Se ei piitannu, missä kunnossa tuli. (T 4)

Työelämässä olin reissuhommissa. Rahhaa oli ja hyvät autot alla, mutta niitä seleviä päiviä ei kovin paljon ollu...Se kuulu oikeastaan niihin kuvioihin siellä se viinanotto, että se oli harva, joka ei ottanu...Se oli ihan sallittua, että paranneltiin päivän mittaan (krapulaa, TL), ja pomot oli ihan samanlaisia. (T 6)

Kun elämä on hallinnassa, ja ihminen on sovussa itsensä, ympäristönsä ja elämänsä kanssa, alkoholinkäyttökin voi ongelmitta kuulua tapakulttuuriin. Mutta toisaalta tapakäyttö altistaa riippuvuuteen niitä, joilla altuus syystä tai toisesta on olemassa. Huumausaineista käytävään keskusteluun kuuluu ns. porttiteoria (Esim. Bruun & Christie 1986), jonka mukaan miedomprien aineiden käyttäminen madaltaa kynnystä vahvojen aineiden käyttämiseen. Alkoholit saattaa toimia samalla tavalla: päihtymisen tavoittelu tulee niin tärkeäksi, että enää ei ole olennaista, millä keinoin se saavutetaan.

Nuoresta alkaen oli tottunu käyttämään, ja sit oli hyvin voimakas se olosuhteiden vaikutus. Kun mä lähin matkahommiin, ni voi sanoo, että lähimain kaikki ne vanhemmat ammattimiehet käytti viinaa aika paljon. Se oli se ympäristö sellanen, että se oli oudompi, joka ei käyttäny...Että kun tultiin töistä, ni mentiin johonkin ravintolaan syömään, katottiin teeveetä ja otettiin muutamat oluet siinä ja,... Olosuhteet suosi sitä kapakassa olemista. Sitä tottu siihen miljööseen, se oli luontasta se elämä. Ja kun oli taustalla heikkous alkoholiin...

(Toisessa työpaikassa:) Vuoden kaks sinnittelin huumeiden avulla. Amfetamiini on kova kama siihen. Hasista käytettiin vaan, jos ei ollu muuhun varaa, mutta amfetamiini pistää vauhtia. Joskus ihmettelinkin sitä, että tehtiin vuorokausikaupalla töitä eikä syöty eikä nukuttu...Ja se oli selvä, jos oli juonu pitkään, ni ei sitä töihin kyennykään ellei ottanu amfetamiinia. (T 5)

5.3. Päihteet ja perhe-elämän karikat

Päihteiden ongelmakäyttö voi liittyä parisuhteen ja perhe-elämän kriiseihin monin eri tavoin; niiden aiheuttajana tai seurauksena muista vaikeuksista. Perhe-elämä saatetaan aloittaa suurin

toivein, mutta vähin tiedoin siitä, mitä vastuunotto toisesta ihmisestä ja lasten kasvatuksesta arjessa merkitsee.

Useimmat haastateltavat olivat avioituneet ja perustaneet perheen nuorina, mutta onni ei kestänyt muutamaa vuotta kauemmin. Parisuhteen vaikeuksia jotkut pakenivat alkoholin avulla, toisten kohdalla toisen puolison liiallinen alkoholinkäyttö oli syynä perheen hajoamiseen.

Joillekin toive perheen perustamisesta on kiintopiste, josta haetaan ratkaisua omaan, ehkä monella tavoin tasapainottomaan ja repaleiseen elämäntilanteeseen.

Jossakin vaiheessa rakastuin ja mentiin avioliittoon ja meille syntyi tyttö...Se oli sellasta nuoruuden rakkautta, joka jossain vaiheessa kaatu omaan mahottomuuteensa. Oltiin kakaroita molemmat, ja mä en kyenny sellasta isän paikkaa ottamaan, enkä ees tajunnu, kuitenkin yritin. Se oli sellanen neljän, viiden vuoden pätkä etten ollu vankilassa...Mut sitten kun se (ero) tapahtu jossain vaiheessa, ni se oli mulle aika kova pala. Vaikka mä tiesin ja ymmärsin, että mun elämäntyö aiheutti sen, että mun vaimo ei kestäny, mä olin kuitenkin aina pitäny sen kuvitelman, että se oli uskollinen vaimo, mut enhän mä tienny sen elämästä mitään kun mä elin omaa elämää. (T 3)

Joskus parisuhde voi toimia yhteisen päihdeongelman ympärillä. Molemmat puoliset juovat ja elämä rytmittyy sen mukaan. Eräänlainen kohtalotoveruus yhdistää, ja yritykset hallita alkoholinkäyttöä kaatuvat jommankumman retkahdukseen. Usein juovan pariskunnan osapuolilla on kummallakin takanaan avioero, jonka aiheuttamia kipuja on paettu päihteiden avulla.

Ilmeisesti me ei kumpikaan kestäty sitä todellisuutta, että ollaan rikottu kaks avioliittoa, ja lasten kanssa, ne on hankalia asioita. Sitten otettiin pari keppanaa iltasin. Viikonloppusin oli hauskaa jutella vaan ja ottaa valkoviiniä. Sitten se

muuttu jokapäiväiseksi samalla kun muutettiin yhteen...Sitten kun ruvettiin käyttämään enemmän alkoholia, tuli mukaan väkivalta. (T 2)

Kyllähän sitä kaverin kanssa oli puhetta, että pitäis vähentää, pitäis vähentää. Kyllähän sitä tiesi siinä vaiheessa...Mutta se jatku se juominen. Tottakai sitä tulee sitä meteliä ja tappelua, ja se oli välillä ihan kaameeta se elämä. Sitte tuli häätö, ja kauhee hätä, että mikä nyt etteen. Kummiski sitä välitettiin sillai, että yhdessä sitä asuntoa yritettiin. Niinku monella juopolla pariskunnalla, ei ne ossaa lähteä erilleen, vaikka ne tappeleeki. (T 6)

Juomisen ympärillä toimiva parisuhde kaatuu toisen osapuolen raitistumiseen. Tosissaan päihteistä eroon pyrkivä ei luonnollisestikaan kestä toisen juomista, vaan hakeutuu muualle välttääkseen päihteitä. Jos raitistuminen tapahtuu uskoontulon kautta, voi uuden moraalikäsituksen omaksuminen rikkoa suhteen. Uskoontulleen halu totaaliseen elämänmuutokseen on niin voimakas, että avoliittokin voidaan kokea vääräksi elämäntavaksi.

Mää jouvuin käymää soppalassa, kun kaikennäköstä piti järjestää. Kerran pyysin naiskaveria mukaan, mutta hän sano, ettei jouva, vaan menee ruokalaan. Se meni kuitenkin kaljalle. Mä olin pahoillani, että tämmönenkö se oli sinun ruokalassakäynti. Mun päässä raksahiti, että nyt se on loppu. Kuulin, että yks asunto on vapaana, ja kysyin, että pääsisinkö siihen...Sanoin naiskaverille, että oon uskonratkasun tehny, ja on parempi yrittää erillään. Mä katon, että kaikki nää asiat, ne tapahtu sillai yhtä aikaa, että Jumala astu sillon kuvioihin mukaan. Sain tän asunnon, muuten en ois pystyny, jos toinen ois siinä käyttäny alkoholia.

(T 6)

5.4. Juovan naisen ahdistus

Naisen kokemus päihderiippuvuudesta sisältää paljon sellaista häpeää ja ahdistusta, jota mies ei kohtaa samassa mittakaavassa. Naiselta odotetaan enemmän ja kun hän ei ruvetu

vastaamaan toisten, yhteiskunnan ja itsensä asettamiin odotuksiin, romahdus voi olla raju. Varsinkin, jos päihdeongelman myötä menetetään työ ja lapset, ei ole jäljellä enää paljoa sellaisia elämän kiinnekohtia, joiden avulla syöksykierrettä voisi pysäyttää. Elämäntarinansa kertoneiden naisten kokemuksiin aikaisemmassa elämänvaiheessa kuului tällaisia häpeän ja itseinhon tunteita, joita miesten kertomuksissa ei samalla tavoin esiintynyt. Myös päihderiippuvuuden vakavuutta kuvaa se, että edes huoli lapsista ei pysty hillitsemään juomista tai motivoimaan hoitoon hakeutumista. Toisaalta kynnyksien hakeutua hoitoon tai myöntää ongelman olemassaolo saattaa naiselle olla korkeampi.

Myös muissa naisten päihdeongelmaa käsittelevissä tutkimuksissa on tullut esille naisten kokema valtava syyllisyys ja alemmuudentunto. Syyllisyyttä lisää se, että naisen päihdeongelma tulee toisella tavalla yhteiskunnalliseksi asiaksi kuin miehen: juopotteleva nainen on uhka yhteiskunnalle, koska hän ei pysty kasvattamaan lapsiaan, jolloin perheen sosiaalistava merkitys vaarantuu. Naisella on edelleen vastuu arjen koossapysymisestä, ja kun hän ei siihen pysty, siihen reagoidaan. Naisen päihdeongelman käsittelyssä korostuvat naisen oman todellisuuden sijasta yhteisölliset merkitykset, ja juovan naisen hakiessa apua huomioidaan perheen tilanne eri tavalla kuin miehen kohdalla. (Auvinen 1989, 21-23, Holmila 1992b, 98.)

Holmilan (1992, 98) mukaan ns. sosiaaliset tunteet ohjaavat pitkälle naisen elämää. Naisen rooliin kuuluu sosiaalisen elämän luomista ja ylläpitämistä, mikä on sisäistetty tunnetasolla. Poikkeaminen roolista aiheuttaa häpeää, mikä myös rajoittaa ongelmajuomista. Toisaalta huonoksi naiseksi leimautumisen pelko estää hoitoon hakeutumista ja ongelman tunnistamista ja tunnustamista. Päihdeongelma saattaa pysyä piilevänä, ja siten vähitellen pahentua vaikeammin hoidettavaksi. Alkoholisoitunut nainen saattaa pystyä miestä paremmin hoitamaan kotiin liittyvät velvollisuudet, ja voi olla hyvinkin velvollisuudentuntoinen. Naisten juominen ei läheskään yhtä helposti aiheuta sellaisia näkyviä ongelmia, kuin miesten. Jopa juomisenkin nainen pyrkii sovittamaan työn ja perhe-elämän vaatimusten mukaiseksi. (Holmila 1989a, 60-61.) Naisen sosiaalisilla kyvyillä on päihdeongelman käsittelyssä etunsa, koska alkuun

päästyään hän voi olla miestä kyvykkäämpi käsittelemään omaa tilannettaan ja parantamaan sitä (Auvinen, 1989, 23).

Musta tuli sellanen elatusvelvollinen. Se on jotain aivan hirveetä. Sekin, että saa lopputilin töistä, sekin on naiselle hirveetä. Ei se miehelle mun mielestä oo niin..., mutta se, että joutuu luopumaan lapsista, ei pystykään niistä huolehtimaan, se oli kyllä ihan kauheeta. (T 2)

Mun elämä, kun sitä nyt ajattelen, ja ajattelin silloinkin, oli yhtä helvettiä. Se oli varmaan meillä molemmilla. Siinä vaiheessa ei ollu enää väliä, oliko olemassakaan.

Sitä yritti mahdollisimman pitkää salata sen ja kiistää. Ne omat kaverit ei koskaan nimitelly, kun ne käytti ite yhtä paljon sitä, ns. hyvät ihmiset. Ei tullu mieleenkään, että oisin lähteny (hoitoon). Kyllä siinä yksin oli. Mutta niinku sanoin, vuosi vielä, ja mulla ei varmaan ois ollu työtä tai asuntoa, ja olisinko ollu itekään. Kyllä mä tosi lopussa olin, ja tosi paljon töpänny mielestäni. (T 4)

Myös Pertunkarin tutkimuksessa juovien naisten kokemuksista nousi esiin naisten kokema häpeä ja syyllisyys, ”morkkis”. Miesten kertomukset päihdeongelmista ongelmista keskittyivät enemmän ulkoisiin asioihin. Perheidyllin säilyttäminen, omillaan selviytyminen ja leimautumisen pelko olivat tutkimuksen naisille keskeisiä asioita, jotka estivät hoitoon hakeutumista. Lisäksi negatiivisten tunteiden hallitsevuus toimii muutoksen jarruna ja aiheuttaa masennusta ja itsetunnon heikentymistä. (Pertunkari 1994.)

Juovan naisen kumppanina on useimmiten juova mies (Pertunkari 1994, 34). Kumppanin runsas päihteidenkäyttö lisää toisenkin juomista, tai sitten suhteeseen on alunperinkin liittynyt päihteiden käyttö, kuten edellä todettiin. Naisen kohdalla juomiseen liittyy lisäksi usein perheväkivaltaa. Yleensä juova nainen on sekä epävirallisen että suoran kontrollin kohteena, mutta parisuhteessa kontrollin puuttuminen voi merkitä sitä, että kumppani on tyytyväinen

siihen, että nainen juo seurana (Holmila 1992). Holmilan mukaan raja naisen juomiselle on se, että hän ei juo miestä enemmän, mutta aina sekään ei päde.

Sitten kun ruvettiin käyttämään enemmän viinaa, tuli mukaan väkivalta. Sitten mä olin aina silmä mustana tai huuli halki. Entistä enemmän kummastellaan ja kauhistellaan.

Ja se vauhti kiihtyi ja kiihtyi, ja sain juomisen takia lopputilin. Se oli aika järkyttävää. Ja kun ei ollu muuta, ni se alko jo aamulla. Sitä yritti muutamalla lonkerolla tai kaljalla sinnitellä siihen asti, kun avomies tuli töistä, viinakaupan kautta. Kunnes pääs uudestaan juovuksiin ja sai turpiinsa. Jossain vaiheessa mä ymmärsin, että siitä ei kerta kaikkiaan tuu mitään mejän yhessäolosta. (T 2)

5.5. Pohjanoteerauksia

Tottumus päihteidenkäyttöön alkoi kaikilla haastateltavilla jo nuoruudessa, mutta varsinaisen riippuvuuden vaiheeseen näytti kulkevan kaksi tietä. Kahden kohdalla riippuvuus muodostui tasaisesti käytön lisääntyessä vähitellen. Suurimmalla osalla päihteidenkäyttö riistäytyi hallinnasta jonkin elämänsä kriisin jälkeen. Parisuhteen särkyminen oli se kovin isku; viimeinen elämän koossa pitävä tekijä murtui, ja enää ei ollut millään mitään väliä. Sekä moraalista että fyysistä krapulaa pyrittiin helpottamaan pakenemalla reaali maailmaa.

Sehän on selvä, että jos isä on pois viikot, ja tulee kotiin ja juo viikonvaihteen, ni se on ikävä tilanne perheelle. Se vaan tällä tavalla ajautu kriisiin se mejän avioliitto, hoitamattomista suhteista, ei hoijettu suhteitamme. Sitten jäin kiinni uskottomuudesta, ja vaimo jäi kiinni uskottomuudesta, ja sillohan se on jo hurjaa alamäkeä. Mä olin pitkiä aikoja pois, kunnes vaimo sano, että sun osote on muuttunu. Mä jäin yksin ja jatkoin samaa tahtia, ja vietin hurjaa elämää.

Haaskasin sitä mukaa rahaa, kun sitä tuli. Kulin eestakasin pohjoismaita, välillä en tienny, missä olin, ja mikä kun paikka oli. Siihen aikaan oli töitä. Monta kertaa

Norjassakin otettiin lopputili, jäätiin juomaan, ja lähetettiin toiseen kaupunkiin
ettimään töitä. (T 5)

Mä olin semmosen kuus vuotta ilman pähteitä. Mutta olin väärillä perusteilla, että
mä en ollu oman itteni takia kuivilla, vaan että työt ja liiketoimet meni tosi
loistavasti, että sitä rahaa tuli niinku ikkunoista ja ovista. Että mä olin niitten takia,
sen maallisen mammonan ja akan ja työpaikan takia raittiina. Sitten kuitenkin
huorareissulla, jäin yhdelle reissulle vähän pitemmäksi aikaa. Yhen naisen tykönä
olin, ja ruvettiin molemmat juomaan. Olin siellä kuukaustolkulla. Mä pilasin
hirveen paljon asioita...Sit kännissä kărăhin ratista, ja akka heitti pihalle. Ei mua
huvittanu enää työnteko, ei mikään. Menetin työni ja sekoilut jatku oikein
perusteellisesti. (T 7)

Riippuvuuden kehittyminen vie aikaa, samoin sen olemassaolon ja avuntarpeen toteaminen ja
myöntäminen. Kerrotaan vitsiä, jonka mukaan diplomi-insinööriä jäi jäljelle vain märkä
läntti. Joku esitteli sitä sanoen, että siinä on entinen insinööri. Mutta sen läntin keskeltä kuului
vielä vaimeasti: ”diplomi-...”. Tällainen epätoivoinen omasta kunniaista huolehtiminen on usein
ihmisille niin tyypillistä, että se saattaa olla viimeinen asia, jonka ihminen haluaa menettää.
Päihdeongelman tunnustaminen ja hoitoon hakeutuminen merkitsee monille sen viimeisen
kunnian menettämistä, mikä on este avun hakemiselle ajoissa.

Ns. pohjalla käyminen onkin AA:n ideologian mukaan välttämätön edellytys sille, että pystyy
sitoutumaan hoito-ohjelmaan. Pohjalla käymisen ei tarvitse olla totaalista kaiken menettämistä,
mutta pohja on löydettävä tunteen tasolla. AA:han mennessä alkoholisti joutuu
kaksinkertaisesti tunnustamaan alkoholisminsa. Palaveriin meneminen on jo tunnustautumista
avun tarvitsijaksi, ja päästäkseen osalliseksi yhteisön jäsenyydestä on lausuttava ääneen
tunnustus ”olen alkoholisti”. (Jalovaara 1995, 59.)

Rikosuraa tutkineen Kääriäisen mukaan (1994) vankiloita kiertäneen rikollisen ura ajautuu ns.
seikkailuvaiheen jälkeen tilanteeseen, jossa ihminen väsyv elämäänsä. Iota rikostelu ja

vankilajaksot rytmittävät, ja hän tulee ikäänkuin tilinpäätösvaiheeseen, jossa vakavasti puntaroidaan mahdollisuuksia kääntää kurssia normaalielämän suuntaan. Rikollisuralla on saavutettu jo tarpeeksi, ja iän myötä epäsäännöllinen elämä alkaa käydä raskaaksi, eikä nuoruudessa koettu jännitys enää viehätä. Samanlaiseen tilanteeseen ajaututaan myös päihderiippuvuuden hallitsemassa elämässä. Jossain vaiheessa väsymys elämään on niin totaalista, että ratkaisuvaihtoehdot näyttävät olevan äärimmäisiä: joko syöksykierre jatkuu niin rajuna, että odotettavissa on ennenaikainen kuolema juomisen tai itsemurhan seurauksena, tai sitten tehdään päätös siitä, että elämään on tultava muutos. Kun elämästä on kadonnut merkitys, ei sen jatkuminenkaan ole enää tärkeää. Pienet triviaalit asiat, kuten esimerkiksi ratikkalipun maksaminen, käyvät samoin merkityksettömiksi.

Se pudotushan on aina loiva, ei se oo äkkinäinen. Kyllähän se kolahti joskus hyvinki voimakkaasti, kun tajus, että musta ei oo mihinkään. Eihän se väärinkäyttäjän elämä oo missään nimessä helppoo, se on jatkuva semmonen helvetillinen tuska ja ahdistus, pelkotilat ja paineet. Eikä ne hellitä, ennenkun on oikein aineissa. Ei ne tahdo hellittää oikein koskaan. Se on hyvin usein vaan se tuska, tuntu, etti jaksa elää. Eikä sitä sillä tavalla.., kadottaa sen elämisen tavallaan. Et ei se mitään elämää oo. Mut yritettiin kaks kertaa tappa ihän tosissaan. Ei se mua satuttanu mitenkään sillä tavalla. Et en mä kokenu sitä mitenkään hirveenä asiana ollenkaan. Oikeestaan ajatteli, että ikävä kun eivät onnistuneet. Niinku mikään asia ei sillä tavalla kosketa. On tavallaan ulkopuolella koko elämästä. Elämästä on lähteny ote, on vaan niiden aineiden varassa.

Muistan sellasenkin tapauksen, kun kuljettiin julkisilla kulkuneuvoilla, eikä tietenkään maksettu mitään. Kun se perustu Göteborgissa siihen, että itte leimaa lippunsa, jos leimaa. Sit tulee tarkastuksia ja saa sakot, jos jää kiinni. Kerran tuli tarkastaja, ja eihän meillä mitään lippuja ollu. Ni mä sanoin, että ihan turhaan kirjotat sen lapun, ihan turhaan haaskaat paperia, en mä sitä koskaan maksa. Se ei sitä niinku tajunnu, ja mäkin ihmettelin, miks se ei tajunnu, että enhän mä koskaan maksa mitään, kun ei oo tulojakaan. Enkä mä ees suunnitellu eläväni kauan. Ihan turha homma. Ja se oli mun puolelta ihan todellista. Ei se ollu mitään

uhkailua, eikä mitään irvailua. Sit mä revin sen lapun ja heitin sen jalkojen juureen. (T 5)

5.6. Yrityksiä katkaista riippuvuus

Alkoholismi tai päihderiippuvuus ei ole välttämättä tasaisesti etenevä ja paheneva tila, vaan päihteidenkäyttöön liittyvät ongelmat vaihtelevat vakavuusasteeltaan. Murron mukaan ryyppääminen, alkoholiperäiset ongelmat, hoito ja omat yritykset ratkoa ongelmiaan pitäisi käsittää toisiinsa kietoutuvien voimien aiheuttamiksi dynaamisiksi muutoksiksi (Murto 1987, 171). Lopullinen raitistuminen voi olla totaalista ja tapahtua hetkessäkin, mutta useimmiten se on prosessi, jonka aikana enemmän tai vähemmän vakavasti yritetään päästä aineista eroon.

Haastateltavien mukaan apua päihdeongelmaan on tarjolla, mutta ilman omaa motivaatiota hoito on tehotonta. Toisessa tutkimuksessa esitetty väite ”se on ittestä kiinni” onkin monille se periaate, jonka vuoksi hoitoon hakeutumista vältetään. Tätä väitettä on tulkittu siten, että saatavilla olevan hoidon ei katsota vastaavan ongelman luonteeseen. Alkoholiongelmiensa syinä pidetään esimerkiksi lähimmissä ihmissuhteissa olevia vaikeuksia, joten hoidosta ei ole siihen apua. Toiseksi väitettä on selitetty siten, että sen esittäjä toivoo sen kuitenkin kumoutuvan; todellisuudessa hoitomahdollisuuksista ei tiedetä paljoa, tai kaoottisen arkielämän keskellä ei jakseta hankkiutua hoitoon ja järjestellä asioita siihen nähden. Kolmanneksi väite on ilmaus halusta säilyttää vapaan kansalaisen identiteetti ja itsemääräämisoikeus. Juopoksi leimatamista kartetaan, koska se tietää nöyryytyksiä ja tavallaan hoivattavan asemaan joutumista. (Holmila & al. 1989, 68-69.)

Haastateltavista useimmat olivat käyttäneet päihdehuollon palveluja, jotkut montakin kertaa. Muutaman kohdalla vakavia yrityksiä raittiuteen ei juuri ollut ennen ratkaisevaa käännettä. Kamppailu riippuvuutta vastaan kesti joillakin useita vuosia, ja jotkut hakivat ratkaisua myös itsemurhayrityksen avulla.

Lääkekeskeisyys ja liian lyhyet hoitajaksot olivat julkisten päihdepalvelujen heikkoutena.

Siellä ei oo kun se kuukaus, eikä siinä ajassa...Täytyy olla tosi kova motivaatio ihmisellä. Ne on sitten ilmapiihirtään erilaisia nää Katulähetyksen yksiköt kun nuo hoitolaitokset. Eihän siellä muuta, kun porukka laittaa ittensä kuntoon. (T 8)

Helppo lääkkeiden saanti voi lisätä ns. sekakäyttöä, ja katkaisuhuotoa käytetään sananmukaisesti juomisen katkaisuun - kunnon kohottamiseen ilman pyrkimystä juomisen hallintaan. Lisäksi päihdepalvelujen käyttö koetaan leimaavana. Jos katkaisuhuotoon menee, on "tosi alhaalla". Monet kokivat, että viimeistään silloin saa alkoholistin leiman.

Se oli ihan mahotonta siihen aikaan, ne työnsi niitä pillereitä ihan mahottomasti. Sitten ne kirjotti niitä reseptiäkin, että se jatku jonku aikaa se pillerihomma sen jäläkeenki. (T 6)

Kerran menin lopputilin uhatessa viideks päiväks katkasuun. Söin pameja, ja mietin vielä, että ei ihme, jos porukat käyttää näitä. Et täällähän on nii hyvä olla, eiku nappeja napsii. Kyllähän mä tiesin, että porukoita kävi alkoholistiparantoloissa, mut mun mielestä ne oli tosi alhaalla. Mä omasta mielestä mä kuljin siellä hierarkian yläpuolella, ja tää poppoo, ne oli aivan pihalla. Siellähän on tuolla kadulla hirvee kastijako. (T 3)

Ns. ammattiauttajien toiminnan hyödyllisyyttä ei sinänsä asetettu kyseenalaiseksi, mutta julkisten palvelujen vaikutus jäi pinnalliseksi, kun ongelmien juuret olivat syvällä, eikä oma motivaatiokaan ollut riittävä niiden selvittämiseen. Jotkut kritisoivat myös auttamistahojen keskittymistä virka-aikoihin; avuntarve ei ole läheskään aina suurin virastojen aukioloaikoina, eikä sisimpiä tunteja ole vastaanotolle varattuna aikana välttämättä helppo purkaa. Voidaan myös ajatella, että käytetty kieli ei ollut kompetenttia hahmottamaan niitä merkityssuhteita ja ongelmakenttiä, joiden keskellä asiakas painiskeli.

Oli minullakin vaihe, kävin paljon erilaisissa tilanteissa, sellaisissa keskusteluissa psykologien ja kaikenlaisten ammattiauttajien kanssa. Ja kävin A-klinikalla ja

kuntoutumispaikoissa. Oli paljon sellasta keskustelua, mikä sinänsä oli ihan hyödyllistä. Mutta täällä sisimmässä se ei riittänyt. Mä huomasin, että mä oon kuitenkin ihan samanlainen ihminen kun tästä terapeutin luota lähen. Mä olen vähän kevyempi ajatuksiltani, mutta kuitenkin se ei ollu se kantava. (T 1)

6. Toipumiseen johtaneita käännteitä ja kääntymyksiä

Käännteet elämäkerrassa katkaisevat elämäntarinan, mutta samalla rakentavat sen juonta. Haastatellut kertoivat tarinaansa elämänmuutoksen jälkeen, mikä värittää kokemuksia antaen käännteelle sen korostuneen merkityksen. Tämän merkityksellisyytensä vuoksi käännteet haastateltavien elämäntarinoissa ansaitsevat oman lukunsa, vaikka ne eivät olekaan erillinen pala elämänhistoriaa.

Käänteen tai muutoksen aikaansaava terapeutin prosessi sisältää Jeremy Holmesin mukaan neljä keskeistä tekijää: rakenteen, tilan, oivalluksen tai löydön ja kielen (Niemelä 1990,98). Rakenteella tarkoitetaan psykoterapeuttisen tapahtuman asetelmaa, eli ajan ja paikan säännöllisyyttä, terapeutin persoonallisuutta ja teoreettista orientaatiota. Rakenteen on lähtökohta tietynlaisen terapeutin työhön, mutta monissa terapeutisissa prosesseissa, kuten esim. itsehoitossa, sitä ei ole läsnä. Mutta kolme muuta elementtiä, tila, oivallus ja kieli, ovat Niemelän mukaan läsnä kaikissa terapeutisissa tapahtumissa. (Emt.)

Muutokselle altis tila syntyy usein silloin, kun normaali, rutinoitunut inhimillinen toiminta jostain syystä häiriintyy, tai syntyy häiritsevä ristiriita olemassaolevan ja toivotun tilan välille. Muutoksen laukaiseva tekijä voi olla myös ristiriita toteutuneen identiteetin ja toivotun välillä. Tällaisessa tilassa ihminen virittyy muutokselle. Terapeutin prosessin alkuvaiheessa kielteiset asiat, ongelmat, voivat saada alkuun paranemisprosessin. Myöhemmässä vaiheessa virittävinä tekijöinä ovat myönteiset asiat, jotka edistävät toipumista. Torreyn mukaan olennaista muutokselle on, että on olemassa sellaisia tekijöitä, jotka synnyttävät myönteisiä odotuksia, toivoa ja uskoa muutokseen. (Niemelä 1990, 100.)

Oivallus tarkoittaa uutta tapaa havaita omaa tilannettaan, menneisyyden, nykyhetken ja tulevaisuuden yhteyksiä. Se johtaa suurempaan autonomiaan, irti elämää haitallisesti hallinneesta asiasta. Oivallus on merkityssuhteiden uudelleenorganisointia, uusi tapa järjestää tajunnan suhteita. Oivallus voi olla kognitiivisesti tai emotionaalisesti painottunutta, tai molempia. Uskonnollinen kääntymys on oivallusta, joka sisältää siirtymän tajunnallisesta henkiseen, tai hengellisen ulottuvuuden löytämisen. (Niemelä 1990, 102-105).

Kieli on psykoterapeuttisessa ajattelussa laaja käsite. Se on hahmotustapa, jonka avulla oivallus voi syntyä, mutta toisaalta oivallus voi olla intuitiivista kokemista, joka johtaa uuden kielen löytämiseen. Terapeuttisessa tapahtumassa kieli voi olla hahmoja, kuvia tai mielteitä. Se voi olla sanatonta tai sanallista. Kielen tehtävä on organisoida tajuntaa ja sosiaalista todellisuutta. Kieli voidaan käsittää jopa maailmankatsomukseksi. Tällä ei kuitenkaan tarkoiteta sitä tulkintaa, jonka mukaan kieli muovaa ajatteluaamme, ja ohjaa käsittämään todellisuuden tavalla, joka on sukupolvien aikana muodostunut. Kieli muokkaa sosiaalista todellisuutta, mutta ei ole sen perusta. Erilaiset kielet ovat kompetentteja kuvaamaan erilaisia asioita. Esimerkiksi lääketieteen kieli voi kuvata alkoholin fysiologisia vaikutuksia, mutta se ei kata ongelmakentän kaikkia ulottuvuuksia. Niemelä asettaakin kysymyksen siitä, riittääkö kristilliseen uskoon liittyvässä anteeksiantamuksen kokemisessa käsitteellinen kieli sovitukselta, vai tarvitseeko kielen takana olla substanssia. Hänen mukaansa muutos voisi tapahtua erilaisten myyttien varassa, jos käsitteellisen kielen taso riittäisi. Muutoksen edellytyksenä on ainakin jonkinasteinen vakuuttuminen siitä substanssista, joka on kielen takana. (Niemelä 1990, 110-111.)

Negatiivisten asioiden kasautuminen viritti haastateltujenkin kohdalla tilan, jossa muutosprosessi käynnistyi. Kuten edellä kävi ilmi, useimmat kokivat ennen käännettä jyrkän alamäen, jonka aikana ns. normaali elämä romahti ja riippuvuus päihdeistä voimistui. Elämän ratkaiseva muuttuminen tapahtui haastateltavien kohdalla karkeasti ottaen kahdella tavalla: pikkuhiljaa elämänhallinnan paranemisen kautta raittiuteen, tai sitten uskoontulon myötä tapahtuva vapautuminen päihdeongelmasta. Tosin uskoontulon kautta tapahtuva elämänmuutoksen ei ollut niin yhtäkkinen, että kaikki elämäntavat olisivat kerrasta

muuttuneet ilman joitakin retkahduksia. Kuusi haastateltua oli kokenut uskoontulon, ja nekin, jotka eivät olleet sellaista kokeneet, uskoivat Jumalan vaikutukseen elämänsä aikana. Koska kristillisen päihdehuollon erityispiirre on uskoontulon mahdollisuuden esilläpitäminen päihderiippuvuutta parantavana tekijänä ensi- tai toissijaisesti, ja haastateltavistakin useimmat olivat sen kokeneet, keskityn seuraavassa sen kuvaamiseen.

6.1. Kristillinen kääntymys

Uskoontulo on päihdehuollon piirissä yleisesti tunnettu ja tunnustettukin päihderiippuvuutta parantava ilmiö (Sipilä 1985). Tutkimusta siitä on kuitenkin olemassa verrattain vähän suhteessa tietoon päihderiippuvuudesta. Laajimmin ja yksityiskohtaisimmin kääntymystä päihderiippuvuudesta parantavana ilmiönä on tutkinut Jorma Niemelä (1983, 1990).

Uskoontulo ei läheskään aina paranna riippuvuusongelmia kertaheitolla, mutta sillä on kuitenkin usein ratkaiseva osuus raitistumisprosessissa, sen alkuunsaattamisessa tai seurauksena kuiville pyrkimisestä.

Mäkelän mukaan (1996, 190) äkillinen toipuminen päihderiippuvuudesta perustuu usein siihen, että asianomaisen eksistentiaalinen suhde itseen muuttuu. Hänen suhtautumisensa itseen ja maailmaan kokee mullistuksen, ja samalla koko maailmankuva muodostuu uudella tavalla. Esimerkiksi AA:n elämäntarinoihin liittyy oman voimattomuuden tunnustaminen, josta muutos lähtee liikkeelle, ja uutta maailmankuvaa aletaan rakentaa. Uskoontulon yhteydessä muuttuvat suhde itseen ja maailmaan, ja lisäksi kuvaan tulee mukaan suhde Jumalaan.

Maailmankuva muodostuu suhteista Jumalaan ja ympäröivään maailmaan. Eksistentiaalinen mullistus sisältää myös sen, että ihminen kohtaa itsensä uudesta näkökulmasta. Eräs entinen päihdeongelmainen ja rikoskierteessä ollut mies onkin todennut, että ”aina kun kykenee kohtaamaan itsensä, järjettömän käyttäytymisen tarve vähenee” (Heikkilä 1996).

Uskonnon vaikutuksista mielenterveyteen on olemassa sekä negatiivista että positiivista tietoa. Tässä tuodaan esille vain uskonnon myönteisiä vaikutuksia päihdeongelmasta toipumiselle. On myös huomattava, että uskonnollisuus väkäsittäänä pitää sisällään hyvin monenlaisia

ilmiöitä, joita ei voida tarkemmin niitä lähestyttäessä niputtaa yhteen. Uskonnon vaikutuksia voisi tarkastella esimerkiksi kuviossa 1 esitetyillä ulottuvuuksilla:

	Normaali ihminen	Ihminen vaikeuksissa
Terve uskonnollisuus		
Sairas uskonnollisuus		

Kuvio 1. Uskonnollisuuden vaikutuksen tarkastelutasot (Niemelä 1990, 225.)

”Terve” ja ”sairas” uskonnollisuus ovat epäselviä ja määrittelemättömiä käsitteitä. Mutta yleisellä tasolla uskonnon ”terveellisyyttä” voidaan arvioida sen mukaan, edistääkö vai rajoittaako se ihmisen omaa elämänhallintakykyä.

Humalan ja hengellisten tarpeiden toisiinsa liittymistä on käsitelty muissakin yhteyksissä. Alkoholilla on jossain historiansa vaiheessa liittynyt nimenomaan uskonnollisiin rituaaleihin, jolloin päihtymyksen avulla on pyritty saamaan yhteys toiseen todellisuuteen. Tässä mielessä nykyihmisenkin voidaan ajatella hakevan päihtymystä; tyydyttää koettua eksistentiaalista tyhjiötä, elämän tarkoituksettomuutta humalan avulla. Logoterapeuttisen käsityksen mukaan päihteidenkäyttö on itseohjautuvaa psykoterapiaa elämän tarkoituksettomuuteen (Frankl, 1980). Toisaalta päihteidenkäyttö voi samasta syystä olla suisidaalista, hidasta itsetuhoa (Niemelä, 1983, 24). Pirjo Hämeen-Anttilan tekemän tutkimuksen mukaan alkoholistien uskonnollisuus ei kuitenkaan eroa muun väestön uskonnollisuudesta, kun sitä mitattiin ideologisella, rituaalisella ja elämyksellisellä tasolla (Niemelä 1983, 28-29).

Myös AA-liikkeen juurilta löytyy kokemuksia kääntymyksestä tai hengellisestä heräämisestä. Armisen mukaan AA:ta koskevien tutkimusten takaa löytyy kaksi juurimetafora; yhtäältä AA on hahmotettu seurakunnan lahkon tai kultin kaltaisena ilmiönä jolloin kääntymys on sen

perustava piirre. Toisaalta AA hahmotetaan ennen kaikkea vapaaehtoiseen keskinäiseen apuun perustuvaksi yhteenliittymäksi (Arminen 1994, 17-21), mikä kuvannee parhaiten AA:n nykyistä toimintaa ainakin Suomessa. Kuitenkin ratkaiseva alkusysäys liikkeelle oli 1930-luvulla liikemies Hazardin kokema hengellinen elämys, jonka seurauksena hän vapautui alkoholismista. Tätä kokemusta hän sitten välitti edelleen toisille alkoholiriippuvuudesta kärsiville (esim. Söderling 1995, 10-12). AA:n kaksitoista askelta sisältävät edelleen oman voimattomuuden ja Jumalan avun tarvitsemisen tunnustamiset sekä käsitteen hengellinen herääminen. Käsitteet persoonallisesta, kristinuskon mukaisesta Jumalasta on sittemmin muuttunut puheeksi Korkeammasta voimasta, jonka kukin AA:n jäsen voi mieltää omalla tavallaan (esim. Tarkka 1980, 55).

Uskonnollista kääntymystä, konversiota on tutkimuksissa lähestytty monesta eri näkökulmasta, pääasiassa psykologis- tai sosiologispainotteisesti, rooleihin keskittyvästi tai uskonnollis-teologisesti. Sitä on myös tarkasteltu mm. voimakkaana arvojen muutoksena, deprivatioteorioiden kautta tai rinnasteisena poliittiseen tai muuhun aivopesuun (Niemelä 1990, 116-117). Samoin kääntymyksen määritelmässä korostuvat paitsi teologiset, kääntymyksen psykologiset, käyttäytymistä muuttavat ominaisuudet. Niemelä on määritellyt kääntymystä erityisesti merkityssuhteiden mullistuksena. Määritelmä kuvaa hyvin kääntymyksen aikaansaamaa prosessia, joka johtaa kokonaisvaltaiseen sekä elämäntavojen että usein myös elämäntavan muutokseen:

”Uskonnollisessa kääntymyksessä otetaan tajunnallisesti vastaan mielellinen sisältö, joka koskettaa sekä jo organisoituneita merkityssuhteita, parhaillaan organisoitumassa olevia merkityssuhdeaineita ja myös tiedostamattomassa olevaa. Koska uskonnollinen kääntymys yleensä on varsin merkittävä tapahtuma ihmisen elämässä, aiheuttaa se usein merkityssuhteiden organisoitumisen kokonaistilan muutoksen. Uusia merkityssuhteiden organisoitumisia syntyy, idullaan olleita vahvistuu, ja jotkut merkityssuhteet saattavat menettää merkitystään tai niiden vaikutus suorastaan lakkaa.” (Niemelä 1990, 122.)

Kristillistä kääntymystä on tyypitelty ainakin kolmella tavalla. Varsinaisessa herätystyyppisessä kääntymyksessä henkilö on kokenut ratkaisevan herätyskriisin. Siihen liittyy selvä elämänasenteen muutos, synnintuntoa ja myös tunteen tasolla koettu kriisi ja sen laukeaminen.

Ratkaisutyyppissä taas uskonnollinen kehitys on ollut kauan kestävä, mutta uskonnollisessa kasvussa on ollut vaihe, joka on muodostunut lähtökohdaksi tietoiselle uskonnolliselle asenteelle.

Ns. Kypsymistyyppissä on vaikea sanoa erityistä kääntymisen hetkeä; uskonnollisuus ja uskonnollinen tietoisuus on tasaisesti kasvanut. (Niemelä 1990, 119.)

Kääntymyksen vaiheita Niemelä on Clinebelliä ja Sundströmiä mukaillen jaotellut seuraavasti:

1. Valmistavaan vaihe on syyllisyyden, vihan, tuskan ja pelon tilanne, jolloin näytetään tietä ulos. Samalla saatetaan antaa identifioitumismalleja (esim. alkoholisteille entisten alkoholistien todistuksia).
2. Murrosvaiheessa rajua kriisiä seuraa helpotus. Ihminen tuntee itsensä hävinneeksi, kokonaan uupuneeksi ja hyväksyy kiitollisena avun, jonka sanotaan auttavan ja antavan uuden suunnan elämään.
3. Tiedollinen rakentumisvaiheen aikana uudet asenteet saavat valtaa. Murrosvaiheessa koettu helpotuksen tunne vahvistaa uuden omaksumista, koska uudelle ollaan avoimia. Samalla löytyy uusi identiteetti ja eksistenssiselitys. Uusi normijärjestelmä vahvistuu.
4. Vakauttava ja tukeva vaihe merkitsee sitä, että uusia asenteita ja elämäntapaa vahvistetaan esimerkiksi todistajan roolin kautta. Identiteetti vahvistuu ryhmäkuuluvaisuuden kautta. Erityisen tärkeää tälle vaiheelle on, että vapautuksen ja helpotuksen tunteet vahvistuvat uusien, voimakkaiden tunnekokemusten kautta. Tätä tapahtuu esimerkiksi silloin kun entisiä kohtalotovereita voi auttaa samaan uskonkokemukseen. (Niemelä 1983, 35.)

Termiä ”kääntymys” käytetään suomenkielisissä tutkimuksissa vastineena englanninkieliselle käsitteelle ”conversion”. Tätä ilmiötä nimitetään yleiskielessä useilla termeillä, kuten esimerkiksi pelastus, uudestisyntyminen, ratkaisu, Jeesuksen vastaanottaminen jne, jotka kukin kuvaavat prosessia jostakin näkökulmasta. Kääntymisprosessi on melko vakiintunut

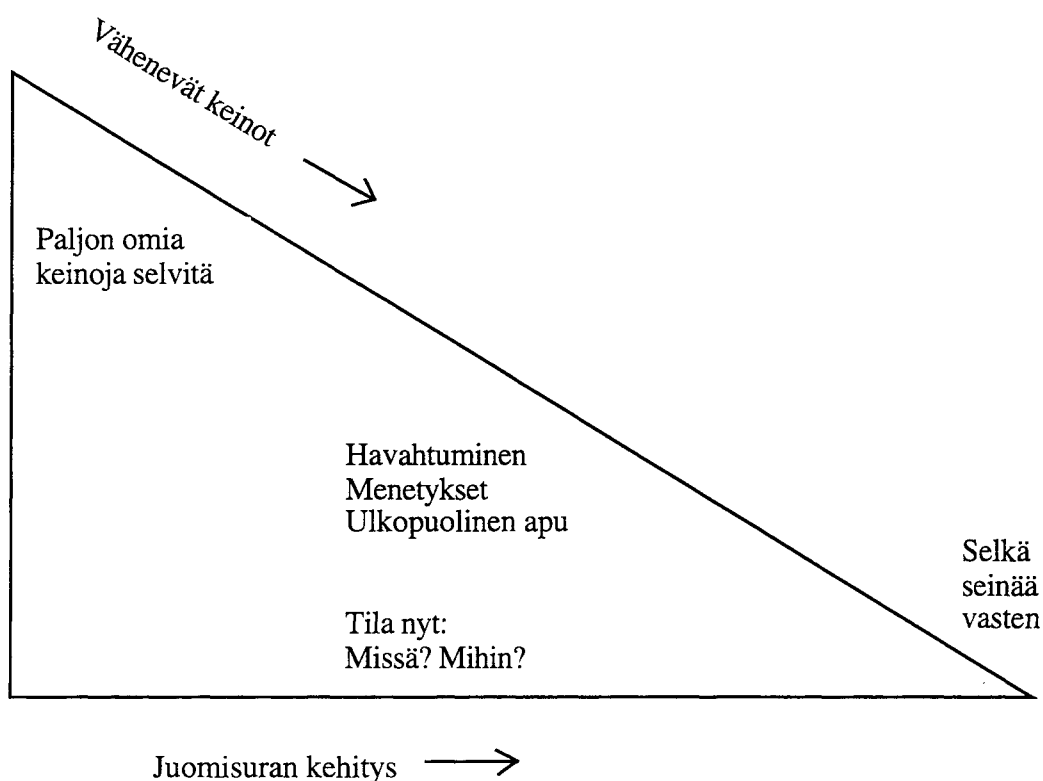
puhekielen käsite, joten käytän jatkossa useimmiten sitä sen yleisyyden vuoksi koska kyseessä ei ole teologinen tutkimus. Tarkoitus ole myöskään tutkia ensisijaisesti kääntymystä ilmiötä, vaan sen osuutta toipumisprosessissa.

6.2. Toipumisen vaiheet

Suurin osa haastatelluista oli kokenut uskoontulon, joka edustaa ns. herätystyyppiä: elämässä on tapahtunut selvä muutos, tunteen tasolla koettu kriisi ja sen laukeaminen. Tätä tyyppiä on kuvattu myös u-käännöksenä (Niemelä, 1983, 34): suunta muuttuu nopeasti ja radikaalisti. Osa haastateltavista kuuluu kääntymystä kuvattaessa ns. ratkaisutyyppiin, jolloin ratkaisu uskon puoleen tapahtuu pitemmän etsinnän jälkeen. Kaksi muuta haastateltavaa ei ollut tehnyt selkeää ratkaisua tai kokenut hengellistä heräämistä, mutta heidätkin voitaisiin lukea kuuluviksi ns. kypsymentyyppiin, koska toinen heistä tunnusti olevansa kristitty ja toinen kertoi suhtautuvansa hengellisiin asioihin ”koko ajan myönteisemmin”. Yhteistä kaikille oli käänne päihderiippuvuudesta raittiuteen. Käsittelen sekä kääntymyksen kautta että elämänhallinnan paranemisen kautta toipuneiden muutosprosessia rinnakkaisesti aiemmin esitetyn kääntymyksen vaiheiden jaottelun avulla.

Valmistava vaihe

Tähän vaiheeseen elämänkulussa voitaisiin liittää edellisessä luvussa kuvattu ”pohjan saavuttamisen” vaihe, jonka aikana elämänhallintamahdollisuudet ja vaihtoehdot vähenivät. Ilmo Häkkinen (1991) on hahmotellut ”kapenevan tuutin” kuvion kuvaamaan tilannetta päihdekierteen etenemisestä.

Kuvio 2. Juomisuran kehitys ja vähenevät selviytymiskeinot. (Häkkinen 1991, 58.)

Tavallaan koko juomisura on valmistavaa vaihetta kohti murrosta, mutta erityisesti sitä on selkä seinää vasten -tilanne. Elämänhallintakeinot vähenevät samalla kun päihteiden osuus kasvaa. Tämänkaltaisen tilanteen lisäksi valmistavaan vaiheeseen liittyi haastateltavien elämäntilanteen ympäristön muutoksia, raitistumisyrittäjiä ja hengellistä etsintää. Jotkut saivat tässä vaiheessa ulkopuolista tukea, lähinnä Katulähetyksen päihdetyöntekijöiltä.

Kaikkien kohdalla valmistavaan vaiheeseen kuului ympäristönvaihdos, joka irrotti normaaleista arkisista kuvioista päihdekierteineen. Ympäristönvaihdos viritti muutoksentarvetta ja antoi samalla toivoa sen mahdollisuudesta. Uuteen asuntoon mentiin useimmiten katkaisuhoidon tai sosiaalitoimen kautta. Katkaisuhoidon sinänsä tarjosi hetken miettimisrauhan, mutta sen jälkeen muutosta etsivät eivät enää halunneet palata entiseen asuntoonsa, koska tiesivät retkahtamisvaaran siellä olevan niin suuren.

Sit mä siellä (katkaisussa) kyselin jatkumahollisuuksista. Ne sano, että Katulähetyksessä ois paikkoja, se olis semmonen hengellinen paikka. Mä sanoin, että voin mennä kokeileen vähäks aikaa. Se meni siellä niin hyvin, että pyysin jatkoaikaa. Ne sano maalaiskunnassa, ettei ne maksa enää, mutta mä tuumasin, että mä en enää mene sinne (entiseen asuntoon), että jos mä meen sinne, ni se alkaa se sama uudestaan. (T 8)

Mä niinku kertakaikkiaan halusin uuvan elämän. Vaikka mulla oli kaupungin asunto, ni mä pyysin jäähä asumaan sinne hoitopaikkaan. Ja sosiaalitoimisto ymmärsi asian, ja makso kahteen paikkaan mulle vuokran. Ja sit mä sain vihiä, ja niinku vahingossa lipsahin Katulähetuksen asukkaaks. Mä halusin sitä vielä varmistaa, että mä en halua enää sille seudulle asumaan, missä sitä viinaa viljellään. Ja siitä se uus elämä lähti pikkuhiljaa liikkeelle. (T 7)

Ympäristönvaihdos voi johtaa muutokseen nopeastikin, jos motivaatio siihen on jo virittynyt. Eräs haastateltava oli kokenut uskoontulon ja aikaisemmin, mutta ei ollut päässyt vielä irti päihteistä. Oman rauhan ja huolenpidon kokeminen selkeyttivät tilannetta ratkaisevasti.

Sitten mä sain, yks uskovainen ihminen anto asuntonsa. Mä sain olla viikon, että hän ei häirihe sua. Että selvitä nää asiat ihan rauhassa Jumalan kanssa, oo aivan rauhassa. Anto avaimet käteen ja jääkaapin täyteen ruokaa. Että saat oll asunnossa niin pitkään kun tarviit, että laittele asias ihan silleen, että saat olla rauhassa ja pääset näistä pikkusen niinku irti. Ja viikon verran mä olin siinä, ja mä koin, että - rukoilin ja luin Raamattua ja etin niinku Herralta vastauksia. Siinä mä koin, että se vastas mulle, että elämä lähti selkeytymään, ja mä koin olevani vapaa. Se oli sellanen vapaus, mikä mua on kantanu tähän päivään asti. Ei oo ollu minkäänlaisia mielitekoja sen jälkeen. Mun kohalla se kävi näin. (T 1)

Katulähetuksen asuntoihin, hoitokotiin tai puolimatkan asuntoihin muuttaneet pitivät omalla kohdallaan hvvänä iuomisen ulkoista rajoitusta: asunnossa ei saanut juoda, tai jos niin

tapahtui, sen menetti. Useimmissa puolimatkan kodeissa jo asuntoon meneminen päihtyneenä johtaa vuokrasopimuksen irtisanomiseen. Näistä säännöistä tehdään erillissopimus asuntoon muutettaessa.

Sekin, että asunnossa ei saa juoda, ni mä ilmeisesti sain jonkinmoista etäisyyttä. Toki en raitistunu vielä silloin. Mutta rupes olemaan yhä useammin ihan kuivia jaksoja vapaaehtosesti valittua. (T 2)

Elämän ajautuminen umpikujaan päihdeongelman vuoksi ei ollut ainoa uskoontuloon johtava tekijä, vaan eksistentiaalisen tyhjiön kokemus, elämän tarkoituksen puuttuminen johti hengelliseen etsintään. Elämän merkityksellisyyttä pohdittiin yksinäisyydessä, ja kristinuskosta etsittiin vastausta pelkotiloihin, ahdistukseen ja päihdekierteeseen.

Asuin silloin yksin. En ottanu yhteyttä sukulaisiinkaan. Jotenkin vaan halusin olla yksin. Olin jotenki niin loppu sitä elämää, ja halusin miettiä jotakin ratkasua. Näitä mietiskelin, ja sain käteeni traktaatin, jota lueskelin kotona. Siinä oli just tästä, että mitä ihmiselle tapahtuu kuoleman jälkeen, ja että elämä jatkuu ikuisuudessa. Ja mä luin ja luin. Pari viikkoo yritin ottaa selvää niistä asioista. Enhän mä ollu Raamattua luku, koska lapsena äiti oli niin vastaan hengellisiä asioita. Kun naapurissa asu uskovia ihmisiä, ni niitä sai pilikata ja kiusata niiden lapsia...Kyllä mä mietin ja otin selvää niistä asioista.

Tuli semmonen jano saaha selville, että onko tää asia näin kun tässä sanotaan. Ja mä soittelin palveleviin puhelimiin, ja kaivoin Raamatun esille ja yritin saaha selville, ja kaikki niinku täsmäs. (T 4)

Murrosvaihe

Herätystyyppisessä uskoontulossa murrosvaihe on radikaali elämän suunnanmuutos. Sen kokeneet kertovat uskoontulon yhteydessä saadusta sisäisestä rauhan, turvallisuuden ja vapauden tunteesta joka svriävttää viinanhimon ja muun ahdistuksen. Vanautuminen

syyllisyydentunteista, ja varmuuden tunne elämän muuttumisesta liittyvät uskoontuloon. Joillekin kokemus on hyvin emotionaalinen, toisille tasaisempi, mutta kuitenkin merkittävä. Jotkut kokevat näitä tunteita uskoontulorukouksen yhteydessä tai heti sen jälkeen, toisille tuntemukset tulevat vasta myöhemmin. Niemelän tutkimuksen mukaan kristillinen kääntymys näytti ikäänkuin oikotieltä psykoterapioissa tavoiteltaviin mielentiloihin, vaikkakaan kokemus ei olisi ollut emotionaalisesti kovin voimakas (Niemelä 1990, 150).

Mä sitten yksinäni kotona tein sen uskonratkasun. Se ei sillä hetkellä tuntunu miltään, mutta mä nukuin yöni ihan rauhallisesti, ja seuraavana aamuna oli ihan mahtava olo. Ihankun ois pumpulissa ollu. Mä niinku tiesin sen, että vaikei mulle jäis mitään, vaikei jäis asuntoakaan, ni tää on se, minkä mä haluan pitää. Tämä on se, joka niinku kantaa. Ja sain niinku vapauden kaikesta, mitä olin tehny. (T 4)

Yhtä lukuunottamatta kenenkään haastateltavan tausta ei ollut erityisen uskonnollinen. Hengelliset asiat eivät olleet kovin tuttuja ennestään, ja käsitys uskoontulosta saattoi olla hyvinkin hatara, ennenkuin se tuli ajankohtaiseksi omassa elämässä. Läheskään kaikki eivät muistaneet kokeneensa erityistä hengellisen etsinnän vaihetta ennen uskoontuloa, vaan uskosta haettiin apua ensisijaisesti päihdeongelmaan. Uskoontulon laajempi eksistentiaalinen merkitys saattoi selvitä vasta myöhemmin. Eräs haastateltava pistäytyi kristittyjen pitämään teetupaan, jossa tilaisuuden lopussa kysyttiin, olisiko paikalla ketään, joka haluaa ”uuden elämän”. Haastateltava oli juuri pyrkimässä eroon aineista, ja kysymys tuntui siinä hetkessä osuvan suoraan asian ytimeen.

Sillon päässä välähti, että uuden elämän, voiko se olla mahdollista? Että jos se on mahdollista, ni mähän oon hullu, jos en ota sitä vastaan. Mä nostin käden, että minä, kyllä, tottakai mä haluan. Se oli ihan kun semmonen lamppu... (T 5)

Uskoontulo voi tapahtua hengellisessä tilaisuudessa, mutta jotkut kokevat sen myös yksinäisyydessä, yksin nukoillessa. Ihan kolmen haastatellun kohdalla oli tapahtunut. Eräs

heistä oli suunnitellut vaihtoehdot tulevaisuutta varten valmiiksi: osallistua rikokseen, josta saatavilla rahoilla selvittää elämäntilanteensa sotkut, tai saa kiinni joutuessaan niin pitkän tuomion, että ”oon vaan vankilassa ja vetelen kamaa päähän”. Kolmantena vaihtoehtona oli itsemurha. Porukka jäi kiinni itse teosta, ja mies joutui tutkintavankeuteen. Yksinäisessä sellissä mieleen tulivat lapsena kuullut kertomukset Jeesuksesta, joka alkoi yllättäen tuntua todelliselta vaihtoehdolta.

Siinä kopissa tuli sellanen olo, että tässä ei oo mitään mieltä. Tää juttu ei pysy mun hanskassa millään lailla. Sillon mä vakavasti harkitsin, että mä tapan itteni. Et tää on lopullinen muutos mun elämässä. Niissä ajatuksissa mulle rupes puhuun ikäänkun toinen ääni, et entäs se Jeesus sitten. Sä oot kuullu siitä lapsena ja vankilassa. Ne oli kuitenkin asioita, jotka ei ollu mulle vastenmielisiä. Ni mä sit rukoilin sillä lailla, niinku ihminen, joka on ihan lopussa, ni osaa vaan rukoilla ilman ehtoja, et Jumala, mä en pyydä sulta muuta, kun että jos oot olemassa, ja sä voit mut pelastaa, ni mä oon tässä. Ja mä oon valmis kulkemaan sitä tietä, jonka sä mulle näytät, ni ilman ehtoja. Siinä mä niinku koin sen uudestisyntymisen. Mä menin polvilleni sen betonipunkan viereen. Se oli sellanen asia, et jos olin sitä ennen tai sen jälkeen nöyristelly, ni sillon se oli nöyryyttä.

Mä tajusin, että mä oon tekemisissä isojen asioiden kanssa. Ja sitä ei osaa selittää. - Mä oon joskus kuullu sellasia todistuksia, että seinät ja lattiat tärisee - se ei ollu semmonen. Se oli silti järisyttävä kokemus, vaikka se oli aivan hiljanen kokemus. Mä niinku sydämessäni koin, että mä oon tullu uudelle tielle. Et koko se taakka, joka oli painanu mua koko elämäni, se yks kaks otettiin pois. Se oli aivan käsittämätön asia. Mä käsitin sen kyllä jälkeenpäin, kun mä luin Raamattua. Ja mä koin, et joka ainoa synty oli anteeks annettu. Et ihmiset ne kyllä muistaa, mut Jumala ei niitä muista. Ja se oli niinku sellanen valtava vapaus. Et vaikka mä olin siellä paksun betoniseinän takana, ja rautaovien takana, ni mulle ei merkinny mikään sillä hetkellä mitään. Ei se, paljonko mä saan tuomiota, ei mikään. Mä tiesin, että mä oon nyt sellasella tiellä, et mun ei tarvitse mennä takasin sille

entiselle. Ja tästä on nyt 11 vuotta. (T 3)

Katulähetyksen tarjoamat tukipalvelut olivat käänntekeviä asioita niille haastateltaville, jotka eivät olleet kokeneet edellä kuvattua herätystyyppistä uskoontuloa. Elämänmuutosta auttavia asioita olivat ainakin päihteidenkäyttöä rajoittava asumismuoto, toiminnanmahdollisuuksien tarjoaminen, yhteisöllisyyden kokeminen ja työntekijöiden osoittama luottamus, vastuun saaminen.

Ja mä rupesin valtavasti osallistumaan yhteisiin hommiin ja vurityksiin. Ja kaikki kun oltiin samanlaisia, ni tehtiin hommia....Siellä mä tajusin, että mulla on vielä kaikki mahdollisuudet vaikka mihin, jos mä haluan. Ja mä sain sitä uskoa siellä Katulähetyksen paikassa. (T 7)

Ei voi vähätellä Katulähetyksen merkitystä siinä, kun se on antanu mulle mahdollisuuden pysähtyä ja rauhottua, ja anto mulle työn kautta mahdollisuuden yrittää, ja sitä kautta vahvistaa itseluottamusta. Mun itsetunto oli kyllä niin lyöty ja potkittu, että,... Ja tietysti, kun mä olin niin hirveesti juonu, ni eihän mun sukulaisetkaan silleen luottanu. (T 2)

Raitistuminen voi olla myös kognitiivisella perustalla tapahuva prosessi. Raitistumista tukevan ympäristön lisäksi oma päätös ja tilanteen analysointi edesauttavat selviytymistä eroon riippuvuudesta.

Vuoden olin asunu siellä puolimatkankodissa, ja tuomasin, että lähen syntymäpäivän kunniaks ryyppäämään. Sit ajattelin, että jos jättäs väliin sen kerran. Ja sen jälkeen en oo ottanu kahteen ja puoleen vuoteen. Ja aina kun meinas lähteen, ni ajattelin, että mitä se hyövyttää, se on sama juttu eessä taas. Se jäi joka kerta siihen meinaamiseen. Onhan niitä joskus tullu semmosia ajatuksia, että miltähän se maistus, mutta kun ajattelee niitä seurauksia, ni se menee ohi. (T 8)

Uskoontulo voi tapahtua seurauksena raitistumisesta ja elämän muuttumisesta mielekkäämmäksi. Elämän tarkoitusta ja uusia merkityssuhteita aletaan pohtia, ja se voi johtaa selityksen löytämiseen kristinuskosta.

Mä oli kaks vuotta ollu raittiina ja ilman viinaa, ni mä rupesin funtsiin sellasia asioita, et miks mä oon selvinny ja kuka on johdattanu monissa asioissa. Kun mä kelasin asioita taaksepäin, et tällä on nyt joku juttu ja tarkoitus tällä elämällä, että kun mun ei annettu kuolla ja mulle on annettu uus elämä. Sit mä tajusin, että Taivaan Isä on tehny nää kaikki jutut...Ja tuolla saunassa rukoiltiin, ja annoin siinä kuumassa löylyssä elämäni Taivaan Isän johdettavaksi,...ja mä luovutin kaikki sille. (T 7)

Uskoontulon liittyessä raitistumiseen riippuvuuden kohde tavallaan vaihtuu päihteistä uskoon. Kaikki haastateltavat tunnustivat elämänsä olevan Jumalan varassa. Kuitenkin elämänhallintakyky tässä ”Jumala-riippuvuudessa” on vastakohtainen päihderiippuvuuteen verrattaessa: vastuuttomuudesta siirrytään vastuullisuuteen omasta ja toistenkin elämästä. Päihderiippuvuus sumentaa tulevaisuudennäkymät, uskoontultua omassa elämässä nähdään monia mahdollisuuksia sen lisäksi, että uskon myötä avautuu perspektiivi elämän jatkumiselle kuolemankin jälkeen.

Tiedollinen rakentumisvaihe

Tässä vaiheessa aletaan etsiä uuden elämän rakennusaineita, uutta identiteettiä ja yhteisöä. Murrosvaiheen positiiviset kokemukset innostavat hakemaan tukea ja tietoa uuden minuuden vahvistamiseksi. Jos raitistuminen ja murrosvaihe on tapahtunut vähitellen ilman uskoontulokokemusta, tiedollista rakentumisvaihetta ei varsinaisesti voida erottaa murrosvaiheesta, vaan ne kulkevat rinnakkain. Uskoontulon kautta raitistuneilla sen sijaan tiedollinen rakentumisvaihe alkaa silloin, kun on oivallettu, että elämässä on tapahtunut muutos; halutaan tietää, mitä kristityn elämä ja hengellisyys pitää sisällään.

Mielenkiintoista uskoontulleiden kohdalla on se, että asennemuutos monien asioiden suhteen oli nopea, ja sitä tapahtui jo ennen kuin varsinaista tietoa uudenaikaisesta elämästä ja normijärjestelmästä oli hankittu. Moraalikäsitykset muuttuivat, ikäänkuin omatunto olisi herännyt henkiin, ja käsitykset oikeasta ja väärästä tulivat heidän kohdallaan ajankohtaisiksi. Joiltakin katosi samalla mieliteko päihtheisiin, ja tupakointikin alkoi tuntua synniltä. Vastuuntunnon herääminen oli kaikilla ilmeistä: vanhat velat haluttiin konkreettisesti maksaa pois, selvittää epäselvät asiat ja suhteet toisten ihmisten kanssa.

Muistan, kun tulin uskoon, ni elin siinä hyvässä tilanteessa muutaman päivän, mutta sitten niinku havahduin, että hyvänen aika, mullahan on samat asiat. Esimerkiks mua rupes hirveesti painamaan, kun olin velkaa vähän joka puolelle Jyväskylässä. Ihan rahallista velkaa sukulaisille ja naapureille, kaikille. Niinku nää kaikki kaverit, on velkaa valtiolle ja joka puolelle, puhumalla mennään tilanteesta toiseen. Ja se koko vyyhti tuli mun eteeni, että mitäs mä rupeen näitten kanssa tekeen, mitä mä oon kieriny vuosikausia. Nyt ei käykään seuraavaan tilipäivään siirtäminen. Niitä pitäs ruveta hoitamaan. Ni siinä hetkessä rukoilin Jumalaa, että sinä näät nää asiat vielä paremmin, ja mä haluaisin hoitaa nää pois. Ja näin siinä oli, että avautu heti työpaikka, ja siinä parin vuoden aikana hoidin velkani pois. Tein ihan sellasen määrätietosen kustannusarvion, ja laskin aina tilipäivänä, että miten mahdollisimman vähällä tuun toimeen sen kaks viikkoo. Ja lopulta ne maksoin. (T 1)

Mitä rajumpi elämänmuutos, sitä enemmän ulkopuolista tukea, tietoa ja ympäristön vaihdosta tarvitaan. Monet haastatelluista hakeutuivat pian uskoontulon jälkeen kristilliseen päihdehoitokotiin, jossa asuivat muutamia kuukausia. Osa hakeutui seurakunnan yhteyteen, useimmat vapaiden kirkkokuntien piiriin, josta saivat tukea hengelliselle elämälleen.

Ja siellä hoitokodissa oli keskustelua ja käytiin seurakunnassa. Ja oli semmoen jano siihen uuteen elämään, että täytyy voimakkaasti saada lisää tätä Jumalan

sanaa ja Jumalan tuntemusta. Mä sain Raamatun ja kasetteja, ja kahlasin niitä läpi, että sain jonkinlaisen kokonaiskuvan siitä. (T 5)

Työpaikan ja oman asunnon saamisen merkitys on suuri uuden identiteetin rakennusvaiheessa muutenkin, kuin taloudellisesti. Haastatelluistakin niille, jotka olivat tässä vaiheessa työttöminä, työpaikka järjestyi monille sananmukaisesti kuin ihmeen kautta. Muutoksia tapahtui myös ihmissuhteissa: avoliitto vaihtui avioliitoksi, uusi, samanhenkinen kumppani löytyi, tai suhde entiseen, juovaan kumppaniin katkesi. Aikaisemmin avioeron ja juomisen myötä katkenneet suhteet lapsiin alkoivat korjaantua raitistumisen jälkeen.

Vakauttava ja tukeva vaihe

Tiedollinen rakentuminen ja vakauttava ja tukeva vaihe limittyvät toisiinsa. Mutta tämän vaiheen tunnusmerkkeinä ovat identiteetin vahvistuminen ryhmäkuuluvaisuuden kautta, ja esimerkiksi todistajan roolin omaksuminen. Alasuutarin tutkimuksessa (1990, 115-145) A-killan jäsenille tärkeää oli killan yhteisöllisyys, me-henki. Vakauttavana ja tukevana tekijänä oli erityisesti omista kokemuksista kertominen, ja niiden jakaminen toisten kiltalaisten kanssa. Periaatteena A-killassa on juomisesta eroonpääsy yhteisin voimin muokkaamalla myös yksilön yleistä elämäkatsomusta (emt. 115). Alasuutarin tutkimuksen mukaan A-killan elämäkatsomus tarkoitti kriittistä suhtautumista porvarilliseen elämäntapaan, johon liittyy rahan ansaitsemista, palkkatyön korostamista ja sääntillistä, kunniallista elämää. Kiltalaiset pitivät kiinni ”miehisen vapauden valtakunnasta” ilman juomista, korvaamalla kiltatoiminnalla juomiskulttuuriin liittyneet ”oravanpyörästä” vapauttavat tekijät.

Tietynlainen erottautuminen materialistisesta oravanpyörästä oli tyypillistä myös haastateltaville. Alkuaikoina tosin jotkut nauttivat elintason kohoamisesta ja jonkinasteisesta taloudellisesta menestyksestä, mutta viimeistään muutaman vuoden päästä ensisijaiseksi tavoitteeksi nousi merkityksellisemmän elämäntavan löytäminen.

Katulähetyksen toiminnan erityispiirteenä voidaan pitää sitä, että puolen vuoden työllistämisyksikölle voidaan palkata myös päihdetyöntekijäksi asiakas, joka pyrkii itsekin päihteidenkäyttönsä rajoittamiseen. Haastatelluistakin osa oli ollut työllistettynä päihdetyöntekijänä. Identiteetin vahvistamiselle annetaan näin konkreettinen mahdollisuus.

Mä sain päihdeohjaajan nimikkeellä työn. Katulähetyksellä se tarkoittaa sitä, että jos päihdeongelmainen työllistetään, ni se pitää olla hallinnassa, että ongelma ei haittaa työntekoa. Mutta ei velvoteta täysraittiuteen. Ja mä sain ihan kunnialla suoritettua sen jakson, mutta omasta mielestä oli vielä parantamisen varaa. Sen jälkeen vielä lisääntyi se alkoholinkäyttö, mutta sitten kun olin ollu vuoden työttömänä, sain uuden sopimuksen puoleksi vuodeksi. Tein sen päätöksen, että hoijan sen työni tosi hyvin, ja hoijinkin. En yhtään kertaa sen puolen vuoden aikana ryypiskelly. (T 2)

Haastatellut edustavat kuitenkin myös siinä mielessä erilaisen todistajan roolin omaksuneita, että useimmille se merkitsee kokonaisvaltaista elämäntapaa tai ammattia. Omasta kokemuksesta lähtevä päihdetyönteko on kuitenkin enemmän kuin raitistumisen tai oman identiteetin vahvistamista, joten tästä ilmiöstä ja sen vaikuttamista enemmän seuraavassa luvussa.

6.3. Elämän merkityksellisyyden tasot

Mäkelä käytti termiä ”eksistentiaalinen mullistus” kuvaamaan nopeaa päihdeongelmasta toipumista (1996). Haastateltujen elämänsä aikana tapahtuikin tällainen mullistus, joko äkillisesti tai vähitellen. Elämän merkityksellisyyden kysymykset tulivat uudesta näkökulmasta esille päihdeongelmasta toipumisen myötä. Kimmo Lehtonen onkin peräänkuuluttanut sitä, että sosiaalityössäkin tulisi etsiä asiakkaan ”näyttämön logiikkaa”: mielekkyysrakenteita ja elämän merkityksellisyyttä (1990, 113). Sosiaalityön kohteena olevien ongelmienkin taustalla voi olla syvä kokemus elämän merkityksättömyydestä, jolloin hyvää tarkoittavat, mutta ninnalliseksi jäävät sosiaalityön interventiot jäävät nekin merkityksättömiksi. ellei

asiakassuhteessa voida käsitellä eksistentialisia kysymyksiä (mt. 114). Yhteiskunnan ”vastuunsiirtojärjestelmät” ssaavat aikaan auttamisen sirpaloitumista; vastuuta ongelmista ja ihmisen hädästä siirretään asiantuntijoilta toisille, jolloin asiakasta koskeva vastuu jaetaan pieniin osiin. Mahdollisuudet sellaisiin merkityksellisiin vuorovaikutussuhteisiin, joissa eksistentialisia kysymyksiä voitaisiin käsitellä, vähenevät samalla. (Lehtonen 1990, 110-111.)

Logoterapeuttisen näkemyksen mukaan *tarkoituksen tahdon* löytäminen on elämän mielekkyydelle välttämätön. Ihminen on perusrakenteeltaan toiminnallinen ja tavoittelee jotain itsensä ulkopuolella olevaa, tarkoitusta tai yhdessäoloa toisen ihmisen kanssa. Tarkoituksen löytämisen tahto ei vain toiveajattelua, vaan se toimii itseään toteuttavana ennustuksena. Keskitysleirikokemuksiinsa viitaten Frankl sanoo, että tarkoituksen löytämisen tahtoon liittyy ”survival value”, hengissä säilymistä ylläpitävä arvo. (Frankl 1986, 35-41.)

Tämän perusteella voidaankin ajatella, että päihderiippuvuudesta toipumiseksi ihminen tarvitsee kiinnkohdan, jota kohti pyrkiä. Joillekin haastateltaville tärkeitä kiinnukohtia olivat konkreettiset tavoitteet elämänlaadun parantamiseksi, ja prosessi lähti liikkeelle elämönhallinnan paranemisesta arkielämän tasolta, pienistä asioista, ja eteni kohti oman elämän merkityksen ja laajemman elämänselityksen etsimistä. Useimpien toipumisen käynnisti uskoontulo, joka sisälsi kokonaisvaltaisen elämänselityksen ja oman elämän tarkoituksellisuuden oivaltamisen kristinuskon kautta. Elämönhallinta kehittyi eksistentialisten kysymysten ratkaisusta ja eteni siten, että oman elämän hallinta arkielämän tasolla tuli merkitykselliseksi.

Phenix (Lehtonen 1990, 113) on hahmotellut elämän merkityksellisistä tasoista hierarkian Maslowin tarvehierarkian tapaan. Phenixin mallia soveltaen voidaan haastateltujen toipumisprosessiin liittyneiden merkityssuhteiden muutosta kuvata vastaavalla tavalla (kuvio 3).

alkoholistille. Koska mua ei oo jätetty yksin, ja mä en ois selvinny ilman toisten apua. Saatan joskus olla jollekin hyvin tärke ihminen. (T 7)

Olla omiensa parissa

Eräänlainen sosiaalistuminen päihteitä käyttävien ihmisten elämänpiireihin voi myös vaikuttaa siihen, että raitistumisen jälkeen ei ole tarvetta kokonaan erottautua ihmisistä, joiden kanssa on elänyt vuosia. Omia ”sosiaalisia juuria” ei halutakaan katkaista.

Sitte aloin käymään noissa hengellisissä tilaisuuksissa ja sain uusia ystäviä, mutta en kummiskaan jättäny noita vanhojakaan. Oon yrittäny heillekin sanoa, että koska Jumala on voinu minuakin auttaa, ni on se teillekin tarkotettu toisenlainen elämä. (T 6)

Eikö ole koskaan ollut tunnetta, että haluaisit tehdä jotain ihan muuta?

- Ei ole. Ja mulla ei oikeastaan ole muita ihmisiä kun juovia tai entisiä sellasia. Et mun tuttavapiirissä ei oo sellasta, jolla olis aina menny hyvin. (T 2)

7.2. Kokemuksellinen asiantuntijuus käytännössä¹

Käsitykset päihdeongelmasta

Jaana Jaatinen on tutkinut alkoholiongelman konstruointia A-klinikoiden sosiaaliterapeuttien asiakastapaamisissa (Jaatinen 1995, 99-121). Hän jakoi alkoholiongelman kohtaamismallit suljettuun, sulkeutuvaan ja avoimeen konstruointiin. Suljetussa mallissa työntekijä rajaa etukäteen ongelman ja sen kantajan, ja hänellä on valmis selitys ongelman syistä.

Sulkeutuvassa konstruoinnissa kohtaaminen alkaa ongelman moniulotteisuuden tunnustamisella, mutta työntekijä rajaa sitten alueen, jolla työskennellään, ja ratkaisua haetaan

---

1. Tässä tutkimuksessa on kysymys nimenomaan työntekijöiden omasta näkökulmasta.

terapeutin tietämistä malleista. Avoimessa konstruoinnissa työntekijä jättää ongelman kantajan määrittelemättä ja luokittelematta, määrittellään vain ne alueet, johon ongelma vaikuttaa. Pääpaino on siinä, että saataisiin asiakas itse analysoimaan tilannettaan. Kaikki ongelman ratkaisemiseen tarvittava tieto on asiakkaalla.

Haastattelujen perusteella voidaan sanoa, että tutkimuksen päihdetyöntekijät kohtasivat asiakkaan useimmiten tuen tarpeessa olevana ihmisenä tai kohtalotoverina. Kukaan haastateltavista ei ollut kiinnostunut tarkemmin määrittelemään esimerkiksi alkoholismiin johtavia syitä, koska niillä ei katsottu olevan kovin suurta merkitystä sen suhteen, miten ongelmaa hoidetaan. Yhteistä käsityksille oli ongelman käsittäminen yhtenä vaikeutena muiden joukossa. Jaatisten käyttämillä käsitteillä tilannetta voidaan määrittellä lähinnä sulkeutuvan tai avoimen lähestymistavan välimuodolla. Päihdeongelman moniulotteisuus todettiin, eikä asiakasta luokiteltu pelkästään tämän ongelman mukaan. Ratkaisua ongelmaan etsittiin yhteistyössä, mutta ainakin joillakin haastateltavilla oli lähinnä omasta kokemuksesta nouseva malli ongelman ratkaisemiseksi.

Useimmin päihdekierteeseen johtaviksi tekijöiksi mainittiin elämän merkityksettömyyden kokemus ja elämäntapa, johon kuuluu vaikeuksien unohtaminen alkoholin avulla. Tottumuksen katsottiin vaikuttavan paljolti riippuvuuden syntyyn.

Aika monella, joka on ruvennu alkoholia käyttämään, ni syyt on paljon syvemmillä. Ongelmia on ollu jo paljon ennenkun on ruvettu käyttään. On ollu joku asia, johon on ruvettu ottaan...Miten sen kukin käsittää, mutta minä ajattelen, että oli se synty tai sairaus, ni Jeesus kanto sen ristillä. (T 4)

Aiemmin mainittu kristillisen päihdetyön määrittely päihdeongelman monimuotoisuudesta oli vallitsevin käsitys, jonka mukaan siihen suhtauduttiin haastattelujen perusteella.

Riippuvuudella on siten fyysinen, psyykkinen, sosiaalinen ja hengellinen vaikutusalueensa. Luonnollisesti oma riippuvuuskokemus saattoi vaikuttaa paljolti siihen, millaiseksi ongelman

...määrittelyä ja luokittelua. Tarkemmin määrittelyä ongelman määrittelyssä sairautena. Tähinnä ne jotka

olivat kokeneet uskoontulon, mainitsivat myös synti-käsitteen tässä yhteydessä siinä mielessä, että päihdeongelma on yksi tekijä, joka erottaa ihmistä Luojastaan.

Se on tuo viinakin yksi synti muiden joukossa. Tämmösellä vanhalla juopollakin, se vaan tuntuu niin voimakkaalta se alkoholi, kun sen myötä tulee ne muutkin kujeet, näpistyksset, irstauvet ja muut. (T 6)

Työntekijän ja asiakkaan kohtaaminen

Useimmin mainittu termi kuvaamaan omaa tehtävää oli rinnallakulkijan rooli. Kuten aiemmin on sanottu, maallikkoauttamisen ominaispiirteisiin kuului samaistuminen asiakkaisiin, sellaisen etäisyydenoton välttäminen, joka liitetään yleensä julkisen sektorin ammatilaisten työhön.

En mä omassa voimassani voi kovinkaan paljon, mutta yritän olla se vieressä kulkija, tukee ja auttaa niin paljon kun pystyn. (T 4)

Samanarvoisuuden korostaminen liitettiin myös rehellisyyteen omaa itseä ja toisia kohtaan. Oman raittiuden edellytyksenä pidettiin tällaista rehellisyyttä; teennäisyydellä uskottiin olevan huonot seuraukset uskottavuuden ja oman jaksamisen kannalta. Sosiaalityössä paljon puhuttu reflektiivinen ote oli useille haastateltaville tuttua, joskaan sitä ei käsitteellistetty samalla tavalla.

Kokemus kertoo sen, että jos sä rupeet sooloileen, ni sä oot kohta aidan toisella puolella. Jolla on menny överiks, korottaa itsensä, ni on siellä, tulee vastuunkantajasta asukas, ja juova asukas. Taikka muuten jos rupee röyhistelemään omalla elämällään tai raittiuvellaan, ni ei siinä oo kun paskanen loppu. (T 7)

Tasa-arvoisuuden perusta löytyy yhteisten kokemusten lisäksi myös kristillisestä ihmiskäsityksestä, joka on samalla työn moraalinen perusta.

Jos mä kunnioitan ihmistä, mä kunnioitan sitä Jumalan luomana ihmisenä, tasapäisenä minuun nähden. Vaikka sillä olis se ongelma, se ongelma on eri juttu, mutta ihmisenä se on yhtä arvokas kuin minä. Jos mä näistä lähtökohdista lähdän ja haluan auttaa ihmistä, ni mikä, etten mä pysty auttamaan, varmasti pystyn.

(T 5)

Maallikkoauttajan asenne kuvastui haastatteluissa myös siten, että käsitettä ”asiakas” ei juuri kukaan käyttänyt. Useimmiten puhuttiin toisista asukkaista, juovista asukkaista tai kavereista. Tämä ilmiö korostui erityisesti puolimatrankodeissa.

Oman taustan hyödyt ja haitat

Eniten korostui omien kokemusten hyödyllisyydestä se, että päihdeongelmaisen tilanteen ymmärtäminen oli helppoa, koska on itse käynyt läpi samoja asioita.

Ehkä ne on sellasia rikkauksia kuitenkin sitten. Että kun on kokemuksia, ja tietää, että tuo kaveri elää nyt sitä vaihetta, mitä minäkin. Ja se ei aina näy päällepäin. Eihän kaveri, kun sen tuolla kadulla tapaa, ja kysyy, miten menee,.. Tässä vähän aikaa sitten tapasin yhen tutun keskustassa kolmenkymmenen asteen pakkasessa. Pysäytin ja jäin juttelemaan. Kysyin, miten oli mennyt. ja se sano, ettei ikinä oo mennyt näin hyvin. Mä tiesin tasan tarkkaan, että sillä ei ollu mitään, että missä se seuraavankin yön viettää. Ei mitään ollu, ja vastaus oli, että ei ikinä oo ollu niin hyvin. Kyllä se siinä sitten kuitenkin, kun juteltiin ja hoijin sen tilanteen, vein sen lämpöseen ja...Että ei se ihminen, vaikka sen tiedostaa, ni ihan helepolla toiselle...Sitä menee jonkin matkaa, kun uskottelee itselleen, että ei mun asiat nin

Empaattisen ymmärtämisen lisäksi omien kokemusten etuna pidettiin myös sitä, että työntekijän hyväksikäyttö oli vaikeampaa. Toisaalta myönnettiin, että sama ominaisuus saattoi johtaa liialliseen kovuuteen asiakassuhteessa.

Kun itekin muistaa, minkälainen selittelijä oli. Jos mä tiedän, että kaveri puhuu täyttä soopaa, ja mun vielä pitäs kuunnella. Ja varsinkin, kun avuntarve on taloudellinen, että tulee hakeen juomarahaa. Ni sanos suoraan, että voisit sä juottaa mua päivän tai viikon, ni sekin ois rehellistä. (T 1)

Jotkut tiedostivat suhtautuneensa liian ankarasti asiakkaaseen erityisesti työn alkuvaiheessa, kun omasta päihdeongelmasta ei ollut kovin kauan aikaa, ja oma suhtautuminen päihteisiin ja esimerkiksi toisten retkahduksiin oli liian tunnepitoista tai mustavalkoista.

Sillon kun raitistutaan, uskonratkasun myötä tai muuten, niin tottakai siihen jää sellanen voimakas suhtautuminen siihen alkoholiin, että siihen reagoi hyvin voimakkaasti. Se saattaa olla rasite, ja onkin, työnteossa. Kyllä se heijastuu siihen. Siinä on oma työstäminen jokaisella päihdetyöntekijällä, joka sieltä lähtee. Sen joutuu työstämään, tai siitä ei tuu mitään. (T 5)

Taustan myönteinen puoli oli haastateltavien mukaan myös se, että he tarjoavat oman elämänsä kautta konkreettisen esimerkin siitä, että päihderiippuvuudesta voi toipua. He toimivat samaistumiskohteena. Tausta antaa työntekijälle sellaista uskottavuutta, mikä puuttuu koulutuksen kautta alalla toimivilta. Jotkut olivat sitä mieltä, että päihdeongelmaisen on helpompi lähestyä heitä, tosin työntekijän persoonallisuudellakin katsottiin olevan siinä merkittävä osuus.

On myös hyvä olla niitä hedelmiä, jotka ovat työstä nousseet, koska se on aina sellanen esimerkki muille, että jos tuo on onnistunut, ni voin minäkin onnistua.

niitten on puhua kun niillä ei oo mitään ongelmia koskaan ollu, hyvähän niitten on saarnata, mutta olisittepa mun asemassa...” (T 5)

Kyllä mun täytyy sanoa, että mun on hirveen helppo lähestyä näitä tyyppejä tietyillä alueilla, ja ne hyväksyy multa sen, mitä ne ei hyväksy joltakin kouluja käyneeltä ammattiauttajalta. Eli ne ottaa vastaan myös kritiikkiä paremmin, ja se tulee siitä, että ne tietää, että tuo tietää. (T 3)

Samaistumiskohteena oleminen merkitsee sitäkin, että työssä tarvittavan auktoriteetin saaminen on joskus vaikeampaa, kun autettava on entinen kaveri. Päihdehoidossa joudutaan jossain määrin laittamaan ihmiselle rajoituksia riippuvuuden katkaisemiseksi, vaikka ihmisellä itselläänkin olisi motivaatiota. Näissä tilanteissa vertaisuus voi olla ristiriitaisia tunteita herättävä asia molemmin puolin. Tilanteet vaativat uudenlaisten roolien tiedostamista ja niiden vaikutusten reflektointia.

Tää mejän asiakaskuntahan on tietyllä tavalla psykologeja itte. Ne on ihmistuntijoita, mutta ne ei itsekään tiedosta sitä. Ja ne on oppinu menemään sieltä, missä on se reikä. Ja joka kerta ne testaa jokaisen työntekijän. Ja jos siellä on heikko lenkki, ni ne menee ja murtaa sen ketjun. Nyt jos on tämmönen tuttu kaveri, ja se näkee, että mulla on jollakin alueella heikkous, ni se mejän suhde, se ei toimi, se on ikäänkun voittanu minut. Sen takii joutuu aina käymään sellasen taistelun, että ei itte mee, et siinähan on aina meikäläisen tunteet mukana,... mitä on koettu yhdessä ja oltu hyviä kavereita. Ni pitää joka kerta päästä niitten yli. (T 3)

Miehet ja naiset auttajina samalla viivalla

Tässä tutkimuksessa työn periaatteiden tasolla eroa naisten ja miesten välillä ei voinut havaita. Todennäköisesti käytännön työn suorittamisessa eroja voitaisiin löytää esimerkiksi naisten ja

Immosen tutkimuksessa vapaaehtoisesta kristillisestä päihdetyöstä: sukupuolten välillä ei ollut selvää eroa työn rajaamisessa tai suhtautumisessa asiakkaisiin. Enemmän erottavina tekijäinä olivat esimerkiksi persoonallisuus ja se, onko työntekijä perheellinen tai yksin elävä (Immonen 1996, 44).

Tällä sosiaalityön sektorilla enemmistö työntekijöistä oli miehiä. Kun tutkimuskohteena ovat ex-käyttäjät, miesenemmistö selittyy sillä, että päihdeongelmaisista valtaosa on miehiä, joten toipuneistakin he muodostavat enemmistön. Mielenkiintoista asetelmassa on se, että he ovat valinneet hoivallisesti orientoituneen työn, vastoin perinteisiä roolimalleja.

Suhtautuminen koulutukseen ja julkisen sektorin sosiaalityöhön

Kritiikkiä virallista sosiaalityötä ja professionaalisuutta kohtaan esitettiin hyvin vähän.

Lieneekö yhtenä syynä siihen ollut se, että haastattelija oli sosiaalityön opiskelija, en tiedä. Toisaalta Katulähetys on monin tavoin yhteistyössä julkisen sektorin sosiaalitoimen kanssa, joten sillä ei ole tarvetta erottautua muusta sosiaalityöstä. Jonkin verran arvosteltiin yleisellä tasolla kaupungin päihdetyön tiukkoja virka-aikoja, kiirettä ja henkilökunnan riittämättömyyttä lähinnä omien muistikuvien perusteella, joista kerrottiin aiemmissa luvuissa.

Arvostelua esitettiin myös byrokraattisia sääntöjä ja virkamiesmäisyyttä kohtaan. Omat kokemukset olivat siinäkin taustalla.

Tein juovuksissa sen päätöksen. Sen takia ihmistä pitää kuunnella myös humalassa. Montakymmentä prosenttia raitistumispäätöksistä tehdään kännissä. Joku sosiaalivirkailija ei usko, ”sä oot nyt kännissä...” Menee ne roolit sekasin, kuka on kenenkin työnantaja. Joskus tuolla katkolla pisti vihaks, että kännissä tänne, sähän haisetkin...Mä en oikein ymmärtäny, mitä varten ne katkasuasemat oikein oli, puku päälläkö sinne pitäs mennä ja selvänä. Että onko asiakkaat työntekijöitä vai työntekijät asiakkaita varten. Jos mä kerta apua meen hakemaan.

... ja ... ”sitten tämä onneks on joku henkilö on kunnia.” (T 7)

Koulutusta pääsääntöisesti arvostettiin. Kokemuksellista ja kolutuksellista asiantuntijuutta päihdehuollossa pidettiin toisiaan täydentävinä elementteinä; molempia pidettiin tarpeellisina tuloksellisen hoidon kannalta. Koulutuksen etuina pidettiin sitä, että sitä kautta työhön tuleva ”näkee kolikon toisen puolen, me nähään toinen”, eli näkökulma on erilainen, mutta tarpeellinen. Toisaalta ammatillisuuden katsottiin olevan työntekijää ”suojaava” tekijä, jonka kautta voi välttää monien virheiden tekemistä.

On se hyvä, jos on ns. ammatillinen. Ainakin suojaa itseään aika paljon ja ehkä jollain tavalla välttää ne suurimmat virheet, kun jos ei oo ammatillinen ja alottaa työt, ni on se lähtökohta huomattavasti parempi. Joskin aika vaikee pistää viivalle sillä tavalla. Jos toinen tulee suoraan koulusta ja toinen kentältä, että mitenkä ne pärjää. Se on enemmänkin persoonakysymys. (T 5)

Ammatillisuuttaan kaikki haastateltavat olivat kehittäneet opiskelemalla lähinnä Sininauhaliiton päihdetyön kursseilla työn ohessa. Kurssuja pidettiin omia tietoja täydentävinä, ja tarpeellina myös tulevaisuutta ajatellen, kun ”puhdas” alkoholismi on vähenemässä sekakäytön yleistyessä.

Päihdealan kurssit on täydentäny sitä, mitä mä tiedän. Ja tulevaisuutta varten. Alkoholisti on katoava luonnonvara, asiakaskunta muuttuu aineiden suhteen.
(T 7)

Erilaisilta asiantuntijoilta odotetaan erilaista apua. Professionaaleilta terapiaa, kristilliseltä päihdehuollolta apua elämäkatsomuksellisiin kysymyksiin. Aiemmin mainittiin saksalaisesta tutkimuksesta, jon mukaan maallikkoavulta odotettiin eri asioita kuin viralliselta taholta. Eräs työntekijä oli todennut saman ilmiön yrittäessään toteuttaa hoidossaan terapiaa, jonka oli omaksunut yleisen päihdehuollon metodeista.

Siellä perhehoitokodissa pidin aina tunnin päivässä sellasta opetusta, johon olin saanu vaikutteita kursseilta ja terapiamuodoista, joista siellä puhuttiin. Mä sit otin yhen pätkän sellasesta terapiasta, siinä oli vähän psykologista näkemystä. Ni yks helsinkiläinen pariskunta, kovan luokan narkkareita, katto toisiinsa, ja se rouva sano, että me ollaan kuultu noita ihan tarpeeks. Se oli aika ilkee paikka mulle. Se luutteli läpi kaikki ne paikat, joissa ne oli ollu hoidossa ja sano, että me ollaan käyty läpi kaikki nuo terapiat ja voitas todennäkösesti puhua noista paljon enemmän kun sinä. Sillon mä astuin sellaselle alueelles, mä ajattelin, että mulla ei oo mitään tekemistä, mitä mä täällä teen. Mä sanoin ”anteeks, mä pyyhin sen osan taulusta, ei mennä sinne enää”. Se oli mulle opetus siitä, että pysyköön suutari lestissään. He eivät olleet tulleet hakemaan sinne terapiota, ne oli tullu hakemaan sieltä sitä, mitä mä pystyn heille antamaan, eli viitottamaan sitä Jumalan neuvomaa tietä, sitä ne oli tullu hakemaan. (T 5)

Apua hakenut pariskunta kaipasi eksistentiaalisiin ja moraalisiin kysymyksiin tarttuvaa päihdeongelman käsittelyä, jota se odotti saavansa kristillisestä päihdehoidosta. Kenties työntekijä odotti arvostusta osoittamalla teoreettista asiantuntemusta. Epävirallisella sektorilla saatetaan kokea toisaalta ylpeyttä siitä, että työtä tehdään omilla ehdoilla, mutta toisaalta kaivataan tunnustusta toiminnan pätevyydelle ja tarpeellisuudelle. Kuitenkin voidaan ajatella, että toimivaa sosiaalipalvelua on tarjota niitä monipuolisesti. Ideologisen toiminnan vahvuus on toimiva ideologia. Nimenomaan päihdeongelman hoidossa moraalisilla näkökulmilla, tässä tapauksessa kristinuskosta nousevilla, on käyttöä esimerkiksi päihteidenkäytöstä seuranneiden syyllisyydentunteiden ratkaisemisessa (Immonen 1996, 62; Lehto 1991, 205). Lisäksi kynnys ottaa esille eksistentiaalisia kysymyksiä on matalampi ideologisesti orientoituneessa toiminnassa.

Työn tavoitteet ja periaatteet

Päihdetyö saattaa olla kuluttavaa puurtamista, jonka tuloksia ei näe päivittäin. Hyvästä

katkeamaan. Koska haastateltavat ovat itse absolutisteja alkoholin päihteiden suhteen toivuttuaan riippuvuudesta, voisi olettaa, että tavoitteina työlle olisi selkeä kääntymys ja ehdoton kieltäytyminen alkoholista. Mutta pitkään työtä tehneinä haastateltavat olivat työkokemuksen kautta sisäistäneet sen, että jokaisen on päihdeongelmaisen on asetettava itse raitistumistavoitteensa. Ehdotonta alkoholisti erossa pysymistä kaikki eivät pitäneet ainoana vaihtotehtona, vaan työvuosien varrella oli nähty alkoholistienkin pystyvän vähentämään juomistaan. Kuitenkin ne, jotka olivat itse raitistuneet uskoontulon myötä, olivat sitä mieltä, että uskoontulon kautta toipuminen eheyttää ihmistä kokonaisvaltaisemmin.

Tähän mennessä, mitä mä näitä ihmisiä tunnen, ne on sen selkeen uskonratkasun myötä, että Jumala on poistanu sen himon ja päässy parantamaan syvemmältä. Mutta on niitäkin, jotka on onnistunu pääsemään omin voimin näistä. (T 4)

Kyllä mä koen, että uskoontuleminen on jokaiselle, aidosti ja rehellisesti Jumalaan turvaaminen olis se lähtö uuteen elämään ja täyspainoseen elämään. (T 1)

Tavoitteet olivat yhtäältä kauaskantoisia, auttaa ihmisiä elämänmuutokseen. Toisaalta tärkeänä pidettiin sitä, että luodaan päihdeongelmaisen päivälle juomisen sijaan muita toiminnan mahdollisuuksia. Pientenkin positiivisten kokemusten uskottiin yhdessä edesauttavan riippuvuudesta irrottautumisessa.

Tavoite? -Päivä paremmaks. On se parempi kuunnella tuota naputusta (remonttitöitten ääniä), että se yrittää jotain omaks ilokseen tehdä, kun että se olis tuolla torin kulmalla pummaamassa markkaa. Ja hän myös itse tietää sen vaihtoehdon.

Toivotonta tapausta ei ole. Nekin päivät, mitä asukas on ilman viinaa, ja se saa jotain elämyksiä, ni se voi muistaa kahenkymmenen vuoden päästä ja vasta silloin miettiä. (T 7)

Raitistumiselle suotuisten olosuhteiden luominen oli kaikille tärkeimpiä tavoitteita, koska kaikki haastateltavat olivat pitivät olosuhteiden vaikutusta omankin raitistumisensa kannalta tärkeänä. Vaikka em. soteriologinen hoitomalli olisikin työn periaate, karitatiivinen ote, lähimmäisenrakkauden osoittaminen käytännön kautta on työn tavoitteena.

Mun periaate on se, että mä annan ihmisille mahdollisuuden. Mä teen kaikkeni, että näiden ihmisten asuminen onnistus tässä. Että niillä ois ihmistason asuminen, ja mahdollisuus ponnistaa elämässään, ottaa oma alkoholinkäyttönsä hanksaan ja oma elämänsä hanksaan. (T 5)

Loppuunpalamista pyrittiin välttämään irtautumalla välillä työpaikalta (joka joillekin oli samalla koti). Toiseksi sitä pyrittiin ennalta ehkäisemään asettamalla tavoitteet realistisesti, mikä merkitsee sitä, että vastuu raitistumisesta on viimekädessä asiakkaalla. Lisäksi kristilliseen kutsumustyöhön liittyy oma keinonsa vähentää stressiä; osa vastuusta ja työn onnistumisesta luovutetaan Jumalalle.

Sillon kun rupee ite hirveesti yrittämään, ni kyllä palaa loppuun. Mut sitten kun luovuttaa sen taas Jumalalle, sit jaksaa. Se on kuitenkin niin, että me tarjoillaan raameja, Jumala tekee sitä työtä. Me ei oteta sitä henkilökohtasta vastuuta sillä lailla. Me ei voija muuttaa ketään ihmistä, eikä missään maallisessakaan hoidossa voija. Siinä se on varmaan hoitoalan ihmisten väsymys, et jos et ole uskossa, mihin sä luovutat sen asian? Me voijaan aina luovuttaa se Jumalalle. Joskus tulee sellasia kausia, et itte tekee hirveesti ja touhuaa ja toimii niinku pelastajana, ja sehän on aivan mahoton juttu. Jokaisen ihmisen pitää itte olla mukana, ja me vaan voijaan ohjaila sitä tekemään oikeita valintoja. Pitää uskaltaa jättää vastuuta sille ihmiselle ja Jumalalle.

Ja me on lohdutettu sillä itseämme, että vaikka me saahaan tästä elantomme, ni ei tää oo meille työtä, vaan elämäntapa. Sellasella suhtautumisella tässä pärjää. Ja kyllä mä koen, että tää on kutsumuskin, ja siitä nauttiikin. Jos mä oon vaikka

Eestissä, ni kyllä mä lähen sinne Tallinnan kaduille kattoon, voisko täällä tehdä jotain. (T 3)

Vaikka raittiutta tavoitellaan, toiminta kuhunkin tilanteeseen sopivasti on sillä hetkellä tärkeämpää. Turhautumista pyritään välttämään toimimalla lähimmäisenrakkauden ja kristillisen ihmiskäsityksen kehyksestä, mikä merkitsee velvollisuutta auttaa ”toivottomissakin tapauksissa”.

Mä oon huomannu, että tää perustuu kokonaan anteeksantamukseen tää elämä. Että on saanu anteeks omat rikkeensä ja erheensä, ni me ollaan velvollisia antamaan anteeks toisillemme. Ei tätä voi mitata. Niinku moni on sanonu, että mä oon sataviiskyt kertaa jeesannu sitä kaveria, ja se on edelleen tuossa pyytämässä, että mitä mä sen kanssa? Jeleppaa sadanviidennenkymmenennen ensimmäisen kerran, eikä mieta sitä sen enempää. (T 7)

Keinot

Työmenetelmiä tai keinoja on vaikea tarkemmin eritellä. ”Rinnalla kulkemiseen” mahtuu paljon yksittäisiä tilanteita, joissa työntekijä voi tukea riippuvuudesta toipumista, mutta varsinaisia menetelmiä ei voi luetella. Samoin kuin sosiaalityö yleensäkin, työ on kokonaisvaltaista ja pitkälle oman persoonan kautta toimimista.

Yhteisöllinen asumisen tarkoitus on olla päihitteettömyyttä tukevaa. Asumisen tukeminen, kuten edellä mainittiin, oli yksi keino. Tukemiseen liittyy myös rajoitusten asettamista, ja niiden noudattamisen valvomista, mistä voi seurata kitkaa asukkaan ja työntekijän välille. Ihmissuhteet joutuvat koetukselle myös kiperien asioiden läpikäymisestä.

Kun kaveri tulee tänne ja se on pyrkiny hoitoon, jossa käydään läpi näitä juttuja ja otetaan niitä kettuja kiinni. Eli mennään kattoon, mitä sä nyt juonit ittes kanssa, et

vai haluat sä mennä. Täällä joutuu asettaa rajat. Sillon kun sä asettelet niitä rajoja, sä et oo enää hyvä jätkä. (T 3)

Asiakkaan motivointi elämänmuutokseen lienee yleensäkin päihdetyön ensimmäinen ja tärkein askel. Hoitokodissa sillä on ratkaisevampi merkitys kuin tukiasunnoissa.

Me ollaan panostettu siihen asiakkaan motivaatioon. Et jos kaveri ei itte suostu tekemään mitään asiansa eteen, ni me ei oteta sitä sisään. Kyllä päihteistä vapautuminen, varsinkin, jos se ei tapahdu hengellisen heräämisen kautta, ni se on semmonen taistelun paikka. Jos siinä ei oo ite mukana ni ei tapahdu mitään. Vaikka me tehtäs mitä, kyllä päävastuu on asiakkaalla. (T 3)

Elämäkokemuksen lisäksi työhön asiantuntemusta tuo luonnollisesti työkokemus ja ”kantapään kautta” oppiminen. Myös päihdetyön koulutuksesta otetaan aineksia omaan työhön. Kristillisessä hoidossa käytetään suoraan myös Raamatua, josta etsitään vastauksia sekä elämän peruskysymyksiin että ihmishdekysymyksiin.

Kun mä oon käyny noita kurseja, ja ajattelen sitä, mitä perhekodissa tehtiin, ni en mä pielessä ollu. Kyllä mä voin kattoo ihan kirkkain silmin sitä, mitä mä oon tehny, en mä oo väärässä ollu. Mä oon ammentanu Raamatusta sen tietouden, millä mä oon ihmisiä auttanu. Mä oon aatellu, että vois ihan laittaa rinnakkain paperille, mitä löytyy Raamatusta ja mitä ihmiset on kehitelly. (T 5)

Omien elämäkokemusten lisäksi pitkä työkokemus näyttää tuovan tarpeen löytää myös laajempia teoreettisia näkemyksiä ohjaamaan työtä. Oma kokemus saattaa osoittautua jossain vaiheessa riittämättömäksi työvälineeksi kohdattaessa monisäikeisiä ongelmia. Refleksiivinen työote motivoi kehittämään ammattitaitoa vastaamaan työn vaatimuksiin. Eräs työntekijä oli aiemmassa päihdehoitopaikassa kehitellyt ”kolmioterapian”, johon hän oli yhdistänyt hengellisen elementin, jonka avulla asiakas saattoi paremmin analysoida omaa ja perheensä elämäntilannetta

Yhen oman terapian keksin perheen kanssa käytävään keskusteluun, kun mietin, miten mä tätä ohjaan. Ja mulle tuli mieleen, että ihminen on kolmio: henki sielu ja ruumis. Jumala on kolmio: Isä, Poika ja Pyhä Henki. Mä ajattelin, että joo, tossahan voisi olla. Jos se kelpaa Jumalalle, ni se kelpaa mun teoriaan. Mä keksin semmosen kolmio-terapian. Mä piirsin ensin vaikka ristin, ja sanoin, että tässä oot sinä, ja tässä menee jana. Miten sun vaimo sijottuu tällä janalla sinuun nähden, onko se ylempäänä vai alempana. Sitten kuvan otettiin mukaan Jumala, ja kysyttiin, millanen teidän suhde on Jumalaan? Kummalla on läheisempi suhde, vai onko se yhtä läheinen? Mä piirsin sen mukaan, kun esimerkiksi mies sanoi. Ja kysyin sitten, tuntuuko tää asetelma hyvältä näin, vai voisko sitä jotenkin korjata tasasemmaks. Ja sama tehtiin suhteessa lapsiin. Näitten mukaan sitten ruvettiin työskentelemään. Myöhemmin piirrettiin uusia kuvioita, ja katottiin, onko niihin tullu muutoksia. Mun mielestä se oli hyvä, ne joutu miettimään, mikä heidän suhteensa todella oli. (T 5)

Kristillistä sanomaa työssä haluttiin valaista paitsi ”elämällä sitä todeksi”, myös luomalla mahdollisuuksia keskustelulle ja hengellisten tilaisuuksien pitämiselle. Itsetarkoituksellista Sanan saarnaamista pyrittiin välttämään. Joillakin oli omakohtaisia kokemuksia siitä, miten hengellistä sanomaa oli yritetty levittää kuulijan tarpeita huomioimatta, huonoin tuloksin.

Siellä oli yks työntekijä, joka yritti nuijimalla saaha sitä uskoa päähän, sillai hyökkäävästi. Ei se oikein kolahtanu... (T 6)

En niinku lähe ahistamaan ihmistä siltä puolen. Että jos joku haluaa keskustella, niin oon antanu ymmärtää, että oon valmis. Tiijän sen, että ihmisen pitää itte räknätä nää asiat ja tehä niissä omat ratkasunsa.

Mä yritän omalta osaltani pitää asiaa esillä, mutta eihän se mikään pakkopulla ole. Että jos tänään ei käy kaverille, ni rukoilen, että jospa se vielä kävis joku kerta. Eli ihmisenä tässä koittaa olla (T 1)

Johtopäätöksiä

Kerrotut elämäntarinat kuvasivat päihderiippuvuutta ennenkaikkea yksilöllisenä, omaan elämäntilanteeseen kohdistuvana ongelmana, jonka taustalla toki tiedostettiin olevan myös kulttuurisia, erityisesti suomalaiseen alkoholinkäyttökulttuuriin liittyviä tekijöitä.

Perinnöllisten tekijöiden ja kasvuolojen vaikutus päihdeongelman muodostumiseen tunnustettiin, mutta pääpaino oli siinä, että riippuvuusongelma oli monista syistä silloiseen elämänkulun vaiheeseen kehittynyt tila. Riippuvuuden voimistuminen tapahtui vähitellen, mutta kriisiytyi jossain vaiheessa muita elämänalueita hallitsevaksi. Päihdeongelma suureni lumipallon tavoin: vierieessään se kasvaa ja kerää itseensä lisää materiaalia vauhdin samalla kiihtyessä.

”Kapenevan tuutin malli” kuvasi haastateltujen päihdekierteen etenemistä. Päihderiippuvuuden voimistuessa keinot hallita omaa elämäntilannetta vähenivät. Selkä seinää vasten -tilanteessa ratkaisun etsiminen oli melko intuitiivista: sisäinen kokemus virittyi elämänmuutokselle, ja motivaatio raitistumisprosessia varten kasvoi. Kysymykset elämän merkityksellisyydestä tai merkityksettömyydestä korostuivat joko ”nollatilanteessa”, tai sitten kun toipumisprosessi oli jo lähtenyt käyntiin. Useimpien toipuminen lähti liikkeelle ”eksistentiaalisen mullistuksesta”, uskoontulosta, jonka kautta omaksuttiin uusi elämänselitys. Sen löydyttyä myös oma elämä ja arkielämän tehtävät näyttäytyivät merkityksellisinä. Joidenkin toipuminen lähti liikkeelle toisesta suunnasta: itseluottamuksen kasvaessa ja riippuvuuden heikentyessä arkielämän tasosta tuli merkityksellinen oman elämän hallinnan kannalta. Vähitellen toipuminen johti tarpeeseen löytää oman elämän tarkoitus elämäntehtävän ja elämänselityksen kautta.

Haastateltavienkin kohdalla sekä uskoontulon kautta tapahtunut, että arkielämän hallintakyvyn paranemisesta liikkeelle lähtenyt käänne sai aikaan elämän merkityssuhteiden uudelleen organisoitumista. Vastuuntunne heräsi oman elämän ohjaamisesta, arkielämän hallinnasta ja lähimmäisten hyvinvoinnista. Identiteetti alkoi toipumisen yhteydessä rakentua uudelleen

Kääntymyksen kokeneet rakensivat sitä omaksumalla kristillisen ihmiskäsityksen, jonka mukaan ihminen on luotu Jumalan kuvaksi ja voi vapautua syyllisyydestä Kristuksen lunastuksen kautta. Elämänhallinnan paranemisen kautta toipuneiden identiteetti muuttui päihteidenkäytön hallitsemisen myötä, ja siitä, että he saivat käytännön mahdollisuuksia osoittaa olevansa heille osoitetun luottamuksen arvoisia. Selkeästi alkoholistin identiteetistä sanoutuivat irti uskoontulon myötä toipuneet, joskin alttius ongelman uudelleen puhkeamiselle tiedettiin mahdolliseksi. Vähitellen toipuneet olivat omaksuneet lähinnä AA:laisen käsityksen alkoholismista, mikä tarkoittaa sitä, että alkoholismista ei voi täysin parantua, mutta se voidaan pitää hallinnassa.

Elämäkerrat rakennettiin haastatteluissa tutkimusasetelmankin vuoksi koherentiksi elämäntarinaksi, jossa punaisena lankana toimi päihderiippuvuus ja siitä toipuminen. Juoni muodostui käänteen kautta: oli elämänvaihe ennen toipumista ja sen jälkeen. Menneisyyttä muisteltiin siten uuden identiteetin kehyksen läpi. Elämäntarinalla on lisäksi identiteettiä luova ominaisuus. Haastateltavat vahvistivat nykyistä identiteettiä refleктоimalla sitä menneisyyteen; mitä olin ennen, mitä nyt. Tässä tilanteessa haastateltavat kertoivat tarinansa tutkijalle, mutta luultavasti tarinoiden muoto ja sisältö ei olisi ollut kovin erilainen muussakaan tilanteessa kerrottuna. Kukaan tuskin kertoi tarinaansa ensimmäistä kertaa, koska elämäntarina oli heille eräänlainen työväline. Työvälineenä elämäntarinat olivat selviytymiskertomuksia malliksi vielä riippuvuudesta kärsiville. Sankaritarinoiksi niitä ei voi kutsua, koska haastateltavat eivät korostaneet omaa vahvuuttaan selviytyjinä, vaan ulkopuolista ”ylhäältä” tai lähiympäristöstä saatua apua. Toisaalta tarinat olivat myös resurssi, voimavara, jonka avulla päihdeongelmaa voidaan kohdata oman kokemuksen näkökulmasta.

Osa haastatelluista siirtyi päihdetyöntekijäksi kutsumuksesta; sisäisestä tarpeesta toteuttaa työssään sitä, minkä kokee merkitykselliseksi ja omaksi tehtäväkseen. Toisten kohdalla siirtyminen tapahtui ottamalla vähitellen lisää vastuuta järjestön toiminnasta. Kaikilla oli karitatiivinen halu auttaa lähimmäistä, joka nousi omaksutusta kristillisestä arvomaailmasta, mutta myös kiitollisuudentunteesta, joka seurasi omaa toipumista. Päihdetyön tekemisellä oli myös itsehoidollinen merkitys. Vaikka osa sanoutuikin irti alkoholistin identiteetistä,

samaistuminen päihdeongelmaisten kokemuksiin ja heidän auttamisensa koettiin omaa raittiutta tukevaksi.

Praktinen tieto oli kokemuksellisen asiantuntijuuden perusta. Tätä elämyksellistä, kokemuksellista ja subjektiivista ”dataa” pyrittiin täydentämään teoreettisella tiedolla. Professionaalisessa työotteessahan tilanne on karkeasti ottaen päinvastainen. Teorianmuodostuksen tarve syntyi työkokemuksen kartuttua. Monitahoisten ongelmien ratkaisemiseksi oma kokemuspohja tuli ajan myötä liian suppeaksi, jolloin työntekijä motivoitui laajentamaan tietopohjaansa opiskelemalla, mutta myös omaa teoreettista ajattelua kehittämällä.

Rinnallakulkijan rooli oli eniten esiintynyt käsite, jolla omaa toimintaa haluttiin kuvata. Sillä pyrittiin korostamaan tasavertaisuutta ja kykyä ymmärtää päihdeongelmaisen tilannetta. Palkattuina työntekijöinä työskennelleiden identiteetti oli selkeämmin ammattilaisen, vastuuhenkilöiden identiteetissä painottui enemmän samaistuminen muihin yksikön asukkaisiin. Kaikki myös kokivat olevansa esimerkkejä päihderiippuvuudesta toipumisen mahdollisuudesta. Oma taustaa käytettiin työvälineenä: sen avulla hankittiin luottamusta, vuorovaikutusta ja myös eräänlaista auktoriteettia. Kokemus antoi uskottavuutta toiminnalle.

Oma toipumiskertomus antoi selvästi mallia sille, mitä vaihtoehtoa pidettiin parhaimpana keinona parantua päihderiippuvuudesta, joskin muutkin mallit tunnustettiin mahdollisiksi. Uskoontulemisen myötä raitistuneet katsoivat, että kokonaisvaltaisen elämän ja maailmankuvan muutoksen myötä pysyvä raitistuminen oli todennäköisempää. Uskoontuloa pidettiin myös persoonallisuutta eheyttävänä ilmiönä. Toista kautta raitistuneet painottivat enemmän raitistumiselle suotuisien olosuhteiden luomista ja empaattista tukemista.

”Maallikkomaisuutta” kokemuksellisessa asiantuntijuudessa edustivat kutsumuksellisuus, samaistuminen asiakkaisiin, aatteellisuus ja subjektiivinen ote työhön. Ammattilaisuutta työlle antoi puolestaan reflektiivinen työote, halu kehittyä työssä täydentämällä kokemustietoa teoreettisella. Myös yritysten organisaatio loi ammatillisia puitteita: työntekijät olivat

”vaihdeavissa”, työssä oli selkeä jatkuvuus, ja yhteistyö julkisen sektorin kanssa oli vakiintunutta. Järjestön toiminta voidaan sijoittaa virallisen ja epävirallisen sosiaalityön välimaastoon. Tutkimuksessa mukana olleiden työntekijöiden toiminnassa oli sekä maallikkomaisia ominaisuuksia että professionaaliseen auttamiseen yleensä liitetyjä piirteitä. Ammattilaisuuden ja maallikkouden raja onkin tämänytyppisessä toiminnassa hämärtyvässä.

Voidaan todeta, että kokemuksellisen asiantuntijuuden etuna on se, että työntekijällä on hyvä mahdollisuus tavoittaa ”asiakkaan näyttämön logiikka” - eli se merkitys- ja mielekkyyssrakenne, joka liittyy päihderiippuvuuden kokemiseen. Lisäksi selkeästi ideologisesti tunnustautuneella työllä on mahdollisuus käsitellä eksistentiaalisia kysymyksiä muuhun toimintaan luontevasti liittyen. Vuorovaikutuksen moraalinen ja ideologinen arvopohja on sekä asiakkaan että työntekijän tiedossa.

Kokemuksellisen asiantuntijuuden positiivinen puoli voi koitua myös sen rajoitukseksi: oma kokemuskenttä voi olla liian kapea. Vaikka riippuvuuden kohde ja ulkoiset olosuhteet olisivat olleet samankaltaiset, jokaisen yksityinen maailma on kuitenkin yksilöllinen, ja työntekijä voi helposti ”yliymmärtää” asiakasta vedoten omiin kokemuksiinsa.

Kokemuksellisesta asiantuntijuudesta voi puuttua tieteellisen tiedon antamia resursseja ja ongelmien näkemistä laajemmissa yhteyksissä. Se saattaa olla korostuneen subjektiivista ja henkilöitynyttä. Mutta tutkimuksen perusteella se täyttää David Howen asettamat peruskriteerit hyvälle terapeuttille toiminnalle: hyväksyntä (accept me), ymmärtäminen (understand me) ja puhuminen (talk with me) (Howe 1993, 13). Rinnallakulkemisen periaatteeseen sisältyy vierelläkulkevan hyväksyminen vertaiseksi. Samankaltaiset kokemukset ja yhteinen viitekehys ja kieli helpottavat puhumista ja ymmärtämistä.

Voidaan kysyä, onko ylipäätään mahdollista tai edes välttämätöntä ymmärtää toisen ihmisen käyttäytymistä ja mielentilaa. Kuitenkin sitä pidetään edellytyksenä toimivassa vuorovaikutussuhteessa. Sosiaalityön asiakas kokee hyväksi auttajan, jota pitää ymmärtäväisenä. Ymmärtäminen on ja sitä on helpottava. Howe on esittänyt kolme

mallia, joiden kautta toisen ihmisen mielentilan ja kokemuksen ymmärtämistä voidaan lähestyä. Metafyysinen selityksen mukaan ihmisellä on perusominaisuutena kyky ymmärtää toista ihmistä vain olemalla avoin kuuntelemaan. Se edellyttää omien asenteiden ja tavoitteiden panemista syrjään. Toinen selitys korostaa tarkkaa havainnointia toisen ihmisen käyttäytymisestä. Ymmärtäminen on silloin itsensä asettamista samaan tilanteeseen, missä toinen on. Ymmärtäminen perustuu mielikuvaan siitä, miten itse ragoisi vastaavassa tilanteessa. Kolmanneksi ymmärtämisen voidaan katsoa perustuvan siihen, että ihmiset jakavat saman sosiaalisen todellisuuden, jossa myös sosiaalinen ”itse” on kehittynyt. Käytännössä toimivat näiden mallien yhdistelmät. Mutta lopulta päädytään kuitenkin siihen, että toisen ihmisen kokemuksen ymmärtäminen on aina tulkintaa omasta todellisuudesta käsin. Schutz on todennut: ”Everything I know about your conscious life is really based on my knowledge of my own lived experiences”. Tämän perusteella voidaan tiivistää, että mitä paremmin auttaja, olkoonpa professionaali tai maallikkoauttaja, pystyy tiedostamaan omien tunteitaan, motiivejaan ja kokemuksiaan, sitä paremmin hän pystyy tulkitsemaan toisen ihmisen emotionaalista ja kognitiivista tilaa. (Howe 1993, 69-79.)

Kirjallisuus

Adams, Robert (1994): *Self-help, Social Work and Empowerment*. Macmillan, Hong Kong.

Alasuutari, Pertti (1990): *Desire and Craving. Studies in a Cultural Theory of Alcoholism*. Acta Universitatis Tamperensis ser A vol 288, Tampere.

Alasuutari, Pertti (1986): *Työmiehen elämä ja alkoholismi*. Tampereen yliopiston tutkimuksia, 9/1986, sarja A, Tampere.

Aittola, Tapio & Pirttilä, Ilkka (1989): *Tieto yhteiskunnassa*. Gaudeamus, Helsinki.

Arminen, Ilkka (1994): *Elämäkerrat etnometodina. Kokemusten organisointi nimettömien alkoholistien piirissä*. Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimusseloste n:o 188, Helsinki.

Aro, Laura (1996): *Minä kylässä. Identiteetikertomus haastattelututkimuksen folkloreina*. SKS:n toimituksia 650. Helsinki.

- Auvinen, Anja (1989): Naisen juominen - yhteisöllinen uhka, yksilöllinen tragedia. Teoksessa Suurla, Liisa (toim.): Nainen, alkoholi, elämä. Kirjapaja, Jyväskylä.
- Beckman, Svante (1981): Kärlek på tjänstetid. Arbetlivscentrum, Stockholm.
- Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas (1995): Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Gaudeamus, Helsinki.
- Björqvist, S-E (1989): Alkoholin suurkuluttaja ja alkoholiriippuvuus. Toteaminen ja hoitosuunnitelma. Kärkulla Kommunalförbund.
- Christie, Nils & Bruun, Kettel (1986): Hyvä vihollinen. Huumausainepolitiikka Pohjolassa. Weiling+Göös, Espoo.
- Denzin, Norman K. (1989): Interpretive Biography. SAGE, California.
- Eteläpelto, Anneli (1992): Tulevaisuuden asiantuntijuuden kehittämiseen. Teoksessa Ekola, Jorma: Johdatusta ammattikorkeakoulupedagogiikkaan. WSOY, Juva.
- Eräsaari, Risto (1996): Keskustelua asiantuntijajosition muotoutumisesta. Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan työpapereita n:o 94, Jyväskylä.
- Frankl, Viktor, E. (1986): Tarkoituksellinen elämä. Otava, Helsinki.
- Giddens, Anthony (1995): Elämää jälkitraditionaalisessa yhteiskunnassa. Teoksessa Beck, Giddens & Lasch: Nykyajan jäljillä. Vastapaino. Jyväskylä.
- Heikkilä, Antti (1995): Riippuvuus valheiden verkko. Tammi. Hämeenlinna.
- Holmila, Marja (1989a): Naisen alkoholismi. Teoksessa Suurla, Liisa (toim.): Nainen, alkoholi, elämä. Kirjapaja, Jyväskylä.
- Holmila, Marja (1989b): Alkoholia runsaasti käyttävät naiset. Alkoholipolitiikka 54 (4), s.168-177.
- Holmila, Marja, Ahtola, Raija ja Stenius, Kerstin (1989): Asiakkaiden mielipiteitä juoppouden hoidosta. Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimusseloste n:o 182, Helsinki.

Holmila, Marja (1992a): Runsas juominen naisten poikkeavana käyttäytymisenä. *Alkoholipolitiikka* 57 (2), s.95-106.

Holmila, Marja (1992b): Kulkurin valssi on miesten tanssi. Naiset alkoholin suurkuluttajina. *Alkoholipoliittinen tutkimuslaitos*. VAPK-kustannus, Helsinki.

Holmila, Marja (1994): Alkoholin riskikulutus. Tuloksia vuoden 1992 juomatapatutkimuksesta. *Alkoholipolitiikka* 59 (1), s.13-21.

Howe, David (1993): *On Being a Client. Understanding the Process of Counselling and Psychotherapy*. SAGE, Wiltshire, Great Britain.

Huttunen, Matti, O.(1987): Kuka on alkoholisti? Teoksessa Kiiänmaa & Ylikahri (toim.): *Alkoholi - vaikutukset elimistöön ja terveyteen*. Oy Alko Ab, Helsinki.

Hyvärinen, Matti (1994): *Viimeiset taistot, Vastapaino*, Tampere.

Häkkinen, Ilmo (1991): *Päihdekoukusta vapauteen*. Kirjayhtymä, Rauma.

Immonen, Marjo (1996): *Maallikkoapu mixissä. Tapaustutkimus vapaaehtoisesta kristillisestä päihdetyöstä*. Julkaisematon yhteiskuntapolitiikan pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto.

Jaatinen, Jaana (1995): *Alkoholiongelman avoimuus ja sulkeutuneisuus*. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila ja Tarja Pösö (toim.): *Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat. Konstruktivistinen näkökulma*. Sosiaaliturvan keskusliitto, Jyväskylä.

Jalovaara, Anne-Maria (1995): "Olen nainen ja alkoholisti". *Aa-laisen naisen kokemuksia AA:sta*. Julkaisematon yhteiskuntapolitiikan pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto.

Juhila, Kirsi (1996): *Muistot resurssina. Entisten asunnottomien menneisyyspuheiden tarkastelua*. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi: *Merkitykset ja vuorovaikutus: poimintoja asunnottomuuspuheiden kulttuurisesta virrasta*. *Acta Universitatis Tamperensis ser A*, vol 510, Vammala.

Kangasluoma, Tuomo & Niemelä, Jorma (1996): *Sininauhaliiton jäsenyhteisöt tavoittavat 1900 henkilöä päivässä*. *Suomen Viikkolehti* 109 (13), 4.

Karisto, Antti (1996): *Pirstoutuvan elämän politiikka*. *Janus* 4 (3), 242-259.

- Keryell, Gaela (1997): Suomalainen humala kansallisena instituutiona. *Alkoholipolitiikka* 62 (3), s.167-185.
- Knuuttila, Esko (1986): Sinisen nauhan salaisuus. Teoksessa Koskenvesa, Esko & Niemelä, Jorma: Kohti raitista elämäntähtäystä. Kirjaneliö, Pieksämäki.
- Knuuttila, Esko & Niemelä, Jorma (1986): Uusien haasteiden edessä. Teoksessa Koskenvesa & Niemelä: Kohti raitista elämäntähtäystä. Kirjaneliö, Pieksämäki.
- Koistinen, Paavo (1994): Onko yksikin liikaa. Alkoholin käytöstä ja sen seurauksista. Yliopistopaino, Helsinki.
- Koski-Jännes, Anja (1992): Alcohol Addiction and self-regulation. The Finnish Foundation for Alcohol Studies. Vol 41. Helsinki.
- Kusch, Martin (1986): Ymmärtämisen haaste. Kustannusosakeyhtiö Pohjoinen, Jyväskylä.
- Kääriäinen, Juha (1994): Seikkailijasta pummiksi. Tutkimus rikosurasta ja sosiaalisesta kontrollista. Painatuskeskus Oy, Helsinki.
- Lehtinen, Sini-Tuulia (1997): Vapaaehtoistoiminta - kasvava voimavara? Kansalaisareena r.y., Tampere.
- Lehto, Juhani (1991): Juoppojen professionaalinen auttaminen. Sosiaali- ja terveyshallituksen tutkimuksia 1/ 1991, Helsinki.
- Lehtonen, Kimmo (1990): Eksistentiaalisia näkökulmia sosiaalityöhön. Teoksessa Suomalainen sosiaalityö, sosiaalipolitiikka 1990. Sosiaalipoliittinen yhdistys, Jyväskylä.
- Lehtovaara, Maija (1993): Fenomenologinen näkökulma ihmisen tutkimisen metodologiaan. Teoksessa Varto: Kohti elämismailman ja ihmisen laadullista tutkimista. Filosofisia tutkimuksia Tampereen yliopistosta vol 44.
- Matthies, Aila-Leena (1993): Epävirallinen ja virallinen sosiaalityön modernisaatiossa. Teoksessa Riitta Granfelt, Harri Jokiranta, Synnove Karvinen, Aila-Leena Matthies ja Anneli Pohjola: Monisärmäinen sosiaalityö. Sosiaaliturvan keskusliitto, Helsinki.
- Matthies, Aila-Leena (1994): Kansalaistoiminnan resurssit. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 1994:8, Helsinki.

Metso, Leena & Simpura, Jussi (1997): EU-Suomen juomatavat laman pohjan jälkeen. *Alkoholipolitiikka* 62 (2), s.89-100.

Murto, Lasse (1987): Milloin alkoholiongelmainen on hoidon tarpeessa? Teoksessa Kiiänmaa & Ylikahri (toim.): *Alkoholi - vaikutukset elimistöön ja terveyteen*. Oy Alko Ab, Helsinki.

Murto, Lasse & Niemelä, Jorma (1993): Kun on pakko pelata. A-klinikkasäätiön raporttisarja nro 11. Helsinki.

Mäkelä, Klaus (1996): Hoidettavien ja hoitajien maailmankuvat. *Alkoholipolitiikka* 61 (3), s.190-193.

Niemelä, Jorma (1990): Viina, vastuu ja vapaus. Selvitys ihmiskuvasta, alkoholiongelmaista, toipumisprosessista ja kääntymyksestä. *Lisensiaattitutkimus*, Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan laitos.

Niemelä, Jorma (1996): Hengelliset tekijät tärkeitä päihdeongelman taustalla sekä siitä vapautumisessa. *Suomen Viikkolehti* 109 (37), 4.

Nylund, Marianne (1996): Suomalaisia oma-apuryhmiä. Teoksessa Matthies, Kotakari ja Nylund (toim.): *Välittävät verkostot*. Vastapaino, Jyväskylä.

Perttula, Juha (1995): Kokemus psykologisena tutkimuskohteena - johdatus fenomenologiseen psykologiaan. SUFI, Tampere.

Pertunkari, Arja (1994): Kuuntele hätääni - viestejä päihdeongelmallisilta naisilta. A-klinikkasäätiön raporttisarja nro 12, Helsinki.

Pirttilä, Ilkka (1993): Me ja maailman mallit. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja, n:o 18, Joensuu.

Pohjola, Anneli (1994): Elämän valttikortit. *Acta Universitatis Lapponiensis* 5, Rovaniemi.

Pohjola, Anneli (1993): Tiedontuotanto sosiaalityössä. Teoksessa Riitta Granfelt, Harri Jokiranta, Synnove Karvinen, Aila-Leena Matthies ja Anneli Pohjola: *Monisärmäinen sosiaalityö*. Sosiaaliturvan keskusliitto, Helsinki.

- Raehalme, Outi (1996): Lahjakas nainen tohtoriopiskelijana. Acta Universitatis Tamperensis, ser A, vol 509, Vammala.
- Rauhala, Lauri (1983): Ihmiskäsitys ihmistyössä. Gaudeamus, Jyväskylä.
- Robinson, David & Henry, Stuart (1977): Self-Help and Health, Mutual Aid for Modern Person. Martin Robertson, Great Britain, Suffolk.
- Roos, J.P. (1988): Elämäntavasta elämäkertaan. Tutkijaliitto, Gummerus, Jyväskylä.
- Saarinen, Esa (1987): Fenomenologia ja eksistentialismi. Teoksessa Niiniluoto & Saarinen: Vuosisatamme filosofia. WSOY, Juva.
- Satka, Mirja (1997): Sosiaalityö ajassa - ydinkysymysten äärellä. Teoksessa Viialainen, Riitta & Maaniittu Maisa (toim.): "Tehdä itsensä tarpeettomaksi?" Sosiaalityö 1990-luvulla. STAKES, raportti 213. Sosiaali- ja terveysministeriö, Jyväskylä.
- Self-Help Groups in Canada (1984). Minister on National Health and Welfare, Ontario.
- Sher, Kenneth J. (1993): Children of Alcoholics and the Intergenerational Transmission of Alcoholism: A Biopsychosocial Perspective. Teoksessa John S. Baer, G. Alan Marlatt, Robert J. Mc Mahon (ed.): Addictive Behaviors across the Life Span. SAGE, California.
- Simpura, Jussi (1983): Suomalaisten juomatavat. Teoksessa Peltoniemi & Voipio (toim.): Alkoholit ja yhteiskunta. Otava, Keuruu.
- Simpura, Jussi & al. (1997): Paljonko Suomi juo? Alkoholipolitiikka 62 (2), s.101-111.
- Sipilä, Jorma (1985): AA, uskonto ja nainen. Sosiaaliturva 73 (6), s.267-269.
- Sihvo, Tuire (1990): Virallinen ja epävirallinen sosiaalihuollon kannalta. Teoksessa Matthies (toim.): Valtion varjossa. Sosiaaliturvan keskusliitto, Helsinki.
- Söderling, Lars (1995): Alkoholismin aakkoset. Suomen Alfa Klinikat, Raahen.
- Taavitsainen, Marja (1996): Kun päihteet ovat ongelma - auttavat tahot Jyväskylässä. Painamaton sosiaali- ja terveysalan päättötyö, Jyväskylän ammatillinen aikuiskoulutuskeskus.
- Tarkka, Topi (1980): Autetut auttajina. Kohtaamisia AA-liikkeen kanssa. WSOY, Juva.

Toiviainen, Seppo (1996): Juoppokulttuurin läpätunkeva luonne. Alkoholipolitiikka 62 (3), s.411-430.

Uusi-Piuhari, Pirjo (1987): Jyväskylän A-kilta päihdehuollon itseapuliikkeenä. Julkaisematon yhteiskuntapolitiikan pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto.

Weckroth, Klaus (1984): Ajatuksia ihmisen toiminnasta ja sen tutkimisesta. Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaalipsykologian laitoksen tutkimuksia. Sarja A, 4/1984.

Vilkkö, Anni (1990): Omaelämäkertojen analysoiminen kertomuksina. Teoksessa Klaus Mäkelä (toim.): Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Gaudeamus, Helsinki.

Wiman, Ronald (1989): Päihdehuollon visio - Mistä tullaan, mihin mennään, minne tulisi mennä. Sosiaaliviraston julkaisusarja A 7. Helsinki.

Wiman, Ronald (1986): Alkoholismi elämänkaaren osana. Hoitomallien kritiikkiä ja kehittämislähtökohtia. Järvenpään sosiaalisairaalan julkaisuja nro 24. Järvenpää.

Virtanen, Matti (1982): Änkyrä, tuiske, huppeli. Muuttuva suomalainen humala. WSOY, Juva.

Vähämäki, Jussi (1996): Poliittinen elämä ja biopolitiikka. Janus 4 (4), s.408-418.

Öberg, Peter (1991): Suullinen haastattelu ikääntyneiden elämäkertatutkimuksessa. Gerontologia 5 (4), s.298-309.

Muut lähteet

Heikkilä, Antti: Julkaisematon luento riippuvuudesta Jyväskylän keskuseurakuntatalolla 5.10. 1996.

Mutka, Ulla: Julkaisematon luento sosiaalityön asiantuntijuudesta sosiaalityön perusteiden kurssilla Jyväskylän yliopistolla 4.12. 1995.